

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი
კავკასიოლოგიის სადოქტორო პროგრამა

ნატია კაკავა

თანხმეთანთკომპლექსები აფხაზურ ენაში

ფილოლოგიის დოქტორის (Ph. D.) აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად წარმოდგენილი

დ ი ს ე რ ტ ა ც ი ა

სამეცნიერო ხელმძღვანელი: ფილოლოგიის მეცნიერებათა
დოქტორი, სრული პროფესორი
თეიმურაზ გვანცელაძე

თბილისის
უნივერსიტეტის
გამომცემლობა

2012

შ ე ს ა ვ ა ლ ი

იბერიულ-კავკასიურ ენათაგან აფხაზური ენა აბაზურთან ერთად გამოირჩევა ფონემათა სიმრავლით. ამ ენაში არსებობს ისეთი სპეციფიკური ფონემათა კლასები, რომლებიც ან სრულებით არ არის მონათესავე ენებში, ანდა სპორადულადაა წარმოდგენილი ზოგ იბერიულ-კავკასიურ ენაში. მაგალითად, ამ ჯგუფს განეკუთვნება ისეთი თავისებური ფონემები, როგორცაა: ნეიტრალური ხმოვანი (ე); სისინ-შიშინა სიბილანტები (ძ' ც' წ'; ზ' ს'; ზ'° ს'°); ლაბიალიზებული თანხმოვნები (გ° ქ° კ°; ჯ° ყ°; ლ° ხ°; ძ° ც° წ°; ჯ° ჩ° ჭ°; ჟ° შ°; ზ° ს° ; ჟ° შ°; ჰ°, კ); პალატალიზებული თანხმოვნები (გ~ ქ~ კ~ ყ~; ლ~ ხ~); ინტენსიური („მაგარი“) თანხმოვნები (ჯჰ ჩჰ ჭჰ; ჟჰ შჰ); მკვეთრი კბილბაგისმიერი სპირანტი და ა. შ. აფხაზურ-აბაზურ სპეციფიკურ ფონემათა დეტალური არტიკულაციური და აკუსტიკური თავისებურებანი შესწავლილი აქვთ ამ ენათა მკვლევრებს: გ. როზენს, პ. უსლარს, პ. ჭარაიას, ნ. მარს, კ. ბოუდას, ა. გენკოს, ჟ. დიუმეზილს, ა. კუიპერსს, ვ. ალენს, ნ. თაბულოვას, ა. სპრუიტს, ხ. ბლაუბას, მ. ციკოლიას, ნ. არშბასა და სხვებს (იხ. წინამდებარე ნაშრომს დართული ლიტერატურის სია). მაგრამ ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებული წვლილი მიუძღვის აფხაზური და აბაზური ენების უდიდეს მკვლევარს, აკად. ქ. ლომთათიძეს, რომელმაც არა მარტო დეტალურად აღწერა ყველა აფხაზურ-აბაზური დიალექტის, კილოკავისა და თქმის ფონოლოგიური შემადგენლობა, არამედ ფართო ენობრივ ემპირიულ მასალაზე დაყრდნობით დაადგინა ამ სისტემის ისტორია, მისი განვითარების კანონზომიერებანი, ადადგინა აფხაზურ-აბაზურ ძირთა და მორფემათა ამოსავალი ფონემატური სტრუქტურა. აკად. ქ. ლომთათიძის ნაშრომებში ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია მისი მონოგრაფია „აფხაზური და აბაზური ენების ისტორიულ-შედარებითი ანალიზი. I. ფონოლოგიური სისტემა და ფონეტიკური პროცესები“ (გამომც. „მეცნიერება“, თბილისი, 1976), რომელშიც ავტორს გამოთქმული აქვს თავისი შეხედულებანი თანხმოვანთა კომპლექსების სტრუქტურისა და ისტორიის მთავარ საკითხთა შესახებ. ეს შეხედულებანი მეტად მნიშვნელოვანია წინამდებარე ნაშრომში განხილული საკითხების სწორად გაანალიზებისათვის.

ვიდრე საკვლევ თემასთან დაკავშირებული კონკრეტული საკითხების განხილვას დავიწყებდეთ, აუცილებელია მოკლედ აღვნიშნოთ, რომ ლინგვისტურ კავკასიოლოგიას დიდი წარმატებები აქვს იბერიულ-კავკასიურ ენათა ოჯახის

შემადგენელ წევრთა ფონოლოგიური სისტემებისა და მათში მომხდარი თუ ამჟამად მიმდინარე ფონეტიკური პროცესების აღწერითი და ისტორიულ-შედარებითი კვლევის მხრივ, კერძოდ: აღწერილი და კლასიფიცირებულია ყველა ენისა და მათი ტერიტორიული ვარიანტების ფონემათა შემადგენლობა; დაწყებულია ამ ენათა ისტორიული ფონემატური სტრუქტურის შედარებითი შესწავლა ენათა ქვეჯგუფებისა და ჯგუფების მიხედვით; დაიწყო ენათა შორის კანონზომიერ და რეგულარულ ბერათშესატყვისობათა დადგენა და ა. შ. (ამ საკითხთა კვლევის ისტორიისა და მიღწევათა შეფასების შესახებ ვრცლად იხ.: ჩიქობავა, 1965, აგრეთვე წინამდებარე ნაშრომს დართული სამეცნიერო ლიტერატურის სია).

იბერიულ-კავკასიურ ენათმეცნიერებაში ფონოლოგიურ-ფონეტიკური პრობლემები, მათ შორის თანხმოვანთა კომპლექსების სტრუქტურისა და ისტორიის საკითხები ყველაზე უკეთაა შესწავლილი ლინგვისტურ ქართველოლოგიაში (იხ.: გ. ახვლედიანის, აკ. შანიძის, ვ. თოფურიას, არნ. ჩიქობავას, გ. მაჭავარიანის, ქ. ლომთათიძის, გ. როგავას, ს. ჟღენტის, თ. უთურგაიძის, ბ. გიგინეიშვილისა და მრავალი სხვა ქართველი თუ უცხოელი მკვლევრის ნაშრომები).

მთის იბერიულ-კავკასიურ ენათაგან ამ თვალსაზრისით გამოირჩევა აფხაზური და აბაზური ენები, რომელთა ფონოლოგიურ-ფონეტიკურ თავისებურებათა შესახებ, როგორც ზემოთაც აღინიშნა, მდიდარი სამეცნიერო ლიტერატურა არსებობს.

ქვემოთ წარმოვადგენთ იმ დასკვნებს, რომლებიც აფხაზური ენის უდიდესი მკვლევრის, აკად. ქ. ლომთათიძისა და სხვა სპეციალისტთა ნაშრომებშია ჩამოყალიბებული აფხაზურ-აბაზური თანხმოვანთკომპლექსების ამჟამინდელი სტრუქტურისა და მისი ისტორიის შესახებ:

აფხაზურ-აბაზურში თანხმოვანთა თავყრილობა არაა სავარაუდო ამოსავალი ვითარებისათვის, რადგან აფხაზურ-აბაზურ ძირთა და ფორმანტათათვის დამახასიათებელია CV ტიპი, ე. ი. ღია ტიპის მარცვალი. ამ ღია ტიპის მარცვალთა შეჯრა სიტყვათა და ფორმათა წარმოებისას ერთი მთავარი მახვილის ქვეშ იწვევს ხმოვანთა რედუქციას და თანხმოვანთა შეყრას. ეს თანხმოვანთა შეყრა ერთნაირად ასატანი არ არის ყველა კომპლექსში, თანხმოვანთა შეყრის „დაძლევა“-სუპერაცია ხდება სხვადასხვა გზით: ან მარტივდება ამ ნიადაგზე წარმოქმნილი თანხმოვანთა კომპლექსი, ან ხშირად ხდება „შესაგუებელ“ თანხმოვნებად ცვლა, ან კიდევ თავს იჩენს გ ხმოვანი თანხმოვანთა შორის, ჩვეულებრივ, ორი თანხმოვნის შემდეგ მესამის ზღვარზე (მახვილიანი ხმოვნიდან წინ ან უკან).

ჯერ კიდევ ფ. ბორკი შენიშნავდა თანხმობანთა თავმოყრისას გ ხმოვნის გამოვლენას, კერძოდ, ორი თანხმოვნის წინ (ბორკი 1909, 3). ფ. ბორკის კვალდაკვალ ვ. ალენმაც დააზუსტა აბაზურისათვის ორი თანხმოვნის კანონი. ამის თაობაზე მის ნაშრომში ვკითხულობთ: „...ენდოგენურ კომპლექსში მხოლოდ ერთი მთავარი მახვილია; და ორი ხმოვან-სისტემის მიღებისას მხოლოდ მთავარ-მახვილიანი მარცვლები იყო მხედველობაში მიღებული. სხვა პოზიციაში ჩვენ ვამჩნევთ ხმოვურ არტიკულაციებს, რომლებიც მთავარ მახვილიანი მარცვლის არტიკულაციის მსგავსია, სახელდობრ, – ღისა და ვიწროსი, მაგრამ ვიწრო არტიკულაციის შემთხვევაში, მათი მონაწილეობა ან არმონაწილეობა განისაზღვრება მათი თანხმოვნური გარემოთი; ასე რომ, ისინი შეიძლება მივიჩნიოთ ხმოვურ გადასვლად ორ თანხმოვნურ არტიკულაციას შორის... როცა ერთხელ დადგინდება პირობები ასეთი გადასვლებისათვის, აღარ იქნება საჭირო „ვიწრო“ ხმოვური ტერმინი ასეთ პოზიციებში... ეს პირობები უაღრესად რთულია და ამომწურავი ფორმულირება ჯერ კიდევ შესაქმნელია. ყველაზე უფრო მისაღებია „ორი თანხმოვნის კანონი“, ოღონდ უნდა გავითვალისწინოთ ის, რომ მას სხვა, საწინააღმდეგო კანონები ზღუდავს“ (ვიმოწმებთ წიგნიდან: ლომთათიძე 1976, 41-42).

მიუხედავად „ორი თანხმოვნის კანონის“ მთელ რიგ შემთხვევებში შეზღუდულობისა, აშკარად არსებობს ტენდენცია გ-ს გამოვლენისა ორი თანხმოვნის შემდეგ მესამის ზღვარზე (ლომთათიძე 1976, 42).

აფხაზურში თანხმოვანთკომპლექსის წარმოქმნაში დიდ როლს ასრულებს მახვილი, რომელიც აფხაზურსა და აბაზურში ინტენსიური და მოძრავია (გენკო 1955, 63).

მახვილი გვხვდება ყველა პოზიციაში – თავკიდურად, შუაში, ბოლოში (აეგ, 1968, 20; ამიჭბა, გუბლია 1984, 31; არსთაა, ჭკადუა 1966, 46). აფხაზურსა და აბაზურში მახვილის მატარებელი გამოდის ძირეული მასალაცა და ფორმანტებიც. ამასთან ფორმანტთა დიდ ნაწილს შესწევს უნარი მახვილი მიიზიდოს. ზოგჯერ ერთსა და იმავე ფორმანტს ხან „შესწევს“ ძალა გადასწიოს თავისკენ მახვილი და ხან – არა. მარტივ, არანაწარმოებ ფუძეებში მახვილი უნდა კქონოდა ძირისეულ ხმოვანს. იგი ღია მარცვალი უნდა ყოფილიყო: *ჟა*, *ჩა*, *ცა*... ტიპისა. გართულებულ ფუძეებში სიტყვათწარმოებისა თუ ფორმათწარმოებისას მახვილის ადგილიც იცვლება: ზოგ შემთხვევაში მახვილი შერჩება ძირეულ ელემენტს, ზოგ შემთხვევაში კი გადაინაცვლებს ხან ბოლოსკენ, ხან – წინ. ამასთანავე ხშირი მოვლენაა უმახვილოდ დარჩენილი ხმოვნის რედუქცია (ლომთათიძე 1976, 99-100).

ხმოვანთა რედუქციის ინტენსივობა და ხარისხი დამოკიდებულია ფუძეში მახვილის ადგილმდებარეობასა და ხმოვნებთან მის პოზიციურ მიმართებაზე. რედუქცია უფრო ინტენსიურია, თუ მახვილი სიტყვას თავში მოუდის და უფრო სუსტი, თუ ეს მახვილი სიტყვის ბოლოსკენ მიემართება (არშბა 1979, 85-87).

მახვილის სწორედ ამგვარი ინტენსიური ბუნება უდევს საფუძვლად ისეთ ფონეტიკურ პროცესს, როგორც არის რედუქცია. მახვილის ზემოქმედების შედეგად უმახვილოდ დარჩენილი ხმოვანი იკარგება, რის შედეგადაც ვიღებთ ორი ან მეტი თანხმოვნისაგან შემდგარ კომპლექსებს. რედუქციის მოვლენათა რიგს განეკუთვნება აგრეთვე ხმოვნის დაიწროების მთელი რიგი შემთხვევები. საქმე გვაქვს მახვილის ინტენსივობის შედეგად ა ხმოვნის დაიწროებასთან. მაგ.: აბნეც° ← აბნაც° „ჯიხვი“; აბეხო ← აბახო „კლდე“; აპოგს ← აპოას „ხბო“... (ციკოლია 1969, 030).

ეს პროცესი ძირითადად დახურულ მარცვალში ხდება (ლომთათიძე 1976, 101).

აღსანიშნავია, რომ აფხაზურ-აბაზურ დიალექტებში ხმოვნის რედუქციის თვალსაზრისით განსხვავებული ვითარება გვაქვს. სრულხმოვნობა მეტად არის დაცული აბუურ დიალექტში, ხოლო ბზიფურში აშკარაა თანხმოვანთშეჯრის შემთხვევები ხმოვნის რედუქციის ხარჯზე (ლომთათიძე 1976, 131).

კომპლექსთა საკითხი მეტად თავისებურად დგას აფხაზურსა და აბაზურში. საჭიროა, ერთმანეთისგან გაემიჯნოთ ე. წ. „პირველადი“, „ბუნებრივი“ და აშკარად მეორეული წარმოშობის კომპლექსები. „პირვანდელ კომპლექსებს“ ქ. ლომთათიძე უწოდებს ე.წ. „მტკიცე“ კომპლექსებს, რომლებიც მუდმივ ერთი და იმავე სახით წარმოგვიდგება სათანადო ძირში. ასეთ მტკიცე კომპლექსებად აფხაზურ-აბაზურში საკმაოდ გავრცელებული გამოდის ბაგისმიერ თავკიდურიანი კომპლექსი (ჩვეულებრივ შეგუებული მომდევნო თანხმოვნის გეარობასთან). ასეთებია:

ფს (ფს'), ფშ, ფშზ, ფხ, ფხ', ფჰ, ფჰ°, ფჩ, ფთ, ფრ, ბზ, ბჟ, ბჟზ, ბღ, ბწ (ბწ'), ბჟ...

განსაკუთრებით გამოსაყოფია – ფს (ფს'), აგრეთვე ფშ, ფშზ, ფხ, ფხ'. თავკიდურად მეტად გავრცელებულია მ: მზ, მღ, მპ, მჟ, (მზ°), მრ, მს, (მს'), მტ, მღ, მჟ, მშ, მჩ, მც (მც'), მძ (მძ'), მწ (მწ'), მჭზ, მხ, მჟ...

დანარჩენ შემთხვევებში ასეთი თუ ისეთი ე. წ. „მტკიცე“ კომპლექსები ან სულ არა გვაქვს, ან ერთეული შემთხვევებით განისაზღვრება (აქაც ხშირ შემთხვევაში საექვოა ბევრი მათგანის ძირითად კომპლექსად გამოყოფა). მაგ.:

ჰ –

ჟ: ჟჟ

ღ –

ბ (იხ. ზემოთ)

ფ (იხ. ზემოთ)

კ – (აბაზ. პლ?)

ღ: ღღ

თ: (თნ), (თრ), (თყ), (თჟ)

ც – (აბაზ. ტლ?)

ღ° –

თ°: (თჰ)

ტ° –

ძ: ძბ, (ძგ), (ძთ), (ძნ), (ძს), (ძღ), ძყ

ძ': ძ'ბ (ძ'ს'), (ძ'ღ)

ც: ცბ, (ცთ), (ცღ), (ცმ), (ცრ), (ცფ), (ცქ), (ცწ), (ცხ), (ცხ[~]), ცჰ, (ცჰ°)

ც': ცხ (*← ც'წ), (ც'თ)

წ: წკ, (წკ[~]), წღ, (წმ), წღ, (წღ°), (წხ), (წჟ)

წ': (წ'ჟ?)

ძ° (ტაპ. || ჯ°) –

ც° (ტაპ. || ხ°): (ც°ბ), (ც°გ[~]), (ც°ღ), (ც°კ[~]), (ც°კ°), (ც°მ), (ც°ქ°), ც°წ, (ც°ხ[~]),

(ც°ჰ), (ც°ჟ)

წ° (ტაპ. || ჭ): (წ°ღ), (წ°რ), (წ°ც), (წ°ჟ)

ჯ: ჯბ, (ჯგ°), (ჯმ), (ჯნ), (ჯხ), (ჯჰ)

ხ: ხბ, (ხკ), (ხკ°), (ხფ), (ხქ), (ხხ), (ხხ[~]), (ხხო)

ჭ: (ჭჰ), (ჭკ°), (ჭნ), (ჭყ), (ჭყ°)

ჯჰ –

ხა: (ხაბ), (ხან), (ხახ), (ხახო), (ხაჰ)

ჭა: (ჭაკ), (ჭა[~])

გ: გღ, (გკ), (გმ), (გრ), (გძ)

ქ: ქღ

კ: (კლ), (კშ), (კჰ)

გ̃ –

ქ: (ქმ)

ძ –

გ°: გ°ნ, გ°რ, გ°ჩ, გ°ძ

კ°: (კ°შ)

ჭ: ჭჭ

ყ –

ჭ°: (ჭ°ლ), (ჭ°შ)

ყ°: (ყ°კ), (ყ°ნ), (ყ°რ), (ყ°ჭ)

ზ: (ზლ), (ზმ), (ზქ), (ზქ°), (ზც°), (ზჟ°)

ზ': (ზ'უ)

ს: (სკ), (სთ), (სხ)

ს': (ს'კ), (ს'თ), (ს'ხ)

შ –

შ: (შთ°), (შკ), (შნ), (შც), (შხ), (შჭ), (შჰ), (შჟ)

შ°: (შ°ლ), (შ°კ), (შ°რ), (შ°ჟ)

შ°: (შ°თ), (შ°კ), (შ°შ)

ზ°: (ზ°კ), (ზ°უ)

ს°: (ს°თ)

შ –

შხ: (შხთ), (შხკ), (შხლ), (შხფ), (შხშ), (შხძ), (შხწ), (შხჰ), (შხჯ)

ღ: ღღ, (ღრ)

ხ: (ხთ), (ხკ), (ხკ°), (ხმ), (ხნ), (ხპ), (ხჟ°), (ხს), (ხფ), (ხშ), (ხჩ), (ხძ), (ხწ°),

(ხჯღ), (ხჰ°)

ღ̃: (აფხ.) (ღ̃ც°), (ღ̃ქ)

ხ̃: (ხ̃თ), (ხ̃შ), (ხ̃ჩ), (ხ̃ც), (ხ̃ძ), (ხ̃ხო)

ღ°: (ღ°რ)

ხო: (ხოთ), (ხოლ), (ხონ), (ხორ), ხოჩ, ხოწ°, (ხოჭ), ხოშ, ხოშ°; ხოჰ

ჟ: (ჟბ), (ჟხ), ჟმ, ჟშ, (ჟძ)

პ: (პმ), (პუ), (პფ), (პჩ)

ჭ: (ჭნ), (ჭრ), (ჭხ)

პ: (პოთ), (პორ), (პოს), (პოწო), (პოჭ)

რ: (რბ), (რგ), (რგ), (რგო), (რდ), (რუ), (რზ), (რჯ), (რჰ), რჭ, რჭო

ლ: ლბ, (ლდ), (ლჭო), (ლძ)

მ: (იხ. ზემოთ)

ნ: (ნდ), (ნთ), (ნჭ), (ნძ), (ნწ)

ჟ –

ღ –

(ლომთათიძე 1976, 243-244).

აფხაზურში ზემოთხამოთვლილი თანხმოვანთკომპლექსები მეტად ბუნებრივი და ადვილად შესაგუებელი აღმოჩნდა, ამიტომ ჭირს კომპლექსში შემავალი თანხმოვნების ერთმანეთისგან გამიჯვნა.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, აფხაზურ-აბაზურ ძირთა და ფორმანტათის ისტორიულადაც და ამჟამადაც დამახასიათებელია CV ტიპი, ე. ი. ღია ტიპის მარცვალი (ლომთათიძე 1976, 41).

ღია მარცვლები უფრო გავრცელებულია ენებში, ვიდრე დახურული. როგორც ფიქრობენ, CV მარცვლის უნივერსალურ სტრუქტურას წარმოადგენს, CVC ტიპის მარცვლები კი ყველა ენაში არ არის დადასტურებული (მელიქიშვილი 1980, 59).

მიუხედავად იმისა, რომ ამოსავალში მხოლოდ CV ტიპი არსებობდა, აფხაზურში ამჟამად საკმაოდ დიდი რაოდენობით გვხვდება თანხმოვანთკომპლექსები სიტყვის ფუძეში როგორც ერთი მორფემის შიგნით, ასევე მორფემათა ზღვარზე. ერთი მორფემის შიგნით არსებული კომპლექსები აკად. ქ. ლომთათიძეს გამოკვლეული აქვს (ცხრილი ზემოთ წარმოვადგინეთ). მაგრამ აფხაზურში გაცილებით მეტია მორფემათა ზღვარზე არსებული კომპლექსების რაოდენობა. მორფემათა ზღვარზე შეიძლება შეგვხვდეს როგორც ორი, ასევე სამი და მეტი თანხმოვნისაგან შემდგარი კომპლექსები. ამასთან, მორფემათა საზღვარზე შეიძლება გამოვლინდეს მიმდევრობები, რომლებიც არ დასტურდება მორფემის შიგნით (ტრუბეცკოი 1961, 41). ჩვენ შევეცადეთ, სადაც კი ეს შესაძლებელი იყო, დაგვეშალა კომპლექსები შემადგენელ თანხმოვნურ ელემენტებად, რომლებსაც თავიანთი განსაზღვრული მორფოლოგიური ფუნქციები აქვთ. მაგრამ ყველა შემთხვე-

ვაში ეს შეუძლებელია, რადგან ეტიმოლოგია დაჩრდილულია და ამოსავალი ვითარების აღდგენა ჭირს. კომპლექსთა მეორეულობა განსაკუთრებით გამჭვირვალეა კომპოზიციების, რედუქციაციისა და სიტყვათწარმოების შემთხვევაში.

როგორც აფხაზურში, ასევე აბაზურშიც ვლინდება ფუძეთა გაორკეცების წესი. იგი გამოიყენება როგორც ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საშუალება სიმრავლე-სიხშირის, პროცესის განმეორებისა და ინტენსივობის გამოსახატავად. ორკეცდება მთელი ფუძეებიც, ცალკე ძირები – ჩვეულებრივ რთული ფუძის მეორე ნაწილი (ძირეულიცა და იშვიათად გარკვეული მოდალური შინაარსის მქონე სიტყვათწარმოებითი ელემენტიც) (ლომთათიძე 1940, 39-40).

ამ შემთხვევაში, თუ მარტივი ძირეული თანხმოვნის შემცველი ფუძე გვაქვს, განმეორებისას ორი ერთგვაროვანი თანხმოვანი მოიყრის თავს, მეორე მხრივ, მთელი მარცვლის გაორკეცებისას, თუ ამ მარცვლის ხმოვანი უმახვილოა, პირველ კომპონენტში დაიკარგება იგი და კვლავ შეიქმნება გარემო ორი ერთგვაროვანი თანხმოვნის თავმოყრისა (ლომთათიძე 1976, 204).

რაც შეეხება სიტყვათწარმოებას, აფხაზურში არსებითი სახელები იწარმოება კომპოზიციის (ფუძეთა შეერთების) ან აფიქსაციის გზით (ამიჭბა, გუბლია 1984, 28) კომპოზიციის დროს ერთმანეთს ერწყმის ორი ან მეტი ფუძე და შედეგად ახალი რთულფუძიანი სახელი მიიღება, მასთან, არც თუ მცირე შემთხვევაში თანხმოვანთკომპლექსებს ვიღებთ. მაგ.: აძლაგარა „წისკვილი“ (შდრ. ა-ძე „წყალი“, ალაგარა „ფქვა“).

აფხაზურში ძალზე გავრცელებულია შემდეგი სიტყვათწარმოებელი აფიქსები (მათ შორის ზოგი ნახევარაფიქსია):

- ა) განყენებულ, აბსტრაქტულ ცნებათა მაწარმოებელი -რა სუფიქსი;
- ბ) პროფესიის, მოქმედების აღმნიშვნელი -ჴ სუფიქსი;
- გ) თვისების, ჩვევის, მანერის ან ხერხის აღმნიშვნელი -შა სუფიქსი;
- დ) სამოქმედო საგნის ან დანიშნულების -ტ° სუფიქსი;
- ე) მოქმედების იარაღის აღმნიშვნელი -გა სუფიქსი;
- ვ) კნინობით-აღერსობითი სახელების მაწარმოებელი -ჟ სუფიქსი;
- ზ) ნაშიერთა ან მცირე ზომის საგანთა მაწარმოებელი -ს სუფიქსი;
- თ) ერთეულის, ცალის აღმნიშვნელი -კ სუფიქსი;
- ი) სიმცირის აღმნიშვნელი -ბა სუფიქსი;
- კ) ადგილის აღმნიშვნელი -თა, -რთა, -სთა, -თრა სუფიქსები;

- ლ) ნაშრომის, ნაკეთობის აღმნიშვნელი – მთა სუფიქსი;
- მ) მამრობითი სქესის ცხოველ-ფრინველთა აღმნიშვნელი ლ ნახევარსუფიქსი;
- ნ) სნეულების აღმნიშვნელი -ხ ნახევარსუფიქსი;
- ო) ვაზის აღმნიშვნელი -ჟ ნახევარსუფიქსი, რომელიც აჟ „ჟურძენი“ სიტყვას უკავშირდება (გვანცელაძე 2003, 47-48).

აქ წარმოვადგინეთ მხოლოდ თანხმონის შემცველი სუფიქსები, რადგან თანხმონანთკომპლექსის წარმოქმნაში სწორედ ისინი იღებენ მონაწილეობას. კერძოდ, თუ რომელიმე მათგანი დაერთო ფუძეთანხმონიან არსებით სახელს, შედეგად ორი ან სამი თანხმონისაგან შემდგარი კომპლექსები მიიღება. მაგ.:

- ათათენ-გ-ჟ-გა „ჩიბუხი, ყალიონი“ (ზედმიწ.: „თუთუნის მოსაწევი იარაღი“)
- ბზგფ-თა „ბზიფის ხეობა“ (ბზგფ – მდინარის სახელი)
- აჟ-თრა „ბოსელი, საძროხე“ (აჟ „ძროხა“)

საინტერესოა თანხმონანთკომპლექსების აღწერა დისტრიბუციული თვალსაზრისით. შეიძლება გამოვყოთ თანხმონანთკომპლექსების სამი ტიპი – თავკიდური, ბოლოკიდური და ინტერვოკალური თანხმონანთკომპლექსები.

კომპლექსში ფონემათა რიცხვის ზრდასთან ერთად იზრდება შეხლუდებები, რომლებიც მათ განაწილებას ეხება. მაქსიმალურად თავისუფალი განაწილებით ხასიათდება ცალი ფონემა. აფხაზურში ქართულის მსგავსად არსებობს ოთხწევრა და ხუთწევრა კომპლექსებიც, მაგრამ აფხაზურისგან განსხვავებით ქართულში მაქსიმალური სიგრძის მქონე ორი ექვსწევრა კომპლექსიც დასტურდება: -ბრდღენ- და -ფრცქენ-. მეგრულში მაქსიმალური სიგრძის თანხმონანთკომპლექსები ოთხწევრიანია (სიტყვის ძირის ფარგლებში) (გამყრელიძე, კიკნაძე, შადური, შენგელაია 2003, 152). ამასთან დაკავშირებით უნდა ითქვას, რომ აფხაზურში „ორი თანხმონის კანონის“ დარღვევები ასახავს ამ ენის ფონოტაქტიკის წესებზე ქართველური სუბსტრატის ზეგავლენას, ქართველურ დიალექტებში (მათ შორის მეგრულშიც, რომელიც აფხაზურისათვის სუბსტრატად იქცა XVI-XVIII საუკუნეებში) ორზე მეტი თანხმონის შემცველი ბგერათკომპლექსები უკვე ბუნებრივი და მეტად გავრცელებულია (გვანცელაძე, კიპაროიძე, ციმინტია 2003, 15).

რაც შეეხება თანხმონანთკომპლექსთა დისტრიბუციას სიტყვის თავკიდურ, შუა და ბოლოკიდურ კომპლექსებად, ამგვარი დაყოფა აფხაზურში ხშირად არ

გამოდის გამართლებული თვით ძირთა მარტივი შედგენილობის გამო (ლომთათიძე 1976, 242).

თანხმოვანთკომპლექსები ენაში შეიძლება აღიწეროს აგრეთვე წარმოების ადგილის მიხედვით. ფონოტაქტიკის თვალსაზრისით განირჩევა აქცესიური და დეცესიური თანხმოვანთკომპლექსები. დეცესიურია კომპლექსი, რომლის წინამავალი წევრი უფრო წინა წარმოებისაა, ვიდრე მომდევნო. დეცესიურ კომპლექსს უპირისპირდება აქცესიური კომპლექსი, რომელშიც წინამავალი თანხმოვანი უფრო უკანა წარმოებისაა, ვიდრე მომდევნო (ახვლედიანი 1999).

აფხაზურისათვის დამახასიათებელია როგორც დეცესიური, ასევე აქცესიური კომპლექსები. უფრო მეტიც, თუ ქართულსა და მეგრულში ფონემათა დისტრიბუცია გარკვეულ წესებს ექვემდებარება და ამ წესით დგინდება კომპლექსში თანხმოვანთა შეთავსებადობა, აფხაზურში ამ მხრივ განსხვავებული ვითარება გვაქვს. აფხაზურში ერთმანეთის გვერდით შეიძლება შეგვხვდეს ერთი და იმავე ლოკალური რიგის სამი სრულიად განსხვავებული ფონემა. მაგ.: **შაშ'შ** მიმდევრობა სიტყვაში ამშაშ'შე „მოდრუბლული ამინდი“.

წინამდებარე ნაშრომი მიზნად ისახავს აფხაზურ ენაში გავრცელებული თანხმოვანთკომპლექსების სპეციფიკის აღწერასა და შესაძლებლობის შემოხვევაში მათი ისტორიის დადგენას. უპირატესად გაანალიზებულია მორფემათა საზღვარზე წარმოქმნილი ბგერათკომპლექსები, რაც აქამდე არასოდეს ყოფილა სპეციალური მონოგრაფიული კვლევის ობიექტი. აღნიშნულით განისაზღვრება კიდევაც ჩვენი სადისერტაციო **ნაშრომის სიახლეცა და აქტუალურობაც**. ნაშრომის აქტუალურობას განაპირობებს აგრეთვე ისიც, რომ ჩვენი კვლევის შედეგები შეიძლება საფუძვლად იქცეს არამარტო აფხაზური ენის, არამედ მონათესავე აფხაზურ-ადიღური და ზოგადად იბერიულ-კავკასიური ენების გადრმავებული ისტორიულ-შედარებითი კვლევისათვის.

საკვლევი ემპირიული მასალა ამოკრებილია გამოცემული ლექსიკონებიდან, აფხაზური მხატვრული ლიტერატურისა და ფოლკლორული ძეგლების ტექსტებიდან:

Аҭсуа фольклор аматериалқуа. Ақуа, 1967;

Аҭсуа фольклор. Ақуа, 2003;

И. Ҙарба, Иҗымтақуа, 3 томкны, Ақуа, 1981;

Н. Ҙар-ҭҗа, Бзыҭәтәи аповест. Ақуа, 1961;

В. А. Касландзия, Абхазско-русский словарь, т. I. Сухум, 2005;

В. А. Касландзия, Абхазско-русский словарь, т. II, Сухум, 2005;

И. Папаскыр, Санду лажәабжькџуеи егырти. Аџа, 1977;

К. С. Шьякырл, В. Х. Конџариа, Аџсуа бџзшәа ажәар, I атом. Аџа, 1986;

К. С. Шакырл, В. Х. Конџариа, Л. П. Чкадуа, Аџсуа бџзшәа ажәар, II атом. Аџа, 1987.

ნაშრომში თანხმოვანთა კომპლექსებში შემავალ ფონემათა აღსანიშნავად გამოყენებულია სიმბოლოები. აქ წარმოდგენთ სიმბოლოთა განმარტების ცხრილს:

V – ხმოვნები

V' – ნახევარხმოვნები

A– სონორები (მ, ნ, რ, ლ)

B¹ –სადა ხშული თანხმოვნები (ბ, ფ, პ, დ, თ, ტ, გ, ქ, კ, ჯ, ყ)

B² – ლაბიალიზებული ხშული თანხმოვნები (დ°, თ°, ტ°, გ°, ქ°, კ°, ჯ°, ყ°)

B³ – პალატალიზებული ხშული თანხმოვნები (გ~, ქ~, კ~, ყ~)

C¹ – სადა აფრიკატები (ძ, ც, წ, ჯ, ჩ, ჭ)

C² – ლაბიალიზებული აფრიკატები (ძ°, ც°, წ°, ჯ°, ჩ°, ჭ°)

C³ – ინტენსიური აფრიკატები (ჯჳ, ჩჳ, ჭჳ)

D¹ – სადა სპირანტები (ვ, ფ, ზ, ს, ჟ, შ, ღ, ხ, ჰ)

D² – ლაბიალიზებული სპირანტები (ქ°, შ°, ზ°, ს°, ღ°, ხ°, ჰ°, ჳ)

D³ – პალატალიზებული სპირანტები (ღ~, ხ~)

D⁴ – ინტენსიური სპირანტები (ჟჳ, შჳ)

E – ლატერალები (ნახესხებ ლექსიკაში: ლ~, ლ')

თ ა ვ ი I

ორწევრა თანხმონანთკომპლექსები აფხაზურში

§ 1. ხშული თანხმონის შემცველი ორწევრა კომპლექსები აფხაზურში

ა) აფხაზური ენისათვის ყველაზე გავრცელებულ ერთეულს ორწევრა თანხმონანთკომპლექსი წარმოადგენს. მათი რაოდენობა აფხაზურში ბევრად აღემატება სამი და მეტი თანხმონისაგან შემდგარ კომპლექსებს. მასალის შესწავლისას გამოიკვეთა ოდენ ხშულთაგან, სპირანტთაგან და აფრიკატთაგან შემდგარი ორწევრა კომპლექსები, მათი ურთიერთკომბინაციები, ასევე სონორის შემცველი და ოდენ სონორიანი ორწევრა კომპლექსები. ამ პარაგრაფში განვიხილავთ ორი ხშული თანხმონისაგან შემდგარ კომპლექსებს. მაგ.:

მოდელი B¹B¹ (სადა ხშული + სადა ხშული):

ბგ:	ა-ბგა	„მგელი; ტურა; მელა“ (შდრ. აბაზ. ბაგა)
	ა-ბგა-რა	„ჩანგრევა, დამეწყრვა“
	ა-ხგ-ბგა	„გადასახური მასალა“
	ა-წა-ბგა-რა	„ჩანგრევა, ჩამეწყრვა“
	ა-წა-ბგა	„უბედური“ (ზედმიწ.: „დამეწყრილი, შთანთქმული, [მიწაში] გამქრალი“)
	ა-ცგ-ბგა-ლა-რა	„თან ჩანგრევა“
	ა-ხო-შა-ბგა	„საწყალი, საბრალო, საცოდავი“
	ა-ხგ-ბგა-რა	„ზვავი; მეწყერი“
	ა-ლა-ბგა-რა	„გაუჩინარება“
ფგ:	ა-ფ-გა-რა	„შეწუხება, გულის დაწყევტა“
	ა-ფ-გა-ფჩა	„გადახული, სამარაგო“
	ა-მჯა-ფ-გა-რა	„გაცილება, გზაზე დაყენება“
თბ:	ა-თბაა	„ფართო“
	ა-თბაა-რა	„სივრცე; სიგანე“
	ა-თბაა-ხა-რა	„გაფართოება“
	ა-თბაა-თგ-ც-რა	„ხალვათობა“
	ა-თბა-რა	„ამოშრობა“
პკ:	ა-ნაპ-კგ-ლ-ხ	„მრგვალი ფორმის ნამცხვარი“ (ზედმიწ.: ხელში აღებული)

- აა-პ-კ „ცოფიანი; შმაგი, შლეგი, გადარეული, გიჟი“
- ფდ: ა-ნასფ-და „უბედო, ავბედი, უიღბლო“, ა-ფდან „რკინის ბორკილი“
- ფყ: ა-ყაფ-ყაფ „ოხოფეხი, ბაკაბუკი“ (ფუძეა გაორკეცებული)
- გბ: ა-ც°გ-გბა „ხმახი, აყლაყუდა“
- კკ: ა-ხგ-კკა-ლა „გოლიათი“
- ა-წგ-კკა „სუფთა, დაწკრიანებული“
- ა-კკა-რა „ხეივანი; დიდი ტყე“
- ა-თგ-კკა „ცარიელი“
- პყ: ა-წა-პყა „დაკარგული“ (ზედმიწ.: ქვეშ დაკარგული)
- ა-პყა-რა „ცემა, გალახვა“
- დგ: ა-ნა-დ-გგლა-რა „მიდგომა, მიახლოება“
- დკ: ა-დ-კგ-ლა-რა „მიდება; მიღება“
- ა-ჩა-ა-დ-კგ-ლა-რა „თავშეკავება, თავის შეკავება“
- თგ: ა-რ-შაჰათ-გა „მოწმობა“
- აა-თ-გგლა-რა „შეჩერება, დადგომა, გაჩერება“
- გდ: ა-გდგ „დოლა, ურქო საქონელი“
- ა-ლაბა-გდგ „მსხვილი ჯოხი“ (ზედმიწ.: დოლა ჯოხი)
- ბტ: ა-ბტგ „მყრალა ხოჭო“
- ფთ: ა-ფთა „ღრუბელი“
- ფკ: ა-რფკა „ქვედა კაბა, ქვედა ბოლო“ (შდრ. რუს. юбка, აფხაზურში მქლერი ბ ფონემა ყრუ-ფშვინვიერმა ფ-მ შეცვალა)
- ა-ფ-კ-აა-ნგ „მიყოლებით, მიმდევრობით“
- ა-ნგ-ლა-პ-ყა-რა „სწრაფად მიმაღვა, გაქრობა“

ტყ: ა-პატყალ-ედ-რა „ყბედობა“ (შდრ. ქართული ენის იმერ. დიალ. პარტყალი „ყბედობა, უგონოდ ლაპარაკი“)

თტ: ა-თ-ტა-რა „ამოხაპვა“
 ყყ: ა-თგ-ყყა-რა „ამოცვენა, ამოყრა“
 დდ: ა-ხა-დდგ-ლა-რა „გაელვება“
 დფ: ა-დ-ფა-რა „გადმოხტომა“
 ტტ: ა-ტტა-რა „გაფხრეწა“
 ა-თა-ტტა-რა „ჩახარშვა“
 ტკ: ა-კატ-კატ-რა „ფამფალი, რყევა“ (ფუძეა გაორკეცებული)
 თფ: ა-თ-ფფრ-რა „რაიმედან ამოფრენა“
 ა-თ-ფა-რა „ღრძობა“ (ზედმიწ.: ამოხტომა, ამოვარდნა)

როგორც მოყვანილი მაგალითებიდან ჩანს, B^1B^1 ჯგუფის კომპლექსს შემდეგი სადა ხშირი თანხმოვნები ქმნიან: ბგ, ბტ, თბ, თფ, თტ, თგ, ფდ, ფგ, ფყ, ფთ, ფკ, ფჩ, გდ, პკ, პყ, დფ, დგ, დკ, ტყ, ტკ, ასევე გვხვდება რედუპლიცირებული ხშირი თანხმოვნები: გგ, დდ, კკ, ტტ, ყყ. ამათგან ქართველურ ენა-კილოთა მსგავსი A სისტემის ჰარმონიული კომპლექსებია: ბგ, პკ, დგ, ტკ, ხოლო B სისტემას განეკუთვნება: პყ, ტყ (შდრ.: ახვლედიანი, 1999, 112-113).

ზემოთ მოყვანილი ფუძეებიდან თანხმოვანთკომპლექსები დასტურდება შემდეგ ცალმორფემიან ძირებში:

ა-ბგა „მგელი; ტურა; მელა“, ა-ფდან „ბორკილი“, ა-გდგ „ღოლა, ურქო“, ა-ბტგ „მყრალა ხოჭო“, ა-ფთა „ღრუბელი“, ა-იფკა „ქვედაკაბა“ (ნასესხებია), ა-კაფდან „კაპიტანი“, ა-პატყალ-ედ-რა „ყბედობა“ (ნასესხებია).

დანარჩენ ფუძეებში თანხმოვანთკომპლექსები გვხვდება ერთზე მეტმორფემიან ფუძეებში ძირითადად მორფემათა ზღვარზე, ან რედუპლიცირებულ ძირებში.

გარდა სადა ხშირი თანხმოვნებისა ერთმანეთის გვერდით სადა და პალატალიზებული ხშირი თანხმოვნებიც გვხვდება. დასტურდება როგორც B^1B^3 , ასევე B^3B^3 და B^3B^1 მიმდევრობები. მაგ.:

მოდელი B^1B^3 (სადა ხშირი + პალატალიზებული ხშირი)

ბყ~: ა-ღაბ-ყა-რა „სოფლის უბანი“ (ზედმიწ.: ჯოხის ქნევა. იგულისხმება მცირე ტერიტორია)

დყ~: ა-კდ-ღყა-რა „ძირს დახეთქება“

თყ~: ა-თ-ყა-რა „თოფის გავარდნა“

ა-ხგ-თ-ყ ^ა	„გავარდნილი ტყვია“ (გადატ.: „თავქარიანი“)
ა-ნაპ-ყ ^ა -რა	„ხელის დაქნევა, ქნევა“
კბ [~] : აკ [~] გ [~]	„არც ერთი“ (ზედმიწ. „ერთიც“)
ტყ [~] : ა-ტყ [~] აპ	„საფლობი“ (← ქართველურიდან, შდრ. იმერ. ტყლაპო)

მოდელი B³B³ (პალატალიზებული ხშული + პალატალიზებული ხშული):

ყ[~]ყ[~]: ა-ყ[~]ყ[~]აჰ^ა „ხმამაღლა“

ა-წგ-ყ[~]ყ[~]-რა „მიშხეფება“

მოდელი B³B¹ (პალატალიზებული ხშული + სადა ხშული):

გ[~]კ: ა-ც[~]გ[~]კ „ავისმოსურნე“ (შდრ.: ა-ც[~]გ[~]ა „ცული“, რომლის ფუძე გ ხმოვნით არ არის გათიშული, მაგრამ როგორც კი მას მკვეთრი კ თანხმოვანი დაერთო, ენამ თანხმოვანთკომპლექსის დაძლევის მიზნით ც[~]-სა და გ[~]-ს შორის გ ხმოვანი ჩასვა და დაიცვა ორი თანხმოვნის წესი).

ამრიგად, სადა ხშული თანხმოვნები უკანაენისმიერ პალატალიზებულ ფონემათაგან კომპლექსებს უპირატესად ყ[~] თანხმოვანთან ქმნიან, ხოლო გ[~]-სა და კ[~]-ს გამოყენების თითო შემთხვევა დადასტურდა. არსებითია ისიც, რომ ამ ბოლო სამ მოდელში შემაგალი სიტყვებიდან მხოლოდ ერთია ნასესხები (ა-ტყ[~]აპ „საფლობი“), დანარჩენები კი ძირეული აფხაზური სიტყვებია, თანაც ყველა მათგანი ერთზე მეტმორფემიანია და კომპლექსები მორფემათა ზღვარზეა შექმნილი.

ბ) აფხაზურში შედარებით დიდი რაოდენობით გვხვდება ორწევრა კომპლექსები, რომლებსაც ხშული და სპირანტი თანხმოვნები შეადგენენ. რეალიზებულია როგორც B¹D¹, ასევე B¹D³ და B¹D⁴ ტიპის თანხმოვანთკომპლექსები (ლაბიალიზებულ თანხმოვანთა შემცველ ორწევრა კომპლექსებზე ცალკე პარაგრაფშია მსჯელობა). მაგ.:

მოდელი B¹D¹ (სადა ხშული + სადა სპირანტი):

ფს: ა-თა-ფსა-რა „ჩაყრა; მოყრა“

ა-ხგ-ფს-აა-რა „გამოფხიზლება“

ა-ც[~]-ხ[~]გ-ფსა-რა „გარანდვა“

ა-ფს-აა-ნ-წა-რა „დასველება“

ა-სგ-ფსა „ზვავი“ (ზედმიწ.: დაყრილი თოვლი)

ა-ხო-ფსა „ჭიანი, მატლიანი“

ა-კა-ფსა-რა „დაპნევა, მობნევა“

ა-ფსგ 1. „სული“ (სიტყვა ბზიფურ კილოში წარმოდგენილია სისინ-შიშინა თანხმოვნით)

ა-ფსგ 2. „მკვდარი“ (ბზიფურში წარმოდგენილია სადა სისინა თანხმოვნით)

ა-ფს-ა „ფასი“ (ნასესხებია ქართულიდან. შდრ.: ფას-ი. აფხაზურ ფორმაში წარმოდგენილი ბოლოკიდურა ა ხმოვანი „უფუნქციო“ ხმოვანია. ამ ხმოვნის ასეთ გამოყენებას ქ. ლომთათიძე „აუსლაუტის ა-ურ ვოკალიზაციას“ უწოდებდა. იხ., მაგ., ლომთათიძე, 1997, 17)

ა-ფს-უა „აფხაზი“

ა-ფს-ნგ „აფხაზეთი“

ა-ფსგ-ჩხ „სუსტი“

ა-ფსგ-ხო „საშველი, შესაძლებლობა“

ა-ფსგ-ლა „მსუქანი, ცხიმიანი“

ა-ჯა-ფსა „გარჯის საფასური, გასამრჯელო“

ბჟ: ა-ბჟ „ხმა“

ა-ჰჰა-ბჟ „ყვირილი; კივილი; წივილი“

ა-კაა-ბჟ „ბავშვის წივილი“

ა-ბჟ-ს-რა „გაფუჭება, წახლომა“

ა-ბჟ-ს „გაფუჭებული, წამხდარი“

ა-თა-ბჟ-ს-რა „რისამე რამეში გაფუჭება“

ჟ-ი-ბჟ „ჩვიდმეტი“

ა-ბჟა-რა „მოშინაურება; გაწვრთნა; მოთვინიერება“

ა-ბჟა „მოშინაურებული; გაწვრთნილი; მოთვინიერებული“

ა-ხა-ბჟა-ყაღა „მაწანწაღა“ (ზედმიწ.: თავწამხდარი მოყიადღე)

ფშ: ჟ-ი-ფშ „თოთხმეტი“

ა-კააფშ „მოღუნული; დაგრეხილი“

ა-ფშაქ „მსხვილი“

ა-ყაფშ „წითელი“
 აფშ „წითური“ (მომდინარეობს აყაფშ სიტყვისაგან)
 ფშგ-შო „ოთხასი“

ფხ: ა-ფხა 1. „თბილი“ → ბზიფ. აფხა „ბამბაზია“

ა-ფხა 2. „დანაკარგი“

ა-ფხა-მ-შა „უსირცხვილო, ურცხვი“

ა-ფხა-მ-შა-რა „ურცხვობა“

ა-ფხანაგ~ლა „ამხანაგი, იმავე წრის ადამიანი“ (მეგრულიდან)

ა-ფხა-ფსგ „ოდნავი სითბო“ (ზედმიწ.: თბილი სული)

ა-ფხა-რა 1. „დაკარგვა, დაღუპვა“

ა-ფხა-რა 2. „სითბო; გათბობა“

ა-ფხა-რა 3. „ზემოდან ნათება“

ა-ფხა-რთა „თბილი ადგილი“

ა-ფხა-სთა „დანაკარგი, ზარალი“

ა-ფხა-სთა-ტ°-რა „ვინმესაგან რისამე წახდენა“

ა-ფხა-სთა-ხა-რა „თავისთავად წახდენა“

ა-ფხაჰ „ჭოქოსანი, ქლიბის სახეობა“ (სტრუქტურა ბუნდოვანია)

ა-ფხა-წა-რა „დაშინება და გაძევება“

ა-ფხა-წა-წა „ძალიან თბილი“ (თვისების გასაძლიერებლად სუფიქ-

სია რედუპლიცირებული. შდრ.: ლომთათიძე, 1940)

ა-ფხა-წა-ფხა-წა „ძალიან თბილი“ (თვისების გასაძლიერებლად მთელი

ფუძეა რედუპლიცირებული. შდრ. ლომთათიძე, 1940)

ა-თა-ფხა-რა „შიგ ნათება“

ა-გ°ა-ფხა-რა „მოწონება“ (ზედმიწ.: გულის გათბობა)

ა-რგ-ფხ „აცმულა, ასხმა (ხილისა, ბოსტნეულისა)“

ა-ფხედ-ფხედ „კამკამა; მოციაგე“

ა-ფხედ-ფხედ-რა „კამკამი; ციალი“

ა-ფხა-შა „მორცხვი“

ა-ფხა-შა-რა „მორცხვობა; სირცხვილი; დარცხვენა“

ა-ფხა-შა-ფხა-წა-რა „ძალიან დამორცხვება“ (ფუძეა რედუპლიცირებული შ

თანხმოვნის წ ბგერით შეცვლის თანხლებით. იხ.: ლომთათიძე, 1940)

ა-ფხა-შა-ხ~ა „ახალი სიძის მიერ ქორწილის შემდეგ ცოლქურის მონახუ-

ლებისას სიდედრ-სიმამრისათვის გადასახდელი თანხა“ (ზედმიწ.: სირცხვილის წილი. შდრ.: ა-ფხა-შა-რა-ფს-ა „სირცხვილის ფასი“ იმავე მნიშვნელობით)

ა-ფხა-შა-ჴ	„მორცხვი“
ა-ფხჴ	„სიზმარი“ (შდრ. ქართ. ფხიზ-ელ-ი)
ა-ფხჴ	„მოვალეობა“
ა-ფხჴ-ნ	„ზაფხული“ (შდრ. ქართ. ზა-ფხ-ულ-ი, გა-ზა-ფხ-ულ-ი)
ა-ც ^ო -ფხა-შა-რა	„დარცხვენა ვინმეს წინაშე“
წგფხ	„შარშან“
ა-ნაფხა(ჴ)	„მოღალატე“
ა-ნაფხა-რა	„ღალატი“
ბზ: ა-ბზა	„ცოცხალი“
ა-ბზ-ია	„კარგი“
ა-ბზარბზან	„ზარბაზანი“
ა-ბზარბჴ	„ქება“
კშ: ა-კშა-რა	„რქენა, რჩოლა“
ა-თა-კშა-რა	„ჩხვლეტა, ჩასობა“
ბღ: ა-ბღა	„ზურგი“
ა-ბღაბ	„ხარჯიხვი“
ა-ბღა-ღა-რა	„რყევა, რწევა“
ა-ბღაჴ	„ფუფხი, ჭრილობის შეკრული ზედაპირი“
ა-ბღა-ძა-რა	„წელი (სხეულის ნაწილი)“
ა-ბღა-ღა-რა	„უფსკრულში ჩავარდნა“
ა-ბღა-ღ-გ ^ო გ ^ო	„კუზიანი“ (ზედმიწ.: ზურგაბურცული)
ა-ბღა-ჯგ ^ო	„კუზიანი“ (ზედმიწ.: ზურგ-კუზი)
ა-ბღანჴ (ბზიფ. დიალ.)	„ხრეში; ღორღი“
ა-ბღგ-ჴ-რა	„ჩქმეტა“
ფც: ა-კა-ფცა-რა	„მკვეთრად განათება“
ა-ფცგ-ჴ	„მოვალეობა“
ა-ფცა-შა	„მორცხვი“
თხ: ა-თ-ხ-აა-რა	„შიგნიდან გაცვეთა; ყელის ჩახრინწევა“

ა-თხაჯ-რა „განცხრომა“
 ა-თხაშ-რა „აყალმაყალი“
 ა-ც^ოგ-თხა-რა „გაწვევა“

თჰ: ა-თჰა-რა // ა-თჰა-რა-ჰა „გულის სწრაფად ცემა, ბაგაბუგი“ (ხმაბაძვითი)

ა-თჰარც^ო-ჰა „სწრაფად, უცებ“
 ა-თჰაშ-რა „ლანძღვა, გინება“
 ა-ფგთ-ჰა „ფიფქი“

ფჰ: ა-ფჰა „ვისიმე ასული, ქალიშვილი“

ა-ფჰალ „კოკა“ (შდრ. მეგრ. ფოხალი)
 ა-ფჰალ-ძ-ვ „მექოთნე“ (ზედმიწ.: კოკის გამომწვეელი)

ა-ფჰალ-ქ^ო-რ-გგლა „დოქის დასადგმელი თარო“

ა-ფჰალ-ყა-წა-ვ „მეკოკე“ (ზედმიწ.: კოკის მკეთებელი)

ა-ფჰა-ლ-ფა „შვილიშვილი“ (ზედმიწ.: ასულის ვაჟი)

ა-ფჰა-ლ-ფჰა „შვილიშვილი“ (ზედმიწ.: ასულის ასული)

ა-ფჰალ-ჩაფა-ვ „მეკოკე“ (ზედმიწ.: კოკის დამამზადებელი)

ა-ფჰა-ფსა „გერი გოგონა“

ა-რგფჰა „ფილტვი“

გხ: ა-გ-ხა-რა „გახდომა, წონის დაკლება; დაგვიანება“

დხ: ა-გ^ოგ-დ-ხა-ხა-ლა-რა „ვინმესთან მივარდნა და გულში ჩახუტება“

ა-კგ-დ-ხა-ლა-რა „გაჭედვა, გაჩხერა, გაკვეხება“

დჰ: ა-გ^ოგ-დ-ჰა-ლა-რა „რამეზე დაცემა, დავარდნა“

ა-ნა-დ-ჰა-ლა-რა „მოხვედრა, მოხვედრება“

დს: ა-ნა-დ-სგ-ლა-რა „შეხება“

პზ: ა-პზგ^ო „სულელი, ბრიყვი, შტერი“

თშ: ა-გ^ოგ-თ-შ-აა-გა „საბრალო, საცოდავი, შესაბრალისი“ (ზედმიწ.: გულის ჩამკვლელი“)

კვ: ა-ჩა-კვას „ხორბლის ბურახი“ (შდრ.: ა-ჩა „პური“ + რუს. квас „ბურახი“)

როგორც ვხედავთ, ამ ქვეჯგუფში რეალიზებულია შემდეგი თანხმოვან-
 თკომპლექსები: ფს, ფხ, ფშ, ფჰ; ბჟ, ბზ, ბღ, კვ, გხ, პზ, დჰ, დს, დხ, თჰ, თშ, თხ.
 ამათგან ქართველურ ენა-კილოთა მსგავსი ჰარმონიული კომპლექსებიდან წარმო-

დგენილია მხოლოდ B სისტემის ბღ, ფხ, თხ კომპლექსები (შდრ.: ახვლედიანი, 1999, 112-113).

აკად. ქ. ლომთათიძეს თავის ნაშრომში თანხმომვანთოკმპლექსების შესახებ აღნიშნული აქვს, რომ ბაგისმიერ თავკიდურიანი კომპლექსები აფხაზურ-აბაზურ-ში საკმაოდ გავრცელებულია და იქვე „პირველადი“ კომპლექსებია ჩამოთვლილი, მათში შედის ჩვენთვის ამჟამად საინტერესო კომპლექსები: ფს, ფშ, ფხ, ფჰ, ბჟ, ბზ, ბღ. მკვლევარი იქვე დასძენს: „ამგვარი კომპლექსები სიტყვის თავკიდურად არის, მაგრამ აღნიშნულ ენებში დაყოფა კომპლექსებისა – სიტყვის თავკიდურ, შუა და ბოლოკიდურ კომპლექსებად – არ გამოდის გამართლებული თვით ძირთა მარტივი შედგენილობის გამო“ (ლომთათიძე, 1976, 242).

მართლაც, მოყვანილ მაგალითებს თუ გადავხედავთ, ერთი და იმავე კომპლექსის დისტრიბუცია სხვადასხვა სიტყვის ფარგლებში, არაერთგვაროვანია, ასე, მაგალითად, კომპლექსი **ფს** (ყველაზე პროდუქტიული) გვხვდება როგორც სიტყვის თავში (**აფს**აანწარა), ასევე სიტყვის შუაში (**ათაფს**არა) და ბოლოში (**აწადაფს**).

ზემოთ მოყვანილი მაგალითები გვიჩვენებენ, რომ მათში გამოვლენილი კომპლექსები დასტურდება როგორც მორფემის შიგნით, ისე მორფემათა ზღვარზე.

საყურადღებოა კომპლექსი **ჰვ**, რომელიც აფხაზურისათვის არაბუნებრივია. ქართველურ და ასევე მთელ რიგ იბერიულ-კავკასიურ ენათაგან განსხვავებით აფხაზური ენის ენაკბილისმიერ სპირანტთა სამეულში შედის – მჟღერი ვ, ფშვინვიერი **ჟ** და მკვეთრი **ჭ**. ვ და **ჭ** დაახლოებით ისეთივე სპირანტებია, როგორც რუსული ენის **В** და **Ф**, ოღონდ უფრო დაჭიმულად გამოთქმული.

კბილბაგისმიერ სპირანტთა სამეული დიდად გავრცელებული ფონემები არ არის აფხაზურში, შედარებით უფრო ხშირად გვხვდება მისი ფშვინვიერი წვერი **ჟ**, უფრო იშვიათად მჟღერი **ვ**, ხოლო მკვეთრი **ჭ** მხოლოდ ერთადერთ სიტყვაში გვხვდება. **ვ ჟ ჟ** სპირანტთა სამეული აფხაზურს თავდაპირველად არ უნდა ჰქონოდა. ისინი წარმოქმნილია გარკვეულ ფონეტიკურ ცვლილებათა ნიადაგზე (ლომთათიძე, 1976, 176-177).

იმდენად, რამდენადაც **ვ** ფონემა აფხაზურში შედარებით გვიანდელი ფორმაციისაა, იგი იშვიათად გვხვდება სიტყვის ძირში და თანხმომვანთოკმპლექსებში. ხოლო როცა გამსესხებულ ენაში დასტურდება **ჰვ** კომპლექსი, იგი აფხაზურში იცვლება ლაბიალიზებული **კ** თანხმომვანთ. გამონაკლისებს ქმნის საბჭოთა პერიოდში ნასესხები სიტყვები, რომლებშიც რუსული **KB** უცვლელი რჩება. მაგა-

ლითად, სიტყვა "квас" რუსულიდან არის შესული და კომპლექსიც უცვლელად გადმოვიდა.

გ) ზემოთ განვიხილეთ სადა ხშირი და სადა სპირანტი თანხმოვნებისაგან შემდგარი ორწევრა კომპლექსები. მაგრამ ჩვენს მასალაში გამოიყოფა ასევე B^1D^3 , B^1D^4 ჯგუფის თანხმოვანთკომპლექსებიც.

პირველად განვიხილოთ სადა ხშირისა და პალატალიზებული სპირანტისაგან შემდგარი კომპლექსები. მაგ.:

B^1D^3 :

ფხ~: აფხ~ა	„წინ; წინათ, უწინ“
ა-ფხ~ა-რა	„კითხვა; დაძახება“
ა-ფხ~ა-ძა-რა	„თელა“
ა-ჭგ-ფხ~	„მკაცრი, დაუნდობელი“
აა-ფხ~ა-რა	„დაპატიუება, მოწვევა“
ა-ც°გ-ფხ~ა-კ-რა	„დამალვა“
ა-ფხ~ა-ჰა-რა	„დავარცხნა“
ა-კ~ფხ~	„ბეჭდვითი სიტყვა“
ა-კ~ფხ~გ-რთა	„სტამბა“
აფხ~ა-რ-ცა	„ჭიანურის მსგავსი ორსიმიანი საკრავი“
აფხ~ა-გგლა	„ბელადი, წინამძღოლი“ (ზედმიწ.: წინ მდგომი)
ა-ხგ-ფხ~ა-ძა-რა	„რაოდენობა, ოდენობა“
ა-ჩგფხ~	„ფიცხი ადამიანი“
ბღ~: აბღ~გ	„ფოთოლი“
აბღ~აა	„მყისვე, უმაღ“
ხარაბღ~არა	„მიმოყრა“ (სიტყვის სტრუქტურა ბუნდოვანია)
ა-თა-ბღ~ა-თრა	„შიგნიდან კაწრვა“
ზ-ნგ~კ-ხ~აა	„ერთნაყოლი“ (საქონელი, რომელმაც ერთხელ მოიგო ხბო)

როგორც ვხედავთ, ამ ჯგუფის კომპლექსები მრავალფეროვნებით არ გამოირჩევა, რეალიზებულია: ფ^ნ, ბ^ლ და კ^ნ კომპლექსები, მათგან მეტი სიხშირით ფ^ნ-ს გამოყენების შემთხვევები ფიქსირდება.

ნ⁻-სა და ლ⁻-ს წინა პოზიციაში სადა ხ^შულთაგან ბ, ფ ბაგისმიერები და კ მკვეთრი თანხმოვანია რეალიზებული.

დ) B¹D⁴ ჯგუფის კომპლექსები, რომლებშიც სადა ხ^შულის გვერდით ინტენსიური სპირანტი გვხვდება. მაგ.:

ფშ: ა-ქგ-ფშ	„ახალგაზრდა, ნორჩი“
ა-ფშ	„სიმინდი“
ა-ფშა	„ქარი“
ა-ფშგ-გა	„ბინოკლი“ (ზედმიწ.: გასახედი, საჭვრეტი)
აფ-ფშ	„მსგავსი“
ა-ფშ-აა-რა	„ძებნა“
ა-თა-ფშ-აა-რა	„რადაციის შიგნით რაიმეს ძებნა“;
აფ-ფშგ-მ-რა	„განსხვავება, სხვაობა“
ა-ფშა-ნ ^ნ	„ცივი ქარი“
კშ: ა-ლა-კშა-რა	„ჩხვლეტა“ (ძირის სტრუქტურა ბუნდოვანია)
ა-კშა-რა	„რქენა, რჩოლა“
თშ: ა-თ-შ-აა-რა	„წვა“
ბჟ: ა-ბჟგ ^ს	„წამხდარი, გაფუჭებული“
ა-ბჟა	„ნახევარი“

როგორც ვხედავთ, ამ მოდელში რეალიზებულია შემდეგი კომპლექსები: ფშ, კშ, ბჟ, თშ, მათგან მეტი სიხშირით ფშ გამოიყენება. შ და ჟ ინტენსიურ სპირანტთა წინა პოზიციაში ბ, ფ, თ, კ ფონემები გვხვდება.

აღსანიშნავია, რომ აფხაზურში არ დასტურდება ბშ მიმდევრობა არც ძირებში და არც მორფემათა ზღვარზე.

ე) ჩვენ მიერ შესწავლილ მასალაში გამოიყო ისეთი ორწევრა თანხმოვან-
 თკომპლექსები, რომლებსაც ხშირი და აფრიკატი თანხმოვნები შეადგენენ. დას-
 ტურდება როგორც B¹C¹, ასევე B¹C³ მიმდევრობები. განვიხილოთ თანმიმდევრულად:
 B¹C¹:

ბწ: ა-ბწა-რა „მკა“
 ა-ღ-წა „დავალება“ (არს. სახ.)
 ა-ღ-წა-რა „მიდება (გვერდიდან); დავალება“
 ა-გ⁰-ღ-წა-რა „სროლა, ტყორცნა“
 ა-კ⁰-ღ-წა-რა „დაკიდება“

თც: ა-თ-ცა-რა „გამოგდება, გამოდევნა“

ფწ: ა-ფ-წა-რა „შემოდება, დანერგვა, დაწესება“

აბ-წას „მამასავით, მამად“ (აბ „მამა“ + ქართ. წესი-ი → აწას „წესი“)

გძ: ა-ღ-ლა-გძა-რა „შეთავსება“ (ძირის სტრუქტურა ბუნდოვანია)

ა-ნა-გძა-რა „დასრულება, შესრულება, ბოლომდე მიყვანა“

ა-ლა-გძა-რა „მოთმენა“

რ-ნა-გძო-ჟ „დასრულებული, დამთავრებული; სრულყოფილი“

ღძ: ა-ღ-ძახგ-ღა-რა „დაკერება, მიკერება“

ა-გ⁰-ღ-ძა-ღა-რა „შეპყრობა“

კძ: ა-ჰარაკ-ძა „ძალიან მაღალი, უმაღლესი“

ღც: ა-ხა-ღ-ცა-ღა-რა „ჯიუტობა“

კც: ა-ჟაკ-ცა „ჟანგი“

ა-თა-ჟაკ-ცა-რა „ჩაჟანგვა“

ღგ: ა-ნა-ღ-გა-რა „გარეკვა“

ა-ღ-გგლა-რა „მიდგომა, გვერდით დადგომა“

ბჭ: ა-ყ⁰ბჭა „კოხტა, მოწესრიგებული“ (ფუძის სტრუქტურა ბუნდოვანია)

ა-ბჭ⁰ „წითელა“ (ავადმყოფობა) (ფუძის სტრუქტურა ბუნდოვანია)

ბჩ: ა-ბჩარ-აჰ || აფჩარ-აჰ „მწყემსების, მონადირეების უფროსი“

ფჩ: ა-ფჩათლა „დიდი დაწნული კალათი“ (ფუძის სტრუქტურა ბუნ-
 დოვანია)

ფჭ: ა-ფჭაჭარ „ქოჩორი, შუბლზე ჩამოშლილი თმა“ (ფუძის სტრუქ-
 ტურა ბუნდოვანია)

დჭ: ა-დ-ჭაბ-ლა-რა „მიწებება“ (შდრ. მეგრ. ჭაბ-უ-ა „დაწებება“)

ღჩ: ა-ღ-ჩაფა-ლა-რა „მიჭედება, მიმაგრება“

თჩ: ა-თ-ჩ-აა-ლა-რა „გასივება, დასივება“

რეალიზებულია შემდეგი თანხმოვანთკომპლექსები: ბწ, დწ, თწ, ფწ, გძ, დძ, კძ, თც, დც, კც, ბჭ, ბჩ, ფჭ, ფჩ, დჭ, დჩ, თჩ. როგორც ვხედავთ, ხშულ ბ, ფ, დ, თ, კ თანხმოვნების გვერდით სადა აფრიკატთაგან ძ, ც, წ, ჭ და ჩ თანხმოვნებია წარმოდგენილი. ამგვარ კომპლექსებში ჯ-ს არსებობის შემთხვევები არ ფიქსირდება.

აღსანიშნავია, რომ იმ ფუძეებში, რომელთა აგებულებაც გამჭვირვალეა, დასახელებული კომპლექსები უპირატესად მორფემათა ზღვარზეა შექმნილი.

ვ) B^1C^3 ჯგუფის კომპლექსები, რომლებშიც სადა ხშულის გვერდით ინტენსიური აფრიკატი გვხვდება. მაგ.:

B^1C^3 :

ფჩ: ა-ფ-ჩაჭ „გატეხილი“

ა-ფ-ჩაჭ-ხა „ნატეხი, ნამსხვრევი“

ბჭ: ა-ლაბ-ჭაა-ს „სადგამი (იარაღისა)“

ა-ლაბ-ჭაა-შ „პატარა ჯოხი“

ა-ლაბ-ჭაა-ბა „თვალნათლივ, რეალურად, ცხადად, სინამდვილეში“

ა-ლაბ-ჭაა-რ „ახალგაზრდობა“ (შდრ.: ა-ჭაა „ახალგაზრდა, ნორჩი“,

ა-ჭაა-რ „ახალგაზრდობა, ჭაბუკები“

გჭ: გჭაა- ლოკატიური პრევერბია, აღნიშნავს მოქმედებას ან მდგომარეობას, რომელიც ხდება კუთხეში. ჩვენი აზრით, მასში გამოსაყოფია გ და ჭაა სეგმენტები (შდრ. ა-ჭაა ← ა-ჭაა „პირი“). მისი გამოყენებით ნაწარმოებია:

ა-გ-ჭაა-გ~ეჟ-რა „კუთხეში, ვიწრობაში ტრიალი; დიასახლისის ფუსფუსი სამზარეულოში ან ოთახის კუთხეში“

ა-გ-ჭაა-გგლა-რა „კუთხეში დგომა; კუთხეში დადგომა“

ა-გ-ჭაა-ჟ-რა „კუთხეში დაგდება“

ა-გ-ჭაა-ძ-რა „კუთხეში, ვიწრო ადგილას დაკარგვა“

ა-გ-ჭა-კ-ნა-ჰა-რა	„კუთხეში დაკიდება, ჩამოკიდება“
ა-გ-ჭა-ყა-წა-რა	„კუთხეში კეთება“
ა-გ-ჭა-ყ-ც-რა	„კუთხეში თავისით გაჭყლეტა“
ა-გ-ჭა-ლა-რა	„კუთხეში შესვლა“
ა-გ-ჭა-ლა-რ-თა	„სივიწროვე, ვიწრობი, ვიწრო ადგილი“
ა-გ-ჭა-ფსა-რა	„კუთხეში რისამე მოყრა“
ა-გ-ჭა-ფს-რა	„კუთხეში, ვიწრობში კვდომა“
ა-გ-ჭა-რ-გლა-რა	„კუთხეში დაყენება, დადგმა“
ა-გ-ჭა-რ-ყ-ც-რა	„კუთხეში მიჭყლეტა“
ა-გ-ჭა-რ-ტ ^ა -რა	„კუთხეში დასმა“
ა-გ-ჭა-ტ ^ა -რა	„კუთხეში დაჯდომა, ჯდომა“
ა-გ-ჭა-ხა-რა	„კუთხეში, ვიწრობში ჩარჩენა, განხერა“
ა-გ-ჭა-შ-რა	„კუთხეში, ვიწრობში მოკვლა, ჩაკვლა“
ა-გ-ჭა-ცა-ლა-რა	„კუთხეში, ვიწრობში შერეკვა“
ი-გ-ჭა-ო-ჟ	„კუთხეშია, ვიწრობშია“
ა-გ-ჭა-გა-რა	„კუთხიდან გამოტანა“
ა-გ-ჭა-ხ-რა	„კუთხიდან აღება“
ა-გ-ჭა-წ-რა	„კუთხიდან, ვიწრობიდან გამოსვლა“
ა-გ-ჭა-ჯ-რა	„ოთახის კუთხე; ქვეშაგები“

საყურადღებოა, რომ აქ დასახელებულ გ-ჭა/გ- ლოკატიურ პრევერბიან სიტყვათა დიდ ნაწილში მკვეთრი ინტენსიური ჭ აფრიკატის ზეგავლენით მუდერი გ თანმოვანი განიცდის ნაწილობრივ ასიმილაციას და გვაძლევს ყრუ მკვეთრ კ თანხმოვანს: ა-კ-ჭა-გ-ჟ-რა, ა-კ-ჭა-ცა-ლა-რა, ა-კ-ჭა-ჯ-რა, ი-კ-ჭა-ო-ჟ...

პჭ: ა-შაპ-ჭა-რ-შო „კვანტის გამოკვრა“

ყჭ: ა-მაყ-ჭა-ჰა-რა „წელი, საქამრე“

ამ ჯგუფში შემდეგი კომპლექსები გვხვდება: ფზ, ბჭ, გჭ, პჭ, ყჭ. როგორც ვხედავთ, აქაც იგივე პრინციპი მოქმედებს ინტენსიურ აფრიკატთა განაწილებისა, რაც სადა აფრიკატების შემთხვევაში გვქონდა, კერძოდ, არა გვაქვს ჯ-ს გამოყენების შემთხვევები. თითქმის ყველა შემთხვევაში კომპლექსები მორფემათა ზღვარზეა რეალიზებული.

§ 2. სპირანტის შემცველი ორწევრა კომპლექსები აფხაზურში

ა) აფხაზურში დასტურდება საკმაოდ დიდი რაოდენობა სიტყვებისა, რომლებშიც სადა სპირანტებისაგან შემდგარი კომპლექსები გვხვდება, ანუ D^1D^1 ჯგუფისა. აღსანიშნავია, რომ ამ ჯგუფში გამოიყო როგორც რედუპლიცირებული ძირები, ასევე სხვადასხვა სპირანტისაგან შემდგარი კომპლექსები. მოვიყვანოთ მაგალითებს:

D^1D^1 :

ზხ:	ა-გ ¹ -ა-ზ-ხა-რ ¹	„ბლომად საკმარისად“
	ა-ზ-ხა-რ ¹	„საკმაოდ“
	ეგ ¹ -ზ-ხარა-მ	„უბრალო, უდანაშაულო“
ხს:	ა-ხ-სა-რ ¹	„თავის მოჭრა; ზემოდან გადაჭრა; თავის პარსვა“
ღჭ:	ა-ცგ ¹ -ჭა-რა	„კვერნაზე ნადირობა“
სჭ:	ა-ხ ¹ გ ¹ -სა-რა	„დაგვიანება“
სზ:	ა-ჟ ¹ -ს-ზ-უ-გ ¹	„მომუშავე, მუშაკი“
ჟზ:	ა-ჟ ¹ ჟ ¹ -ხა-რა	„გაყვითლება“

ამ ჯგუფში მეტია რედუპლიცირებული სპირანტების შემცველი ფუძეები. გემინაცია ანუ გაორკეცება აფხაზურში არაა რაღაც სპეციფიკური თვისება გარკვეული თანხმოვნებისა და იგი არც მარტო თანხმოვნებს ახასიათებს, არამედ მარცვალს მთლიანად. გემინაცია აფხაზურში ფართოდ გავრცელებული მორფოლოგიურ-სემასიოლოგიური საშუალებაა და მას ძირითადად განსაზღვრავს სიტყვის (ან ფორმის) მნიშვნელობა (ლომთათიძე, 1940, 115-135). ის, რომ ეს გაორკეცება გარკვეულ თანხმოვნურ ელემენტებს ხვდება, გამოწვეულია იმით, რომ ამ-

უამად აფხაზურ სიტყვათა ძირები უპირატესად ცალთანხმოვნიანია, ამიტომ გემინირებულ თანხმოვანთა შემთხვევაში სწორედ ძირთა გაორკეცებასთან გვაქვს საკმე (ლომთათიძე 1944, 40).

მაგალითები:

D ¹ D ¹ : სს:	ა-სსა	„წვრილი“
	ეს-საათ	„საათობრივად“
	ა-ხგ-სსა-რან	„ჭრა, მოჭრა“
	ი-სსა-ნგ	„წვრილად“
ხხ:	აა-დგ-ხხ-ლა-რა	„მირბენა“
	ა-თახ-ხა-რან	„მონდომება“, „მოსურვება“
	ა-კან-ხხაა	„ულრუბლო“
	ა-ხა-ხხან-ლა-რა	„სწრაფად ასვლა“
	ა-ხგ-ხხგ-ლა-რა	„დაჭრა“
	ა-ხხა-რან	„დაჭიმვა“
ვვ:	ა-ვვგ	„ხმაბაძვა“
	ა-ვვგ-ჰა	„სწრაფად ბზუილით“
ჰჰ:	ა-ჰგ-სგჰჰა-რა	„ახალთახალი“
შშ:	ა-ცგ-ლა-შშგ	„დამტკნარი, გამხმარი“
ღღ:	ა-ღღან-რა	„სითხელე“
	ა-კა-ღღაა-რა	„გარშემო შემოდგომა“
	ა-ძგ-ღღა-რა	„მდინარის ფსკერი“
ძძ:	ა-ღუ-ძძა	„ძალიან დიდი“
ჟჟ:	ა-ჟჟა-რა	„დაწყნარება“
	ა-გ ⁰ გ-ჟჟა-გა	„გასართობი“
D ³ D ³ :ღღღ:	გ ⁰ -თგ-ღღღაა-ლა	„გულწრფელად“
	ა-მგ-ღღღა-რა	„მოფხეკა“
ნ [~] ნ [~] :	ა-ნ [~] ნ [~] ა	„ჩუხჩუხი“
	ნა-ნ [~] ნ [~] ი	„შორს“
D ⁴ D ⁴ :შაშა:	მგ ⁰ ა-ც ⁰ ა-კგ-ღგ-	„დიდმუცელა, ღიპიანი, მუცელგამო-

შშ	ბერილი“
ა-მეგ-წგ-შშა-რა	„ხელიდან გამოცლა“
ა-და-შშგ-ლა-რა	„თანაგრძობა“
ა-შშგ-ბუ	„ყეფა, ყეფის ხმა“

ამგვარად, გემინირებული სახით შემდეგი სადა სპირანტები გვხვდება: ს, ხ, ძ, გ, ჰ, შ, ღ, უ; პალატალიზებულ და ინტენსიურ სპირანტთაგან ხ[~], ღ[~] და შ. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ზემოთ დასახელებულ ფუძეთაგან ორში ძირის რედუქციკაციასთან კი არა გვაქვს საქმე, არამედ მათში იდენტური თანხმონები თავმოყრილია სხვადასხვა ფუნქციის მქონე მორფემათა საზღვარზე: ეს-საათ ← ეს-„ყოველი“ + საათ „საათი“, ა-თახ-ხა-რა ← პრეფ. ა- + ძირი თახ + გარდაქცევითობის სუფ. -ხა + მასდარის სუფ. -რა.

ბ) სულ ორი მაგალითით შემოიფარგლება D^1D^3 ჯგუფის კომპლექსები:

ა-კამბაშ-ნ[~]ა „მეწველი ფურკამეჩი“ (კომპლექსი მეორეულია: ა-კამბაშ „კამეჩი“, შდრ. მეგრ. კამბეში; -ნ[~]ა არის ა-ნ[~]ა-რა „მოწველა“ ზმნის ძირი).

ხღ[~]ა-შა „შეწყალება“

რეალიზებულია შხ[~] და ხღ[~] კომპლექსები.

გ) მცირეა ასევე D^1D^4 ჯგუფის კომპლექსები, რომლებშიც სადა სპირანტის გვერდით ინტენსიური სპირანტი გვხვდება. მაგ.:

ა-ხშ „რძე“

ა-ფხ[~]ა-ხ-შა[~]-რა „პირველად ნაშობი, პირმშო“

ა-ხ-შა-რ[~] „შობა“

ა-ჩჩრა-ხ-შა „ნაძირალა, მათხოვრის ნაშობი“

ა-ხგ-ხ-შ „მიწაში ჩასობილი და თავებით ერთმანეთზე მიბჯენილი ჯოხები“

გ[~]ა-ღ-შაქ[~] „განზრახ“

ყველა შესაძლო კომბინაციიდან ენაში მხოლოდ ორია რეალიზებული: ხშ და ღშ.

დ) აქამდე განხილულ კომპლექსებში პირველ კომპონენტად სადა სპირანტია რეალიზებული, მის მეზობლობაში კი – სადა, პალატალიზებული და ინტენსიური თანხმონები. მაგრამ აფხაზურ ენაში არსებობს სპირანტების ე. წ. პირიქითა დისტრიბუციაც, მაშინ როცა ორწევრა კომპლექსის პირველი წევრი პალატალიზებული ან ინტენსიური სპირანტია, მეორე კი – სადა სპირანტი. მართალია, ამგვარი კომპლექსებიც ენაში ძალზე მცირე რაოდენობითაა, მაგრამ საინტერესოა თვითონ ის ფაქტი, რომ აფხაზურში გარკვეული შეზღუდვები ამ ტიპის თანხმონთან დისტრიბუციის მხრივ არ არსებობს – გვხვდება როგორც D^1D^3 , ასევე D^3D^1 მიმდევრობა. შეზღუდულია მხოლოდ თვითონ თანხმონთან რეალიზება კომპლექსების თავიკიდურ და ბოლოკიდურ წევრებად. მაგ.:

D^3D^1 : ად-ღ [~] -ხა-რა	„გაუმჯობესება“
ად-ღ [~] -შა-რა	„უმჯობესად მიჩნევა“
ან-დაღ [~] -ხა-რა	„ბაყაყად ქცევა“
D^4D^1 : აჟღ-მ-თა-შხა აჟღმთაჩხა	„სიბერის ჟამი“
ა-პან ^შ -ხა-რა	„გამელოტება“
ა-კან ^შ -ხა-რა	„გაქვავება“
ა-შხგ ^{რც} -ად [~]	„კრაზანა, ბზიკი“ (ფუძის აგებულება ბუნდოვანია)
ა-ც ^გ -შხ-ხა-რა	„გაფითრება“
ა-ჰაშჰა-ტ ^ო -რან	„საქსუალის დამზადება“
ან-ჰაშჰა-ჰაშჰა-რა	„მძიმედ სუნთქვა“

როგორც მოყვანილი მაგალითებიდან ჩანს, რეალიზებულია შემდეგი თანხმონთა კომპლექსები: ღ[~]ხ, ღ[~]შ, შხ, შჰ.

ე) აფხაზურში შედარებით მეტია ისეთი ორწევრა თანხმონთა კომპლექსები, რომლებშიც სადა სპირანტის გვერდით სადა ხშული თანხმონი გვხვდება.

მაგ.:

D^1B^1 : ა-ხ-გა-რან	„გაქცევა“
ა-ჩა-ახ-გა-რა	„თავის არიდება“

ა-ყო-ზ-გა-რწ	„გამოთავყვანება, გამოშტერება“
ა-ჩა-ედ-ზ-გა-რა	„გაერთიანება“
ა-ზ-გგლა-რა	„გაზრდა“
ედ-ც-ნა-ზ-გო	„ტოლი, სწორი“
ანწგარა	1. „წადება“ 2. „შეტანა“
ასთა	„შედარებით“
ხფა	„სამი“
ა-ხფა-რა	„მეტიჩარა“, „თავხედი“
ა-ზ-თა-წა-რწ	„დადება“
ა-ზ-თა-გა-ლა-რა	„მოსავლის აღება“
ზ-ღა-ყა-მ	„შეუცვლელი“
ა-თა-ხ-კაა-რა	„შემოღობვა“
ჟუა-ზ-კგ-ლა	„გამორჩეული, რჩეული“
ა-ძგ-ზ-კგ-რა	„საგუბარი“
ა-ქაწმ-და	„უბედური“
ა-ზ-პაჭა	„მოკლე“
ა-ზ-თა-კ-რწ	„დაძალება“
ა-შ-თა	„კვალი, ნაკვალები“
ა-შ-თა-რა	„წოლა“
ა-ნგწ-თა-ლა-რა	„წამოწოლა“
ა-შ-თა-ლა-რა	„გამოკიდება“
ა-ხასთუჩ	„ახლომხედველი“ (ფუძის აგებულება ბუნდოვანია)
ა-ზ-დგრ	„გონივრული“
ა-ჟ-ს-და-რა	„უსაქმურობა“
ა-უ-ს-ბა-რ-თა	„სამმართველო“
ა-უ-შ-თა-ნ-ტაი	„მომდევნო“
ჟაწა-ა-შ-თა-ხწ რ-ნაშ-თა-ხწ	„მაზე“
ა-კაზ-კაზ	„ბრწყინვალე“ (ფუძის რედუქლიკაცია)
ა-რაზყგ	„ბედნიერება“ (ნასესხებია თურქულიდან)

ა-რაზყღ-და-რა	„უბედურება“
ძბა	„ექვსი“

ყველა შესაძლო კომბინაციიდან შემდეგი თანხმოვანთკომპლექსები გვხვდება: ზგ, ვგ, ხგ, სთ, ზთ, ხთ, შთ, ხფ, ხკ, ზკ, შდ, ხდ, სდ, ხპ, ვტ, სბ, ზყ, ძბ. სადა სპირანტთაგან პირველ წევრად არ არის რეალიზებული ჟ, ლ და ჰ თანხმონები, ხოლო სადა ხშულთაგან კი ოდენ – ქ. ამ ჯგუფში პ, ტ და ც თანხმონების შემცველი თითო-ორი კომპლექსი გვაქვს.

ე) სადა სპირანტების გვერდით პალატალიზებული ხშული თანხმონებიც გვხვდება. მაგ.,

D ¹ B ³ : ზქგ	„ათასი“
ჟეღზ-გღ	„მაინც“
პ-შქგრ-რა	„კოხტა სიარული“
ა-სქაღპ	„ნავსადგური“
ეს-ქგნა-გღ	„მუდამ, ყოველთვის“
ნა-სკა	„მოშორებით“
ა-ნა-სკა-რა	„გაწევა“
აა-სკა	„ამასწინათ“
ა-ყაწ-ყა-შა-რპ	„შხაპუნი, ტლაშუნი, თქაფუნი, დგაფუნი“
ა-ნა-გ-ყა-რა	„გაძრომა, გაპარვა“
ა-ხ-ყა	„გარეკანი“, „ზეწარი“, „შალითა“
ა-ხ-ყა-რა	„დაბნევა“

რეალიზებულია შემდეგი თანხმოვანთკომპლექსები: ზქ, ზგ, შქ, სქ, სკ, შყ, ვყ, ხყ. სადა სპირანტთაგან პირველ კომპონენტად არ გვხვდება ჟ, ლ, ჰ ფონემები, პალატალიზებულ ხშულთაგან კი ოთხივეა რეალიზებული.

ზ) ცალკე ქვეჯგუფს ქმნიან ისეთი ორწევრა თანხმოვანთკომპლექსები, რომლებსაც D¹ და C¹ ჯგუფის თანხმოვნები შეადგენენ. მაგ.:

D ¹ C ¹ : ა-მა-შ-ცა-რა	„მოშინაურება“
ა-მა-შ-ცა	„მორჩილი“, „მოშინაურებული“
ა-ლაშ-ცა	„ბნელი“, „მუქი“
ა-რ-ლაშ-ცა-რა	„დაბნელება“, „გამუქება“
ა-თა-ლაშ-ცა-რა	„შიგნიდან, დაბნელება“
ა-ხ-ძეძაა-რა	„კანკალი“
ა-ხ-წაწ	„ზუმბა, დასატენი (თოფისა)“
ა-ხ-წა-რს	„დადება“
ა-ხე-ხ-წა-ლა-რა	„რამეზე კვერცხის დება“
ა-ზ-წა-რს	„შემცირება“
ხ-ა-ზ-ცა-რს	„გამოყოფა“
ა-ხჩ	„ბალიში“
ა-ხჩ-ლა-რა	„ჩამოწოლა“
ა-ხჩ-ნ-წა-რს	„დადება“
ა-ხჩ-ხ-ყ	„ბალიშისპირი“
ა-ხჭათ	„ნაღები“
ა-ხ-ჯანჯა	„დაკრეჭილი“
ეს-ძენ-რს	„ყოველ ზამთარს“

აფხაზურში ამ ჯგუფის შემდეგი თანხმოვანთკომპლექსები გვხვდება: შც, ხძ, ხწ, ხჩ, ხჭ, ხჯ, ზწ, ზც, ხძ. სპირანტთაგან პირველ წევრად არ გვხვდება ვ, ფ, ჟ, ლ, ჰ ფონემები, ხოლო სადა აფრიკატთაგან ექვსივე ფონემაა რეალიზებული, მათგან ჭ და ჯ თანხმოვნები მხოლოდ ხ სპირანტის მეზობლობაში გვხვდება.

თ) ორწევრა კომპლექსებში სადა სპირანტის გვერდით გარდა სადა აფრიკატისა, ინტენსიური აფრიკატებიც გვხვდება. მაგ.:

D ¹ C ³ : ა-ხ-ჭჳ	„ისრისპირი“
ა-ხ-ჭჳა-რა	„გაჭრა (დანით)“
ა-ლახჭჳხ	„მკვირცხლი“ (ფუძის აგებულება ბუნდოვანია)
ა-ხ-ჭჳ-რ-აა-რა	„გამოზრდა, წამოზრდა“, „განვითარება“
ა-ხ-ჯჳჯჳ	„კუნძი“
ა-ზ-ჭჳთ-რს	„ვინმეს დაძახება“
ა-ზ-ჭჳ	„ნაკლებმნიშვნელოვანი“

როგორც მაგალითებიდან ჩანს, სადა სპირანტისა და ინტენსიური აფრიკატის კომბინაცია თანხმოვანთა დისტრიბუციის მხრივ საკმაოდ შეზღუდულია. რეალიზებულია ოდენ ხჭჳ, ხჯჳ და ზჭჳ კომპლექსები, არა გვაქვს ჩ-ს რეალიზების შემთხვევები.

ი) სპირანტის შემცველ ორწევრა კომპლექსებში პირველ კომპონენტად D³ და D⁴, ანუ პალატალიზებული და ინტენსიური სპირანტებიც გვხვდება, მათ მეზობლობაში კი – სადა ხშული და სადა აფრიკატი თანხმოვნები. მაგრამ ამგვარი კომპლექსები ენაში სიმრავლით არ გამოირჩევა. მაგ.:

D ³ B ¹ : ა-ხ-ტატა-რა	„დასვრა“
ა-კატანლ-თ-რა	„საკვერცხე“ (კომპლექსი მეორეულია: აკატანლ „კვერცხი“ -თრა ადგილის აღმნიშ. სუფიქსი) (გვანცელაძე 2003, 47).
ა-ხ-ფაა-რს	„მორევა“
ა-შ-თ-ა-ხ-ყა	„უკან“

ყველა შესაძლო კომბინაციიდან ამ ჯგუფში შემდეგი კომპლექსები გვხვდება: ხტ, ხფ, ხყ, ლთ. როგორც ჩანს, ხ სპირანტის პირველ კომპონენტად გამოყენების შემთხვევები უფრო მეტია, ვიდრე ლ-სი. სადა ხშულთაგან კი მეორე წევრად ტ, თ, ფ და ყ თანხმოვნები გვხვდება.

კ) დასტურდება D^4B^1 ჯგუფის კომპლექსები, რომლებსაც ინტენსიური სპირანტი და სადა ხშული თანხმონები შეადგენენ. მაგ.:

D^4B^1 : ა-მგჟ-და	„უბედური“ (ზედმიწ. „უდღეური“. მომდინარეობს ამგჟ „დღე“ + უქონლობის სუფიქსი -და)
ა-ნაშ-ფა	„ნაჯვარი, ჰიბრიდი, მეტისი“
ა-ჰაშ-გაშ	„ანცი, მოუსვენარი“

როგორც ვხედავთ, ამ ჯგუფის კომპლექსები სულ რამდენიმე მაგალითით შემოიფარგლება. რეალიზებულია შემდეგი კომპლექსები: ჟდ, შფ, და შგ.

ლ) ცალკე გამოიყოფა ისეთი კომპლექსები, რომლებშიც პირველ წევრად პალატიზებული სპირანტი გვაქვს, ხოლო მეორე წევრად კი – სადა აფრიკატი. მაგ.:

D^3C^1 : ა-ხ-ძა-რა	1. „დაწევა“; 2. „მოსწრება“; 3. „მისწრება“
ა-ხ-ძგ-ნ-ვგ-ლარა	„წერილობითი მიძღვნა“
ა-ხ-ძგ-რ-კ-რპ	„მოოქროვება“
ა-ხ-ჩა	1. „მწყემსი“ 2. „დარაჯი“
ა-ხ-ჩა-ლა	„მწყემსის ძაღლი“
ა-ხ-ჩგ	„საწყალი, საცოდავი“
ა-კა-ხ-ჩა	„ბეწვიანი მოუქნელი ტყავი ქვეშაგებად ხმარებული“
ა-შა-ხ-ჩა	„პატარა დაბალი მაგიდა, მთლიანი ხისაგან გამოჭრილი ნახევარწრის ფორმისა“
ა-ცაღ-ცაღ	„ბრწყინვალე“ (რედუქლიკაცია).

განხილულ მაგალითებში შემდეგი კომპლექსები გვხვდება: ხძ, ხჩ, ღც. ხძ და ხჩ კომპლექსები აკად. ქ. ლომთათიძეს „პირველად“ კომპლექსთა რიცხვში ჰყავს შეყვანილი (ლომთათიძე 1976, 244), თუმცა ზოგ ფუძეში (მაგ., ა-ხ-ძა-რა) ისინი მორფემათა ზღვარზეა წარმოქმნილი.

სულ რაღაც ორი მაგალითი გვაქვს D^3C^3 ჯგუფის კომპლექსის შემცველი.

მაგ.:

ა-ხ¹-ჭა-ბზ „ოქროპირი“

ა-ჭაღღ¹-ჭაღღ¹-რა „კივილი, ჭყვილი, ჭყიპინი, ლეკვის ყეფის წვრილი ხმა“

პალატალიზებულ სპირანტთაგან ორივეა რეალიზებული, ხოლო ინტენსიურ აფრიკატთაგან კი ოდენ ჭა.

განხილული კომპლექსებზე დაკვირვების შედეგად იმ დასკვნის გამოტანა შეიძლება, რომ ორწევრა კომპლექსებში ინტენსიურ თანხმოვანთაგან მეტი სიხშირით გამოიყენება ჭა ფონემა, შედარებით ნაკლებად ჩა, ხოლო ჯა-ს რეალიზების არც ერთი შემთხვევა არ დადასტურდა.

§ 3. აფრიკატების შემცველი ორწევრა კომპლექსები აფხაზურში

ა) ჩვენს მასალაში დადასტურდა ისეთი ორწევრა თანხმოვანთკომპლექსები, რომლებსაც სადა აფრიკატი თანხმოვნები შეადგენენ. ამ ჯგუფში შედის როგორც სხვადასხვა აფრიკატებისაგან შემდგარი, ასევე გემინირებული აფრიკატებისაგან მიღებული კომპლექსები. მაგალითად:

C ¹ C ¹ : მაჭ-ძა-კ	„ძალიან ცოტა“
ა-ხ ¹ გჭ-ძა	„ყველაზე პატარა“
ა-ჭაჭ ¹ ც-ძა	„უახლესი“
ა-ზ-ა-ც-წა-რა	„დამატება (ვინმესთვის რაიმესი)“
ა-ც-ძაა-რა	„ზედ დაკვლა, ვინმესთან, რაიმესთან ერთად მოკვლა“
ა-ც-წა	„დანართი, დანამატი“
ა-წ-ცა-რა	„გაგდება“
ა-ხ ¹ გძ-ცგნხ ¹ -რს	„ნაცვალსახელი“

რეალიზებულია შემდეგი კომპლექსები: ჭბ, ცბ, ცწ, წც, ძც; საყურადღებოა, რომ ც აფრიკატი გვხვდება ძ და წ ფონემების როგორც წინა, ასევე მომდევნო პოზიციაშიც.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ამ ჯგუფში ერთიანდება გემინირებული თანხმოვნებისაგან შემდგარი კომპლექსებიც.

აფხაზურში ფუძეთა გაორკეცება გამოიყენება როგორც ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საშუალება სიმრავლე-სისშირის, პროცესის განმეორებისა და ინტენსივობის გამოსახატავად. ორკეცდება მთელი ფუძეებიც, ცალკე ძირები – ჩვეულებრივ, აგრეთვე რთული ფუძის მეორე ნაწილი.

თუ მარტივი ძირეული თანხმოვნის შემცველი ფუძე გვაქვს, ბუნებრივია, განმეორებისას ორი ერთგვაროვანი თანხმოვანი მოიყრის თავს (ლომთათიძე 1940, 39-40).

სადა აფრიკატთა გაორმაგების მაგალითები შემდეგია:

ა-წწ	„ფართობი სახლის წინ“
ა-ცც შ-ტ-რა	„დაფერფლვა“
ა-ლა-ჭჭა-რა	„მკეთრად განათება“
ა-ცცაკ-რა	„სწრაფვა“ (აცარა „წასვლა, სვლა“, ძირეული მარცვლის გაორმაგებით უნდა მიგველო აცა-ცაკრა, უმახვილო ა დაიკარგა და შედეგად ცც კომპლექსი მივიღეთ).
ა-ჭჭა-რს	„სკდომა, დახეთქვა“
ა-ძ-ჭჭს	„პატარა, თხელი წყალი, ნაკადული“
ა-ჩჩა-რა	„სიცილი“
ა-ხნ-ჩჩა-რა	„ნათება“
ა-ხგ-ჩჩა-რა	„დაცინვა“
ა-თგ-ჭჭა	"стенлаз" (ზოოლ.)
ა-თგ-ჯჯა-რს	„ბრწყინვა (თვალებისა)“
ა-ღუ-ძძა	„უდიდესი“
ა-ხნ-წწა-ლა-რა	„მაღლა ასვლა“

გემინირებულია შემდეგი თანხმოვნები: წწ, ცც, ჭჭ, ჩჩ, ჯჯ, ძძ; როგორც ვხედავთ, ექვსივე აფრიკატი გაორმაგებული სახით არის წარმოდგენილი. აკად. ქ. ლომთათიძეს აღნიშნული აქვს, რომ მათი სახით რაიმე თავისებური გემინირებული ფონემები კი არა გვაქვს, არამედ სახელისა თუ ზმნის ფუძის ნაწილის, ჩვეულებრივ ძირეულის, გაორკეცება სიმრავლე-სისშირე-ინტენსივობის გამოსატვის

ფუნქციით, რაც ხშირად ხმოვნის რედუქციის წყალობით თავს უყრის ორ ერთგვაროვან თანხმოვანს (ლომთათიძე, 1940, 133).

ბ) დადასტურდა ორიოდ C^1C^3 ჯგუფის კომპლექსი, რომლებშიც ერთმანეთის გვერდით სადა და ინტენსიური აფრიკატები გვხვდება. მაგ.:

ა-ც-ჭგ-გ-კ-რა „ერთსულოვნება“

ა-ც-ჩგ-უ-ლა-რა „ცხენზე დაჯდომა ვინმესთან ერთად“

როგორც ვხედავთ, ამ ჯგუფის კომპლექსები სულ ორია და ისინიც თითო მაგალითში გვხვდება. ორივე კომპლექსის პირველ კომპონენტს სადა აფრიკატთაგან ც წარმოადგენს, ხოლო მეორეს კი – ჭ და ჩ ინტენსიური აფრიკატები. ჯგ-ს გამოყენების შემთხვევა აქაც არ გამოვლინდა.

გ) ჩვენ მიერ შესწავლილ მასალაში, მართალია, მცირე რაოდენობით, მაგრამ მაინც გვხვდება C^3C^1 ჯგუფის კომპლექსები, ანუ წყობა, როდესაც ინტენსიური აფრიკატი უსწრებს სადა აფრიკატს. მაგ.:

ა-ჩ-ძა-რან „მიმალვა, თავის დამალვა“

ა-ჩ-ძან-ფს-ლა-რა „ვინმეზე მივარდა“

ა-კ^ნჭა-ძა „ძალიან მოკლე“

ა-ჭა-ცაა-რან „მონახულება, ვინმესთან სტუმრად სვლა“

რეალიზებულია შემდეგი კომპლექსები: ჩაძ, ჭაძ, ჭაც. ზემოთ განხილულ ერთ მაგალითში გვქონდა ცჭა მიმდევრობა, აქ კი მისი შებრუნებული ჭაც მიმდევრობა გვაქვს. როგორც ჩანს, აფხაზურში რაიმე შეზღუდვას ამ მხრივ ადგილი არა აქვს. ერთადერთ შეზღუდვად კომპლექსებში ჯგ ფონემის გამოყენებლობა შეიძლება ჩაითვალოს, თუმცა იგი სხვა შემთხვევებშიც არ გამოირჩევა დიდი სიხშირით.

დ) სულ ორ მაგალითში გვხვდება C^3C^3 ჯგუფის კომპლექსები, რომლებსაც ინტენსიური აფრიკატები შეადგენენ. მაგ.:

ა-ჩ-ჭა-შნ „თეთრშუბლა ცხენი“

ა-თა-ჩჩა-რნ „ჩხრიალით ვარდნა“

ერთ კომპლექსში ჩ-სა და ჭ-ს კომბინაცია გვაქვს, მეორეში კი გემინირებული ჩ აფრიკატი. ორივე შემთხვევაში კომპლექსი მეორეულია და ამოსავალ ვითარებას არ ასახავს.

ე) აფხაზურში ორწევრა კომპლექსებს ქმნიან ასევე სადა აფრიკატი თანხმონის კომბინაციები B^1 , B^3 , D^1 , D^3 ჯგუფის თანხმონებთან. მაგრამ პირველ კომპონენტად სადა აფრიკატის გარდა, ინტენსიური აფრიკატიც გვხვდება (იხ. ქვემოთ). ახლა განვიხილოთ C^1B^1 ჯგუფის კომპლექსები;

C^1B^1 : ა-ჯბა-რა	1. „მაგარი, მკვრივი“ 2. „სწრაფმავალი“ 3. „მკაცრი“
ა-ჯგარ	„არბალეტი“
ა-ძყ	„ჩვილი, თოთო (ბავშვი)“
ა-კაჭბე	1. „ნიგვზის ურწყული“; 2. „წუწურაქი“
ა-ჩგა-რა	„მარხვა“
ა-ჩგა-ხა	„სამარხვო საჭმელი“
ა-წპაა-რა	„გამოგლეჯა“
ა-წყაა-რა	„ძირში მოჭრა“
ა-წდა-რა	„გაყრა (ნემსში ძაფისა და მისთანათა)“
ა-ცგ-წგა-რა	„გამოტანა, გამოზიდვა“
ა-ქჩ-ქჩ-რა	„კანკალი, ცახცახი“ (რედუპლიკაცია)
ა-ჩფგ-ხეშ-თ-რა	„საპირისწამლე“
ა-ჩკამუგრ	„წირპლი“
ა-გ-ყჩ-გა	„დამამშვიდებელი“
ა-ჩბაა	„დამპალი ტარო“
ა-ტარცცკა	„ნახევარლიტრიანი ჯამი“
ა-ხგც-გა-რა	„ნერვიულობა“

ა-ც-ბა-რა	„ნახვა (ვინმესთან ერთად)“
ა-ც-კბ	„სამაგიერო“
ა-გან-ც-ფერ-რა	„აღფრთოვანება“
ა-ხ ^ნ ბ-ყ	„არსებითი სახელი“
ა-ფაჯ-ფაჯ-რა	„ბრწყინვა“ (რელუპლიკაცია)

რეალიზებულია შემდეგი კომპლექსები: ჯბ, ჯგ, ჯფ, ძყ, ჭბ, ჩგ, ჩქ, ჩფ, ჩკ, ჩბ, წბ, წყ, წდ, წგ, ცკ, ცგ, ცბ, ცფ. სადა აფრიკატაგან პირველ კომპონენტად არ გვხვდება ჭ ფონემა, ხოლო სადა ხშულთაგან კი – თ და ტ. ამათგან არცერთი არ არის ქართველურ ენა-კილოთათვის დამახასიათებელი პარმონიული კომპლექსების ანალოგი.

აწპაარა, აწყაარა, აწდარა, აც^ნგ^ნგარა მაგალითების შემთხვევაში, წბ, წყ, წდ, წგ კომპლექსები მეორეულია, რადგან წ არის „აწა“- ფუძე-წინდებულის თანხმონური ელემენტი და აღნიშნავს მოქმედებას „ქვეშ, ძირში“, (შდრ. აწა- „ფსკერი“) (ლომთათიძე 1953, 88).

ვ) სადა აფრიკატების გვერდით ორწევრა კომპლექსებში პალატალიზებული ხშული თანხმონებიც გვხვდება. მაგ.:

C ¹ B ³ : ა-ცქა	„სუფთა, წმინდა“
ა-ცქა-რა	1. „სისუფთავე“; 2. „პატიოსნება“; 3. „სიწმინდე“
ა-ცქა-კა-კა-რა	„კობტა, სუფთა“
ა-ცქა-ლუ	„სარიტუალო ხელსაფქვავის დოლაბი“ (ზედმიწ.: წმინდა დოლაბი)
ა-ცქა-თგ	„წმინდა ადგილი“
ა-ცქა-შ	„სარიტუალო ყველი“ (ზედმიწ.: წმინდა ყველი)
ა-ცყა-რა	1. „განადგურება“, „დამარცხება“ 2. „დაბნევა“, „დაფანტვა“
ა-გა-ბგცყა	„გულის ფიცარი, გულის ყაფაზი“
ა-წყა	„ქვეშ დასაფენი, ჩასაფენი“
ა-წყა-რა	„მუცლის მოშლა“

ა-წ-ქ-ა-რა-ა-ფარა	„ჩხუბი, კინკლაობა“
ა-წყ-ტ	„ჭყინტი“ (ნასესხებია ქართველურიდან)
ა-ხგზა-წ-ქ-ა	„საბნის შალითა, ზეწარი“
ა-ზგ-წ-ქ-ა-რა	„ვინმეზე გაბრაზება, გაწყრომა“
ა-წკ-ტ-წკ-ა-შარა	„აზიზობა“

რეალიზებულია შემდეგი კომპლექსები: ცქ, ცყ, წყ, წკ. როგორც ვხედავთ, ამ ჯგუფის კომპლექსებში თანხმოვანთა დისტრიბუცია საკმაოდ შეზღუდულია, რადგან თითოეული ჯგუფიდან (C¹ და B³) ორ-ორი ფონემაა წარმოდგენილი. ამასთან, ცქ და ცყ კომპლექსები აფხაზურში ე. წ. „პირველად“ კომპლექსებს წარმოადგენენ (ლომთათიძე 1976, 243), თუმცა ზემოთ მოყვანილ მაგალითებში იგი ზოგჯერ მორფემათა ზღვარზეა წარმოქმნილი.

ზ) შემდეგ ქვეჯგუფს ქმნიან ისეთი ორწევრა კომპლექსები, რომლებშიც ერთმანეთის გვერდით სადა აფრიკატი და სადა სპირანტი თანხმოვნები იყრის თავს. მაგ.:

C ¹ D ¹ :	ა-ცჰა	„ხიდი“
	ა-ცჰა-რა	1. „კბენა“ 2. „ნაკბენი“
	ა-რცჰა	„საწყალი, საცოდავი, უბედური“
	ა-რცჰა-რა	„საცოდაობა, უბედურება“
	ა-რცჰა-შა-რა	„შებრალება“
	ა-ცჰა-რა	„მოკბენა; კბენა“
	ა-ცჰა-ძრ	„ძალიან ბასრი“
	ა-ფა-ცხა	„ფაცხა“
	ჭა-ცხა	„პირქვე“
	ა-ხგ-ც-ხა	„ნასუფრალი“
	ა-პა-ჯ-ხა	„წვრილი“
	ა-ჩგ-ჯ-ხა	„საჭმლის ნარჩენები“
	ა-ჯ-შა-რა	„მადლიერება“, „წაქეზება“
	ა-ჯ-შა-რა	„მიჩნევა, გონება (ჰგონია)“

ა-ძ-შნ-რ	„სითხე“
ა-ძ-სა-რა	„ცურვა“
ა-კა-ძღ	„დაქანება“
ა-მაჭ-ცა-რა	„შემცირება“
მაჭ-საჭ	„ბევრი“ (რედუბლიკაცია)
ჩახხადღ	„დიდი ხუთშაბათი“ (შდრ. მეგრ. ცაშხადიდი)
ა-ჩჰა-რა	„მოთმინება“
აა-ჭა-წ-ხგ-გა	„თასმის გამოსაქნელი ხის ხელსაწყო“
ა-წ-ხა-გა	„ჩახმახი“
ა-წ-ხა-რა	„ჩახმახის გამოკერა“
ა-წხ ა-წგხ	„ღამე“ (შდრ. ქართ. წუხ-ელ)
წხ-ა-ბჟო-ნ	„შუადამე“
ა-წ-ხაა-რა	„გაცვეთა, გათელვა“

როგორც მასალიდან ჩანს, რეალიზებულია შემდეგი თანხმოვანთკომპლექსები: ცჰ, ცხ, ჯხ, ჯშ, ძშ, ძს, ძღ, ჭხ, ჭს, ჩხ, ჩჰ, წხ; მათგან ცჰ და წხ კომპლექსები შედარებით უფრო მეტ სიტყვაში გვხვდება, ვიდრე დანარჩენები. აქვე, ცჰ, ცხ, ჯხ, ძს, ჩხ და წხ კომპლექსები „პირველადი“ კომპლექსების რიცხვს განეკუთვნებიან (ლომთათიძე 1976, 243), თუმცა ისინი ხშირად მორფემათა ზღვარზეა წარმოდგენილი. დასახელებულთაგან ქართველური ჰარმონიული კომპლექსების ანალოგებია მხოლოდ ძღ, ცხ, ჩხ (შდრ.: ახვლედიანი, 1999, 112-113).

თ) შედარებით მცირე ჯგუფს შეადგენენ კომპლექსები, რომლებშიც სადა აფრიკატის გვერდით პალატალიზებული სპირანტი გვხვდება. მაგ.:

C ¹ D ³ : ა-ფაცხ [~]	„ფიხი“
ა-ცხ [~]	„კატების მფარველი ღვთაება“
ა-ძ-ღ [~]	„ჩქარმავალი მდინარე“

რეალიზებულია ოდენ ცხ[~] და ძღ[~] კომპლექსები, რომლებიც, ჩვენი აზრით, ჰარმონიულია და მაქსიმალურად ჰგავს ქართველურ ჰარმონიულ კომპლექსებს,

თუ არ ჩათვლით იმას, რომ ქართველური ფონოლოგიური სისტემისათვის უცხოა პალატალიზებული ფონემები.

სულ ორი მაგალითით შემოიფარგლება ასევე C^1D^4 ჯგუფის კომპლექსები:

ა-წმა „ფური“ (ფუძის აგებულება ბუნდოვანია)

ა-წ-ჟ-აა-რა „ქვემოდან გამოთხრა“

ყველა შესაძლო კომბინაციიდან მხოლოდ წმა და წჟ კომპლექსებია რეალიზებული.

ი) ასევე ცოტაა კომპლექსის პირველ კომპონენტად ინტენსიურ აფრიკატთა გამოყენების შემთხვევები. მაგ.,

C^3B^1 : ა-ჩ-გ-ჟ-კ-აა-რა „თავის მოწესრიგება“

ა-ჟ-კ-აა-რან „რაიმე სენის შეყრა, დაავადება“

ა-ჟ-თან-მ-ძა „უხეში“ (ზედმიწ.: პირში დაუტყვევლი)

ა-ჩ-გ-რა „გამოყოფა“

ა-ჩ-კ-ჟ-რა „დაცემა, წაქცევა“

ა-ჩ-კ-კა „მუქი ვარდისფერი ყურძნის ჯიში“ (ზედმიწ.: ცხენის ძუძუ)

როგორც მაგალითებიდან ჩანს, კომპლექსთა პირველ კომპონენტად ინტენსიურ აფრიკატთაგან ჩ და ჟ თანხმოვნებია რეალიზებული (მათგან მეტი სიხშირით ჩ გამოიყენება), ხოლო მეორე წევრად კი – გ, კ, თ ფონემები.

დასტურდება კომპლექსები, რომლებშიც ინტენსიური აფრიკატის გვერდით სადა სპირანტი გვხვდება. მაგ.,

C^3D^1 : ა-ჩ-ვა-კ-კ „სამარქაფო ცხენი“

ა-ჩ-ხ-რ-ფ-რ-თა „ცხენების მისაბმელი ბოძი“

ა-ჩ-ხ-რ-ზ-ზა-ლა-რა „ქედმაღლობა“

ა-ხ-გ-ლ-ბ-გ-ჩ-ხ-ხა „საღამო“

ა-ჭ-ბ-შ	„ჯიხური“
ა-ხა-ჭ-სა-სა	„პირისახე“, „ნიმუში“ (კომპოზიტია, შედგება ორი სიტყვისაგან: ა-ხა-ჭ „სახე, პირისახე“ (ზედმიწ.: თაგ-პირი) + ქართულიდან ნასესხები სა-სა „სახე“, „გარეგნობა“, „შესახედაობა“).

რეალიზებულია შემდეგი კომპლექსები: ჩვ, ჩხ, ჭხ, ჭს. მათგან ხშირია ჩხ კომპლექსის გამოყენების შემთხვევები, ჭხ კომპლექსი კი მხოლოდ ერთ მაგალითში გვხვდება. რაც შეეხება ჭს კომპლექსს, იგი მეორეულია და შედარებით ახალი წარმონაქმნია. ამათგან, ჩვენი აზრით, ჰარმონიულია ჩხ კომპლექსი.

კ) ძალიან მცირეა რაოდენობა C^3B^3 ჯგუფის კომპლექსებისა, რომლებსაც ინტენსიური აფრიკატები და პალატალიზებული ხშულები შეადგენენ. მაგ.,

C^3B^3 : ა-ჩ-გ-რ-რა	„ჩამოკიდება, გადმოკიდება“
ა-ჩ-ყ-ა-რა	„ძალდატანება“
ა-ჩ-ყ-ჭ-ქ-ა-ად	„დაბალი ხარისხის ქაღალდი“ (ზედმიწ.: ცხენის ნაკელის ქაღალდი“)
ა-ჭ-ყ-ა-რ-ა	„ხევი“

რეალიზებულია შემდეგი კომპლექსები: ჩვ³, ჩყ³ და ჭყ³.

C^3D^3 მოდელი ერთადერთი ა-ჩ-სა „საქონლის საჭმელი“ მაგალითითაა წარმოდგენილი.

§ 4. სონორის შემცველი ორწევრა კომპლექსები აფხაზურში

1) აფხაზურისთვის საკმაოდ დამახასიათებელი აღმოჩნდა ორწევრა კომპლექსებში როგორც AC, ასევე CA მიმდევრობები, ანუ ხშული + სონორი და სონორი + ხშული ტიპის კომპლექსები. სონორი თავკიდურად გვხვდება $B^1, B^3, D^1, D^3, C^1, C^3$ ჯგუფის თანხმონების წინ.

პირველად განვიხილათ AB^1 ჯგუფის კომპლექსებს. აღსანიშნავია, რომ B^1 ჯგუფის თანხმონების წინ ოთხივე სონორია რეალიზებული, მათგან მეტი სისშირით \mathfrak{r} სონორის გამოყენების შემთხვევები ფიქსირდება, შედარებით ნაკლებად კი \mathfrak{l} -სი. მაგ.:

ა) $AB^1 - \mathfrak{r}B^1$:	ა-რთ	„მწიფე“, „რბილი“ (ხილი)
	ა-თბ-ლა-რ-თა	„შესასვლელი“
	ა-თა-რ-ბა-რბ	„ამომშრალება“
	ა-თა-რ-ფა-რბ	„რისამე შემოსხვევა, მხრებზე მოგდება“
	ა-თა-რ-ტბ-ტა-რა	„ჩაყრა, დაფანტვა“
	ა-ხ ⁰ შბ-რ-ბბ	„მტვერი“
	ა-ნბ-ლა-რ-გგლა-რა	„მიდგმა“
	ა-ნბ-ლა-რ-ფა-რა	„შერჭობა“
	ა-ნაპგ-რ-ბბ-გა	„ხელსახოცი“
	ა-ნბ-ფ-რ-თა	„გასასვლელი, მისასვლელი“
	ა-ხგ-რ-ბა-რბ	„გამოჩენა, თავის ჩვენება“
	ა-ც ⁰ ა-რ-ყა-წა-რბ	„ტყავის დამუშავება“
	ა-ც ⁰ ბ-რ-გა-რა	„გამოტანა, გამოჩენა“
	ბ-შხა-რ-ფგ-რა	„მთიანი ადგილი“
	ა-შ ⁰ ბ-რ-თა	„საშიშროება“
	ბ-წა-რ-ყაცა-რა	„მაგრად დაკეტვა, ჩაკეტვა“
	ა-ჭტრპაღ	„მოჩხუბარი კაცი“ (ფუძის აგებულება ბუნდოვანია)
	ა-ხარდბ	„კაღონი“ (ფუძის აგებულება ბუნდოვანია)
	ბ-რ-ყმ-ყმ-რა	„ქნევა“
	ა-რ-კ-აა-რბ	„შემოღობვა“
	ა-რ-გგლა-რა	„მშენებლობა“
	ა-რ-ბაა-ძა-რა	„დასველება“
	ა-რ-ს-ბა-რ-თა	„საქმის მართვა“
	ა-სახ ⁰ ა-რ-კგ-რა	„მხატვრულობა“

ა-გგლა-რ-თა	„გაჩერება“
ა-გ°-ა-რ-ტგლარა	„გულწრფელობა, გულდიაობა“
ა-მგრქაფა	„საუკეთესოზე საუკეთესო“ (ნასესხე- ბია. შდრ. ქართ. მარქაფა)
ა-ვა-კარ-კარ-რა	„რამის გვერდით კაკანი, კრიახი“ (ხმა- ბაძვითი სიტყვაა, ფუძის გაორკეცვლი- თაა მიღებული).
ა-ბარდ	„ეკალ-ბარდი“ (ქართ.).
ა-ბარდან	„ერთვაზნიანი შაშხანა“ (ნასესხებია რუსულიდან. შდრ. берданка)
ა-ძგრგა	„მკვეთრი“ (ფუძის აგებულება ბუნდო- ვანია)
ა-ჭრთ	„ქარბუქი“
ა-რ-დუ-რა	„გადიდება“ (შდრ. ა-დუ- „დიდი“)
ა-ხა-რ-ფ	პერანგი
ა-კარპტუ	„საზამთრო“ (ნასესხებია თურქული- დან. შდრ. ქართულში სხვა ფონეტიკუ- რი იერსების იგივე სიტყვა: ყარფუზი)
ა-კა-რ-და	„მძიმე“ (სასვენი ნიშანი)
ა-კარტოშა	„კარტოფილი“ (რუსულიდან. შდრ. картошка)
ა-ჩგ-რ-ფაგა-რა	„ამპარტავენება“
ა-რფგ-ს (მრ. რ.	„ჭაბუკი“
ა-რფა-რ-ცა)	
ა-ხა-რ-ფა-რ	„ბრწყინვალე, ოქროს ახალგაზრდობა“
ა-ბგრგ	„ხანში შესული კაცი“

ამ ჯგუფის კომპლექსთა შემცველი სიტყვების რაოდენობა გაცილებით მეტია, მაგრამ აქ მხოლოდ ნაწილი წარმოვადგინეთ, რადგან ყველა მათგანის მოყვანა დიდ ადგილს დაიჭერდა. აქ მოყვანილ მაგალითებში ყველა ის ორწევრა კომპლექსია მოცემული, რომლებიც კი აფხაზურში გვხვდება.

განსახილველ მოდელში რეალიზებულია შემდეგი კომპლექსები: რთ, რბ, რფ, რტ, რგ, რყ, რპ, რდ, რკ, რქ; როგორც ვხედავთ, **რ** სონორის გვერდით ყველა სადა ხშული თანხმოვანი გვხვდება. ამ მაგალითებში AB¹ კომპლექსი მოცემულია როგორც ერთი მორფემის შიგნით, ასევე მორფემათა ზღვარზე. მორფემათა ზღვარზე ყველაზე ხშირად წარმოდგენილია კაუზატივის მაწარმოებელი რაფიქსი. რაც შეეხება -რთა სუფიქსს, რომელიც სიტყვათა უმრავლესობას ბოლოში მიერთვის, ადგილის აღმნიშვნელი სუფიქსია და მასში გამოიყოფა –რ და –თა სეგმენტები (გვანცელაძე 2003, 47). მაგ.: ა-თა-ლა-რ-თა „შესასვლელი ანუ შესვლის ადგილი“ (ა-თა-ლა-რა „შესვლა“, -რ-თა – ადგ. აღმ. სუფ.).

ლB ¹ :	ა-გ ⁰ -ლ-ფარა	„ამოსტომა“ (შუაგულიდან)
	ა-ნ ¹ -ლ-ბაარა	„ჩამოსვლა“ (სიმაღლიდან)
	ა-ლ-გა-რა	„დამთავრება“
	ა-ხალტურა	„ხალტურა“ (რუსულიდან ნასესხები სიტყვაა)
	ა-ხ-ა-ლ-გა-რა	„თავის ხსნა, შეველა“
	ა-ლ-ტა-რ	„ნორჩი თხმელის ხეივანი“
	ა-გ ¹ -აღღ ² ზ	„მოუხეშავი, მოუქნელი“
	ა-ლ-ფაა-რა	„გამოგლეჯა“
	ა-ლ-კ-აა-რა	„გამოყოფა“
	ა-ლ-გა-მ-თა	„დასასრული“
	ლ-ბა ³	„ქვემოთ“ (გამოიყენება რთულფუძიან ზმნათა პრევერბადაც ზემოდან ქვემოთ მოძრაობის აღმნიშვნელად)
	ა-კალთ	„კალთა“ (ქართ.)
	ა-კელტ	„კელტი“ (ეთნონიმი, ნასესხებია რუსულიდან)
	ქ ⁰ -ლ-კ-აა-ჟ	„ცნობილი“
	ა-გ ⁰ -ედ-ლ-გარა	„საზრიანობა“
	ა-ყალთგრ-რა	„ყალთაბანდობა“

რეალიზებულია შემდეგი კომპლექსები: ლბ, ლგ, ლტ, ლდ, ლფ, ლკ, ლთ, ლყ, ლ¹ტ. სადა ხშულ თანხმოვანთაგან **ლ** სონორის გვერდით არ გვხვდება პ, ქ ფონემები. განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს ლ¹ტ კომპლექსი. რბილი ლ თანხმო-

ვანი აფხაზურ ძირეულ მასალას არ ახასიათებს, იგი მხოლოდ რუსულიდან საბჭოთა პერიოდში ნასესხებ ლექსიკაში გვხვდება, (თვითონ სიტყვა აკელტ რუსულიდან არის შემოსული (შდრ. акелт), ამიტომაც აფხაზურში ლტ კომპლექსით გადმოიცა.

მB ¹ : აა-მ-თა	„დრო, უამი, ხანი“
ა-გ°-რ-ა-მ-გა	„არასაიმედო, არასანდო“
ა-გ°გ-მ-ბგლ	„უგულო“ (მ- უარყოფის მაწ. სუფიქსი)
ა-ნ-ნ-ნ-მ-გა	„საწყალი, ღარიბი“
ა-ტამ-ტამ	„რბილი“ (რედუბლიკაცია)
ა-ხგ-მ-დგრ	„გაუცნობიერებელი“
ხგ-მ-ფა-და	„დაუყონებლივ; აუცილებლად“
ა-ჰ-მ-თა	„საჩუქარი, ძღვენი“
ა-წ-ე-მ-და-რა	„ირგვლივ ძებნა“
ა-ბამბგლ	„ფუმფულა“ (შდრ. ქართ. ბუმბული)
ა-მ-ფა	„მოუმწიფებელი, მკვახე“
ა-მპგ-წ-ა-ჟ-რა	„ხელიდან გაგდება“
ა-მ-დგრ	„უვიცი; ბრიყვი; სულელი“
ა-კამ-კამ-რა	„ბრწყინვა“ (შდრ. ქართ. კამკამი)
ა-ხ°გ-მ-გა	„საძაგელი“
ჭგ-მ-თ	„ჩემი; უხმო“ (შდრ.: ა-ჭაგ-თ-რა „ძახილი; დაძახება“
ა-ქამფაფგრ	„ხუჭუჭი“
ა-ხ°ანთა ა-ხ°ანთა	„მძიმე“
ა-გგმტ	„სუსტი, უღონო, უძლური ადამიანი“
ა-ტ°ან-მ-ბა-რა	„აბუჩად აგდება“

როგორც მოყვანილი მაგალითებიდან ჩანს, აფხაზურში გვხვდება მB¹ ტიპის შემდეგი კომპლექსები: მთ, მგ, მბ, მტ, მდ, მფ, მპ, მკ; ხშულთაგან მ-ს მეზობლობაში ქ და ყ ფონემები არ არის რეალიზებული. ამ ტიპის კომპლექსები გვხვდება როგორც მორფემის შიგნით, (მაგ., აა-მ-თა ზედმიწ. „მოსვლის დრო“ (-მ-თა სუფიქ-

სია) ასევე მორფემათა ზღვარზე, როდესაც მ უარყოფის მაწარმოებელი სუფიქსია – აგებმბელ „უგულო“ (შდრ. ა-გოგ „გული“, ა-ბელ-რა „წვა“, ზედმიწ.: ვისაც გული არ ეწვის)

ნბ ¹ :	ა-სუნდტკორა	„პატარა ჯამი“
	ა-შუნდტკორა	„სკივრი“ (შდრ. რუს. сундук „ხანდუკი“)
	ა-ნ-კა-თა-რა	„გადასხმა, გადაღვრა“
	ა-ნ-კგ-ლა-რა	„შეჩერება, გაჩერება“
	ა-ნ-თა-თა-რა	„დასხმა“
	ა-ნ-თაა-რა	„თვლემა“
	ა-ტალანტ	„ნიჭი, ტალანტი“ (შდრ. რუს. талант)
	ა-გიგანტ	„გოლიათი“ (შდრ. რუს. гигант)
	ა-ცგ-ნ-გგლა	„თანდებული“
	ა-ჯანგარა	„შავი“ (შდრ. მეგ. ჯანგარა „ძალიან შავი“)
	ა-ჯგნგან	„ცუდი ადამიანი“ (თურქულიდან, სადაც იგი ბოშას, აცინგანს ნიშნავს)
	ა-წკანდა	„გამჭვირვალე“ (შდრ. მეგრ. წკონდა „სუფთა, გამჭვირვალე“, იტყვიან წყალზე).
	ა-ხანდგ-დ-რა	„შრომა, გარჯა“ (შდრ. მეგრ. ხანდა „შრომა“)
	ა-ვაგონ-ყა-წა-რა	„ვაგონთმშენებლობა“ (კომპოზიცია: ავაგონ „ვაგონი“, აყაწარა „კეთება“)
	ა-ყანტაზ	„შიშველი“
	ა-ყანდა	„თბილი“
	ა-კანდა-რა	„ქანაობა“
	ა-კანთარ ა-ყანთარ	„სასწორი“ (თურქ.)
	გან-კ-ა-ხგ	„ერთ მხარეზე, ცალ მხარეს“ (ქართ. გან-ი)
	ა-ხგ-ნ-ფა-შა-რან	„ჩაჭიდება“
	ა-ნ-ფა-რან	„გამოვარდნა“

რეალიზებულია ნდ, ნკ, ნთ, ნტ ნგ, ნყ, ნფ კომპლექსები. სადა ხშირად თანხმოვანთაგან ნ სონორის მეზობლად არ გვხვდება ბ, პ, ქ ფონემები. აღსანიშნავია, რომ ნტ კომპლექსი უმთავრესად რუსულიდან შემოსულ სიტყვებში ფიქსირ-

დება, რუსულში აღნიშნული კომპლექსი სიტყვათა აბსოლუტურ ბოლოში გვხვდება (მაგ.: ГИГАНТ, ТАЛАНТ და ა. შ.). მაგრამ ნტ კომპლექსი არც საკუთრივ აფხაზურისთვის არის უცხო – აყანტაზ „შიშველი“.

ბ) ჩვენ მიერ მოპოვებულ მასალაში ცალკე ჯგუფად გამოიყოფა ისეთი თანხმოდანაკომპლექსები, რომლებშიც სონორის გვერდით პალატალიზებული ხშული თანხმოდანი გვხვდება, ანუ AB³ ჯგუფი. აღსანიშნავია, რომ აქაც კომპლექსის პირველ წევრად ოთხივე სონორია რეალიზებული, მაგრამ მათგან მეტი სიხშირით რ-ს გამოყენების შემთხვევები დასტურდება. მაგ.:

რB ³ :	ა-რ-გ ^ა -რ ^ა	„განკურნება“
	ა-თ ^ა -რ-გ ^ე ჟ-რა	„ტრიალი (შიგნით)“
	ა-ხ ^გ -რ-გ ^ა გ ^ა	„ქოთნის დასადგამი“
	აა-ზ ^გ -რ-კ ^ა ჭ ^ა -ნ ^გ	„შემოკლებით“
	აა-რ-კ ^ა ჭ ^ა -რა	„დამოკლება“
	ა-რ-კ ^ა ნ ^ა -რა	„ჩაქრობა“
	ა-ც ^გ რ ^კ გ ^გ	„კოჭლი“
	ა-თ ^ა -რ-კ ^ა კ ^ა -რა	„ჩხვლეტა, შესობა“
	ა-ფ ^გ -რ-ყ ^ა -რ ^ა	„მოცდენა“
	ა-რ-ყ ^ა -ლ ^ა -რა	„დაბნევა“
	ა-რ-ყ ^ა -რ ^ა	„გაჭრა“
	ა-ხ ^ა -რ-ყ ^ა -რა	„გადაჭარბება“
	ა-ც ^გ რ ^ყ -რა	„სწრაფად გამოჩენა“
	ა-ც ^გ -რ-ყ ^ა -რ ^ა	„დადანაშაულება“
	ა-ხ ^გ -რ-ქ ^ა რა-რა	„თავის მართლება“
	ჯარ-გ ^გ	„არსად“ (ზედმიწ.: სადმეც)
	ა-ჟ ^გ რქ	„უხეში მოძრაობა“
	ა-რქ ^ა ქ ^ა	„წრე“

დასახელებულ მაგალითებში, გარდა ბოლო 3 სიტყვისა, რ თანხმოვანი ყველგან კაუზაციის მაწარმოებელი პრეფიქსია.

რ სონორის გვერდით პალატალიზებულ ხშულ თანხმოვანთაგან რეალიზებულია ყველა, ანუ გ, კ, ყ, ქ ფონემები.

ლ ^{B3} :	ა-რ-ბღღა-რა	„გადაგორება“
	ა-წა-ბღღა-რა	„ქვეშ გორაობა“
	აა-ლ-ყა-რა	„გამოსტომა“
	ა-კღ-ლ-ყა-რა	„სწრაფად, ჩქარა მოსვლა“
მ ^{B3} :	მგა-ლ-ჩა-ნ	„საუზმის დრო“ (ზედმიწ.: მჭადის ჭამის დრო)
	ა-გამ-გამ-რა	„გასუქება, გასქელება“ (რედუპლიკაცია)
	ა-მქაჰ	„მუსულმანთა საქორწილო ხელშეკრულება“ (თურქ. nakah)
	ა-მ-ყა-რა	„მოწყდომა, მოხევა, მოგლეჯა“
ნ ^{B3} :	ა-ნკაფგშთა	„შარდის ბუშტი“ (ფუძის აგებულება ბუნდოვანია)
	ა-ნ-ყა-რს	„დაჯახება, შეჯახება“
	ა-განგანშ	„ემმაკი, ცბიერი“

როგორც მოყვანილი მაგალითებიდან ჩანს, ლ, მ და ნ სონორთაგვიდურიანი ორწევრა კომპლექსები სიმრავლით არ გამოირჩევა, რასაც ვერ ვიტყვით რ თავ-კიდურიანზე. ლ სონორის გვერდით გ და ყ პალატალიზებული ხშული თანხმოვნებია რეალიზებული, მ-ს გვერდით – გ, ქ, ყ, ხოლო ნ-ს გვერდით კი – კ, ყ და გ ფონემები.

გ) ცალკე ჯგუფს ქმნიან ისეთი ორწევრა თანხმოვანთკომპლექსები, რომლებსაც სონორი და სპირანტი თანხმოვნები შეადგენენ. სონორის გვერდით ამ ტიპის კომპლექსებში D¹, D³ და D⁴ ჯგუფის თანხმოვნები გვხვდება, სონორთაგან კი ოთხივეა რეალიზებული.

რD ¹ :	ა-თა-რ-ხა-რს	„დაღუპვა“
	ა-გოგ-რ-ხა-წა-რა	„გამხსენება“
	ა-ერ-ხა-რა	„შექცევა“
	ა-ხგ-ლა-რ-ხა-რა	„დაპირქვაება“
	ა-ფგრ-ხა-წა	„ყოჩაღი, ვაჟკაცი“
	ა-წა-რ-ხა-რა	„ქვეშ მოყოლა“
	ა-რხა	„ველი“
	ა-ხარხა	„თასმა“
	ა-ლგრხა-რა	„გაჩეხა“
	ა-გო-ზგ-რ-ხა-წა-რა	„შთაგონება, აღმაფრენა“
	ა-რ-ხია-რს	„მომზადება, დამზადება“
	ა-ჩა-ა-გგ-რ-ხა-რა	„შეგნებულად დაგვიანება“
	ა-ქარ-ხა-რა	„მოგების მიღება“
	ა-ჩგ-რ-ხა-გა-რა	„გიჟობა“
	ა-ცოგ-რ-სგს	„თვლემა“
	ა-კას-გე-ცა-რ-სა	„თავსაფარი“
	ა-ბგრსა	„საუკუნთესო ხარისხის აბრეშუმი“ (შდრ. თურქული ქალაქის სახელი Bursa)
	ა-რ-სარა	„მონელება“
	ა-ხ-ნგ-რ-ჰა-ლარა	„ვინმეზე ან რამეზე ჩამოკიდება“
	ა-ჭგ-რ-ჰა-ს	„მთქნარება“
	ა-ჭა-ბგრჰა-ტა	„ბრიყვი“
	ა-რ-ჰარს	„მოპოვება“
	ა-ცოგ-რ-ჰა-რა	„შიშისგან გამოფხიზლება“
	ა-ჩა-ა-რ-ჰა	„მაღალი“
	ა-რ-შ-რა	„ვიღაცის დათრობა“
	ა-ფსგ-რ-შა-გა	„დამამშვიდებელი საშუალება“
	ა-ხ-გრ-ვგრ	„უსწორმასწორო“
	ა-ნორვეგ	„ნორვეგიელი“

ა-რ-ღაზ	„რიგი“
ა-მარღა	„ცერა, დახრილი, ირიბი“
ა-რ-ზარა	„გახმიანება“
ა-ქარფორ	„ფაიფური“ (შდრ. რუს. фанфоп)

როგორც მოყვანილი მაგალითებიდან ჩანს, **რ** სონორის გვერდით შემდეგი სპირანტები გვხვდება: ხ, ღ, ზ, ქ. მაგალითებში ხშირია **რხ** კომპლექსის გამოყენების შემთხვევები და მათ უმრავლესობაში **რ-** კაუზატივის მაწარმოებელი პრეფიქსია.

მ ¹ :	ა-მხგ	„ყანა“
	ა-მხა-ქა-რა	„უნებურად მოტყუება“
	ა-მჩგ-მ-ხა-რა	„ძალადობა“
	ა-მხაღა-რა	„მიწოდება, მიტანა“
	ა-ნგ-მ-ხა	„უსაქმური“ (შდრ. ნ-ხა-რა „მუშაობა, შრომა“, აფხაზ. ა-ნ-ხა-ღ „გლეხი“, ა-ნ-ხა-რა „სადმე ცხოვრება“)
	ა-გოგ-მ-ხა	„ცუდი“
	ა-მხა-ღა-რა	„წაყვანა“
	ა-ეთგ-მ-ხა-რა	„დაობლება“ (თურქ. ეთიმ „ობოლი“)
	ა-ქამსა	„ბანჯგვლიანი“
	ა-გოამ-სგთ	„ბინძური“
	ა-მჰა-რა	„სახლი ახლადშეუღლებულთათვის“
	ა-მზა	„მთვარე“
	ესგ-მზა	„ყოველთვიურად“
	რაყოგ-ბა-მზა	„სექტემბერი“ (ზედმიწ.: კაკლის წენგოს შრობის თვე)
	ა-მ-შა	„მკვახე (ხილი)“
	ა-ფხა-მ-შა	„უსირცხვილო“ (შდრ. აფხაზა „მორცხვი“, მ უარყოფ. სუფიქსი)
	ა-ჰანმშ	„წენარი, ჩუმი“
	ა-ჯგ-მ-შა-რა	„ღანძღვა“
	ა-მღ-ხ-რა	„მოხსნა“
	ა-მჟჟ-კ-რა	„სენის გამიზეზება“ (ქართ. მიზეზ-ისაგან?)

მ სონორის გვერდით შემდეგი სადა სპირანტებია რეალიზებული: ხ, ს, ჰ, ზ, შ, ღ, ქ.

ნD ¹ :	ა-ნ-ხ-მ-ზა	„მეურნეობა“
	ა-ნ-ხ-რა	„სადმე ცხოვრება; სახლი,საცხოვრისი“
	ა-ნ-ხ-წ-რა	„გადასვლა, გადავლა“
	ა-ც-გ-ნ-ხ-არა	„დარჩენა“
	ა-ც-გ-ნ-ხა	„ძილისგუდა“
	გან-ხ	„გვერდულად“ (ქართ. განი)
	ა-ნ-შა	„ბიძა (დედის ძმა)“
	ა-ხ-გ-ნ-შ-ლ-არა	„შეშლა“, „მომსგავსება“
	ა-ხ-გ-ნ-ჰ-ლ-არა	„მობლაუჭება“

სადა სპირანტთაგან ნ სონორის მეზობლობაში ხ, შ, ჰ თანხმონები გეხვედება.

ლD ¹ :	ა-ლ-სა-რა	„ამოკვეთა, ამოჭრა“
	ა-ლ-ს-ღ	„ქალის უნაგირი“ (შდრ. რუს. седло „უნაგირი“. როგორც ჩანს, აფხაზურში ლ და ღ თანხმონებმა ადგილი გაცვალეს)
	ა-გ-ა-ლ-ს	„საწყენი“
	ა-ზარ-ლ-ხ-არა	„დაზარალება“ (შდრ. ა-ზარალ „ზარალი, დანაკლისი“. ნასესხებია თურქულიდან)
	ა-კ-ლ-ხ-არა	„ქექვა“
	ა-მალ-ჰ-მ	„განსაკუთრებული მაღალი“ (თურქ.)
	ა-პ-ლ-ჰ-მ	„უფსკრული“
	ა-კ-ლ-ქ-ა-არა	„გათხრა“

ორწევრა კომპლექსებში ლ სონორის მეზობლობაში ხ, ს, ჰ და ქ თანხმონები გამოვლინდა.

ორწევრა კომპლექსებში სონორი თანხმონების გვერდით D³ ჯგუფის ფონემებიც არის რეალიზებული მაგ.:

AD ³ :	ა-რ-ხ ^ა -რ ^ა	„მოწვევლინება“
	ა-ც ^ა მხ ^ა ტ	„სულელი“
	ა-ც ^ა მ-ხ ^ა	„ძილბურანში მყოფი“
	ა-გ ^ა რ-ღ ^ა -რ ^ა	„მხიარულება, სიხარული“
	ა-ნ ^ა ხ ^ა	„საჩუქარი სიძისთვის უახლოესი ნათესავებისგან“

სონორთაგან ხ^ა და ღ^ა თანხმოვნების წინა პოზიციაში არ გვხვდება ლ ფონემა.

AD⁴ ჯგუფის კომპლექსებში სონორების გვერდით ინტენსიურ (ჟ, შ) სპირანტთაგან ოდენ შ თანხმოვანი გვხვდება. მაგ.:

ა-მშ	„დღე“
ა-ჯა-მშ	„სამუშაო დღე“
ა-მშ-ა-ფ	„აღდგომა“ (ზედმიწ.: დაწესებული დღე)
აყარმშაყაღ	„იარაღის სახელწოდება“ (ფუძის აგებულება ბუნდოვანია)
ა-ხ ^ა გ-რ-შა-რა	„გადავლება“
ა-თგ-რ-შა-რ ^ა	„ამოვლება, გავლება“
ა-ფარშე	„ყაღბი“ (შდრ. რუს. фаршивый)
ა-რ-შა-ბა-რა	„გაუწყობლობა“
ა-რ-შა-რა	„დახვევა, გადახვევა“
ა-რ-შგ	„მღუღარე“
ა-ღ-შა-მ-თა	„დამსახურება“
ა-ღ-შა-რა	„შეძლება; შესაძლებლობა, საშუალება“

ამ ჯგუფის კომპლექსებში სონორთა და ინტენსიურ სპირანტთა დისტრიბუცია შეზღუდულია, რადგან სონორთაგან გვხვდება მ, რ და ლ ფონემები, მათგან ლ მხოლოდ ორად-ორ მაგალითში, სპირანტთაგან კი მხოლოდ შ ფონემაა რეალიზებული სამივე სონორის მეზობლობაში. არ დასტურდება ნ სონორის კომბინაციები ჟ და შ თანხმოვნებთან.

ე) ცალკე ჯგუფს ქმნიან ისეთი ორწევრა თანხმომავანთკომპლექსები, რომლებშიც სონორის გვერდით სადა და ინტენსიური აფრიკატები გვხვდება, ანუ AC¹, AC³ ჯგუფები. ამგვარ კომპლექსებში პირველ კომპონენტად ოთხივე სონორია რეალიზებული, მათგან მეტი სიხშირით რ გამოიყენება, შედარებით ნაკლებად კი – ლ. მაგ.:

რC ¹ :	ა-სგ-რძ	„თოვლის წყალი“
	ა-რ-ძგძა-რა	„ვისიმე დაფრთხობა, შეშინება“
	ა-რ-ძახ-რა	„შეკერვინება“
	ა-ბზარძგ	„შექება, ქება“ (ფუძის აგებულება ბუნდლოვანია)
	ა-ლა-ღგ-რძ	„ცრემლი“
	ა-ჯგკა-ძგ-რძ	„მარილწყალი, წათხი“
	ა-კანრძ	„ნათესავი“ (შდრ. ქართ. კერძ-მოკეთე)
	ა-ტარცგცკა	„ნახევარლიტრიანი ჯამი“ (რუსულიდან?)
	ა-რ-ცა-რან	„ადუღება“
	ა-რ-ცგ	„მდლოგი“
	ა-ხა-რ-წა-რან	„დარწმუნება“
	ა-რ-წანა-რა	„გაყინვა“
	ა-რ-წაა-რან	„შეკითხვინება“ (რ- კაუზ. მაწ. სუფ.)
	ა-ხა-რ-წა-რან	„დაჯერებინება“
	ა-რ-ჯაბა-რა	„გლოვა, ვინმეზე შავების ჩაცმევინება“ (რ- კაუზ. მაწ. სუფ.)
	ა-რ-ჯა-რან	„განსჯა“
	ა-ლარჯ	„ლურჯა ცხენი“ (შდრ. ქართ. ლურჯა)
	ა-ძგრჯან	„ლამბაქი“ (შდრ. ქართ. ფინჯანი)
	ა-რ-ჩა-რან	„ჭმევა“ (რ- კაუზ. მაწ.)
	ა-თგ-რ-ჩაა-რან	„სულის შებერვა“
	ა-რ-ჭა-რან	„დახეთქვა“
	ა-რ-ჭაჭა-რა	„გატეხა, დამსხვრევა“

როგორც მოყვანილი მაგალითებიდან ჩანს, **რ** სონორის გვერდით ექვსივე სადა აფრიკატია რეალიზებული. ამგვარი კომპლექსები გვაქვს როგორც ერთი მორფემის შიგნით, ასევე მორფემათა ზღვარზე. მორფემათა ზღვარზე კომპლექსის თავკიდური რ-კაუზატივის მაწარმოებელია. ცნობილია, რომ კაუზატივის კატეგორია მაშინ გამოიყენება, როდესაც ზმნით გამოსატული მოქმედება იძულებით, ვისიმე ან რისამე ჩარევით ხდება (გვანცელაძე 2003, 98).

ამგვარი კომპლექსები მეორეულია და ამოსავალ ვითარებას არ ასახავს.

ნც ¹ :	ა-ნ-წ	„წარწერა“
	ა-ნ-წ-მ-თა	„ჩანაწერი“
	ა-ნ-წ-რა	„დადება“
	ა-გარა-ნ-წ	„აკენის ბავშვი, ჩვილი“
	ა-მზა-ნ-წ-რა	„მოქნევა“
	ხგ-ლა-ნწ	„თავქვე“
	ზეხ ² გნ-ჯარა	„ყველგან“
	ზანჯგ	„ამასწინათ“
	ა-ქგნჯგ	„ჭირვეული“
	ა-კ ³ ანჯგ	„შიდა ჯიბე“
	ა-გ ⁴ ანჯგ	„ტილო“
	ა-ჩგნჯგ	„მუხის ხის ქვეშ მოწყობილი თავშესაფარი“
	ა-სარანჯა	„ფიჭა“ (შდრ. ქართ. სარაჭი)
	ა-კანჯა	„დიდი ნავი“ (შდრ. ქართ. კანჯო)
	ა-კ ⁵ ანჯა	„თოჯინა“
	ა-კან-ძა-რ	„ჭკნობა“
	ა-ხა-ნგ-ნ-ძა	„თავამდე, პირამდე“
	ა-თგნჩ	„მშვიდი, წყნარი“ (თურქულიდან)
	ა-კ ⁶ ანჭ	„კენჭი“ (ქართ.)
	ა-ჰგნჭა-რა	„გაძარცვა; დატყვევება“
	ა-ღგ-ნ-ცა-რა	„შენობიდან გაგდება“
	ა-წ ⁷ გ-ნ-ცა-რ	„დამუავება“

ორწევრა კომპლექსებში 6 სონორის მეზობლობაში ყველა სადა აფრიკატია რეალიზებული: ძ, ც, წ, ჯ, ჩ, ჭ.

მც ¹	ა-მ-ძაა-რა	„წართმევა“ (იტყვიან კიდურებზე, მაგ.: ხელი წაერთვა)
	ა-მ-ძან-კა	„ლიად, აშკარად“
	ა-მძერხან	„ეზო“
	ა-მძგჷა	„განებივრებული“ (იტყვიან ბავშვზე)
	ა-მძან-რა ახაზუნა	„ხაზინა“
	ა-მც	„ტყუილი“
	ა-მცა	„ცეცხლი“
	ა-მცახარა	„ერთი გვარის წარმომადგენლები“
	ა-მც-ურან	„უვარგისი“
	ა-ცამ-ცამრან	„წვა“ (რედუპლიკაცია)
	ა-მწ	„ბუზი“ (შდრ. ქართ. მწერი)
	ა-მწა-ურა	„რადაცის წინ დაგდება“
	ა-განმწ	„ბორბორი“
	ა-ყანმჭ	„ჭიაყელა“
	ა-მჩ	„ძალა“
	ა-მჩებუ	„კვირა“
	ა-მჩგ-და	„სუსტი, უძლური“
	ა-ჰარანმ-ჩა	„უსამართლო“
	ა-მჯ	„გოგრის ჯიშის მცენარე“
	ა-მჯანღა ა-მჯანა	„ღაღღა (ფრინველ)“

მ სონორის გვერდით ასევე ყველა სადა აფრიკატია რეალიზებული, მაგრამ მეტნაკლები სიხშირით, კერძოდ, მჯ კომპლექსი მხოლოდ ორ მაგალითში გვხვდება.

ლ ¹ :	ა-ლ-ცა-რა	„გაგდება, გამოგდება“
	ა-ლ-ძაა-რა	1. „სიკვდილი“ 2. „სამუდამოდ წაჩხუბება ვინმესთან“
	ა-ღგ ² ლ-წგს-რა	„მიწისძვრა“
	ა-კგ ² ლ-ჩაა-რა	„გასიება“
	მგ ² ანლ-ჩან	„საუზმის დრო“ (ზედმიწ.: მჭადის ჭამის დრო)

როგორც ვხედავთ, ლ სონორის გვერდით სადა აფრიკატთა დისტრიბუცია შეზღუდულია, რადგან არ გვხვდება ჯ და ჭ ფონემები. თუმცა ლც, ლძ, ლწ და ლჩ კომპლექსთა გამოყენების შემთხვევებიც რამდენიმე მაგალითით შემოიფარგლება.

ე) ცალკე გამოიყოფა AC³ ჯგუფის კომპლექსები, რომლებშიც სონორთა გვერდით ინტენსიური აფრიკატებია რეალიზებული. ამ ტიპის კომპლექსთა რაოდენობა მცირეა. მაგ.:

რC ³ :	ა-რ-ჩხვ-რა	„გამოსწორება; შეკეთება“
	ა-რ-ჩხვ-რ-ს-თა ა-რ-ჩხვ-ს-თა	„ნაკეცები“
	ა-თა-რ-ჩხვ-ლა-რა	„შეჭყლეტა“
	ა-რ-ჭხ-აა-ს-თა-რა	„დამახინჯება“
	-რ-ჭხა-ცა	„ხმამაღლა“
	ა-რ-ჭხ-ია-რა	„შემოქმედება“
	ა-რ-ჭხვ-ხა-რა	„გაღვიძება“
	ა-ღვრჭხ	„ღრჭიალი“ (ხმაბაძვა)
	ა-რ-ჯჰა-რა	„გაშლა, გახსნა“ (ხელებისა)

რ სონორის გვერდით სამივე (ჯჰ, ჩხ, ჭხ) ინტენსიური აფრიკატია რეალიზებული, მაგრამ ეს კომპლექსები მაგალითებში მეტ-ნაკლები სიხშირით გვხვდება. შედარებით მეტია რჭხ კომპლექსის გამოყენების შემთხვევები, რჯჰ კომპლექსი კი ერთადერთ მაგალითში გვაქვს – არჯჰა-რა.

ლC³:

ლ სონორის გვერდით ინტენსიურ აფრიკატთაგან მხოლოდ ერთი ჭხ ფონემა გამოვლინდა. მაგ.:

ა-ლ-ჭხვ-ს	„ნორჩი თხმელის ხე“
ა-ლ-ჭხა-რ	„თხმელის ბარდი, წვრილიანი“

ნC ³ :	ა-ყარა-ყანჩა	„მოუხეშავი, მოუქნელი“
	ა-ნ-ჭხა-ს-რა	„გაჩერება, შეჩერება“
	ა-კანჭხა	„ჯუჯა“

მც ³ : ა-მ-ჩეე	„ცუდი, უვარგისი“ (მდრ.: ა-ჩეე „ვარგისი“)
ა-მჩეეღ	„ადრეული“
ა-მჩეეღ [~]	„უხეში“
ა-მჩეეღ-შა	„კვირა“ (←ა-მშეეღ-შა „დაწესებული, გაჩენილი დღე“)
ა-ბჟა-მ-ჩაამ	„დაუსრულებელი“
ა-მჭაგ	„შეშა“
ა-მჭაგ-ეე-ქ-წა-რა	„შეშის ხორა“
ა-მჭაგ-ღ [~]	„თევზის სახეობა“
ა-მჭაგ-დაღ [~]	„მწვანე ბაყაყი, ხის გომბეშო“ (ზედმიწ.: შეშის ბაყაყი)
ა-მჭაგ-ცჰა	„ხის ხიდი“

როგორც მოყვანილი მაგალითებიდან ჩანს, **ნ** და **მ** სონორების გვერდით ჯგ აფრიკატი არ არის რეალიზებული; გვხვდება ნჩ, ნჭა, მჩ და მჭა კომპლექსები.

2) სონორბოლოკიდურიანი ორწევრა კომპლექსები აფხაზურში.

როდესაც სონორის შემცველ ორწევრა კომპლექსებზე ვსაუბრობთ, ცალკე უნდა განვიხილოთ CA მიმდევრობა, ანუ როდესაც სონორი თანხმოვანი კომპლექსის მეორე წევრია. საქმე ის გახლავთ, რომ სიტყვათა აბსოლუტურ უმრავლესობაში ამგვარი ორწევრა კომპლექსი სიტყვის აუსლაუტში გვხვდება და ბოლოკიდური -რა მასდარის მაწარმოებელი სუფიქსია. ცნობილია, რომ მასდარი ზმნის უპირკლასო და დრო-კილოთა კატეგორიების არმქონე ფორმაა. იგი ზოგი ნიშნით ახლოს დგას სახელებთანაც, განსაკუთრებით სახელთა აბსტრაქტულ ფორმებთან, რომლებთანაც საერთო აქვს ზოგადობის ა- სუფიქსი და აბსტრაქტულობის მაწარმოებელი -რა სუფიქსი. დინამიკური ზმნის მასდარის წარმოებისას ზმნის წმინდა ფუძეს დაერთვის ა- პრეფიქსი და -რა სუფიქსი (გვანცველაძე 2003, 64). თუ ზმნის წმინდა ფუძე თანხმოვანზე ბოლოვდება, მასზე მასდარისეული -რა სუფიქსის დართვისას ორი თანხმოვანი იყრის თავს. ამგვარი კომპლექსები მეორეული წარმოშობისაა და ამოსავალ ვითარებას არ ასახავს. იმდენად,

რამდენადაც ენაში ამგვარ კომპლექსთა რეალიზების შემთხვევები ძალიან ბევრია, აქ მხოლოდ რამდენიმე ტიპური მაგალითის წარმოდგენით შემოვიფარგლებით:

ა-გ ^ჲ ეჟ-რა	„დაკლება“
ა-დგ ^ს -რა	„დაბუჟება“
ა-ხგ ^ს -რა	„გაველა, გადასველა“
ა-ძახ-რა	„კერვა“
ა-ძ-რა	„დაკარგვა“
ა-რ-ე ^ჲ ჭა-რა	„დამოკლება“
ა-წა-ჯ-რა	„შეწვა; გამოცხობა“
ა-ხგ ^ბ -რა	„დახურვა“
ა-ჯგლტ-რა	„ლხენა, მოლხენა“
ა-ჭაბ-რა	„წებვა, დაწებვა“ (შდრ. მეგრ. ჭაბუა „წებვა“) და ა. შ.

მაგრამ აფხაზურში არის მთელი რიგი სიტყვებისა, რომლებშიც CA მიმდევრობა გვხვდება არა მხოლოდ მორფემათა ზღვარზე, არამედ ერთი მორფემის შიგნითაც. ამგვარ თანხმოვანთკომპლექსში მეორე კომპონენტად ოთხივე სონორია რეალიზებული. პირველად განვიხილოთ ის მაგალითები, რომლებშიც რ სონორის შემცველი კომპლექსები შედის. მაგ.:

აკრგ აკრ	„ძალიან“, „ბევრი „დიდხანს“, „ფრიად“
აკრგ-თა-რა	„რისამე ჩუქება“
აკრგ-ჟა-რა	„რისამე ჭამა“
აკრ-უ-რან	„რისამე კეთება“
ა-კრანლ	„მეფე“ (შდრ. თურქ. kral)

უნდა აღინიშნოს, რომ კრ კომპლექსის შემცველ ლექსიკურ ერთეულთა აბსოლუტური უმრავლესობა რუსულის გზით არის შემოსული აფხაზურში. მაგ.:

а-кран	(შდრ. რუს. кран)
а-крахмал	(შდრ. რუს. крахмал)
á-крейсер	(შდრ. რუს. крейсер)
а-крémль	(შდრ. რუს. кремль)
а-крем	(შდრ. რუს. крем) და ა. შ.

ბრ:	აბრპ	„აქ“
	აბრაგ	„აბრაგი“ (თურქულიდან არის შესული)
	ა-ბრპკ	„ქორწინება“ (შდრ. რუს. брак)
	აბრპშ	„ღია ფერის ფაფრიანი ცხენი, აბრაში“ (თურქ.)
	ა-ბრუ	„ქანჩი“ (ნასესხებია თურქულიდან)
	ა-კ ^ა ბროუ	„ჰოკეისებრი ერთგვარი თამაში“

რაც შეეხება გრ კომპლექსს, საკუთრივ აფხაზური ლექსიკის მხოლოდ სამ ერთეულში გვხვდება. ესენია:

გრ:	ა-გ-რპ	„ნაკლი“
	ა-გ-რა-გა-რპ	„დახეიბრება“
	ა-გრგ-ჟ	„ყურძნის ჯიში“ (ზედმიწ.: მეგრული ყურძენი)

ყველა დანარჩენ შემთხვევაში კი – რუსულიდან შესულ ლექსიკაში. მაგ.: **а-гравиура, а-грамм** და სხვ.

დრ: ასევეა **დრ** კომპლექსის შემთხვევაშიც: **а-драма, а-драматург...**

ორ:	ა-თ-რპ	„ბუდე“, იგივე –თრა სათავსოთა სახელების მარმოებლადაც იხმარება (აჯგკა-თ-რა „სამარილე“, ა-ჰა-თ-რა „საღორე“...)
	ა-თრგს	„თევზის სახეობა“
	ა-თრგს-რა	„კრთომა“
	ა-თ-რგ-ცქ ^ა ა-რა	„გაწმენდა, გასუფთავება“
	ა-თრგშ	„თეთრი, ქათქათა“
	ა-უ-თ-რა	„ბოსტანი“
	ა-ჟ-თ-რა-თგფ	„ბოსტანი“
	ა-უ-თ-რა-თგ-ხ	„ბოსტნეული“
	ა-კათრპნ	„ფისი“ (თურქ., შდრ. გუდრონი)
ფრ:	ა-ფრა	„აფრა“ (სიტყვის აგებულება და წარმომავლობა სადავოა)
	ა-ფრპს	„ჭრიჭინა“

ა-ფრტნჯ || ა-ბრტნჯ „ბრინჯი“ (პირველი ვარიანტი ნასესხებია თურქულიდან, მეორე – ქართულიდან)

სრ: ა-ს-რა „დარტყმა, ცემა“, „კაკუნი“
ა-ს-რ-აპა „თოვლის გუნდა“

პრ: პრ კომპლექსი საკუთრივ აფხაზური ლექსიკის მხოლოდ ერთ სიტყვაში გვხვდება, ისიც მორფემათა საზღვარზე: ა-პ-რან „გოჭების დაყრა“. სამაგიეროდ მრავლადაა იგი ინტერნაციონალიზმებში. მაგ.: **а-премия**, **а-президиум**, **а-премьер** და ა. შ.

ასევეა ტრ კომპლექსის შემთხვევაშიც: ა-ტ-რა „გახსნა, გაღება“

სრ: ა-ხ-რან „მთავარი საქმე“
ა-ხ-რა „კლდე“
ანხრათა „იმქვეყნიური სასუფეველი“ (თურქ.)
ა-ხრან-ჭაა „დიდი ხის ჭიქა“

ღრ: ა-ღ-რა „ჭრელი“
ა-ღ-რან „მუცელი“
ა-ღ-რ-ე-შე „ქორთა ყვინთია (ფრინველი)“
ა-ღ-რ-ე-პ-პ-რან „გამოყრა“

ძრ: ა-ძ-რ-ი „წყალბადი“

მრ: ა-მ-რა „მზე“ (შდრ. აბაზ. მარა „მზე“)
ა-მ-რა-გ-გ-ლა-რ-თა „აღმოსავლეთი“
ა-მ-რა-გ-გ-ლა-მ-თა „ალიონი“ (ზედმიწ.: „მზის ამოსვლის დრო“)
ა-მ-რ-ი „დებილი“ (ზედმიწ.: არდაბადებული)

ამგვარად, რ სონორბოლოკიდურიანი ორწევრა კომპლექსები მრავლადაა რუსულის გზით შემოსულ ინტერნაციონალიზმებში, მაგრამ ამგვარი კომპლექსები (მცირე რაოდენობით, მაგრამ მაინც) გვხვდება საკუთრივ აფხაზურ ლექსიკაშიც, კერძოდ, სახელებში.

ბ) ცალკე ჯგუფად გამოიყოფა ისეთი ორწევრა კომპლექსები, რომლებშიც მეორე კომპონენტს ნ სონორი წარმოდგენს მაგ.:

ბნ: ა-ბნა „იქ“; „ტყე“
 აბნა „ის“ (მესამე პირი)

აფხაზურში ბევრია აბნა „ტყე“ სიტყვისგან ნაწარმოები კომპოზიტები, მაგ.:

ა-ბნა-რ-შოგ-რა „უღრანი ტყე“
 ა-ბნა-აძა-რა „მეტყველობა“
 ა-ბნა-აძა-რ—თა „ტყის ბინადარი“
 ა-ბნა-ჟა-ღ
 „ტყის კაცი“ (მითოლ.) და ა. შ.

გნ: რაც შეეხება **გნ** კომპლექსს, ჩვენ მიერ მოპოვებული მასალის მიხედვით იგი გვხვდება მხოლოდ ერთადერთ სიტყვაში და ისიც ნასესხებში:

ა-გნომ „გნომი, ჯუჯა“ (შდრ.: რუს. ГНОМ)

ღნ: ასევე სულ რამდენიმე ლექსიკური ერთეულით შემოიფარგლება **ღნ** კომპლექსის რეალიზების შემთხვევები. მაგ.:

ა-ღნგ-მშხ || ა-ღნგ-ჟუჯან „ზამთრის უამინდობა“
 ა-ღნგ-ძგ-ს „ზამთარში დაბადებული ციკანი“
ღნ: ა-ღ-ნა-ხა-ღა-რა „მიზიდვა“
 ა-ღ-ნგ-ჰა-ღა-რა „მილოცვა“
 ა-ღ-ნა-გა-ღა-რა „ვინმესთვის რაიმეს თხოვნა“
ზნ: ა-ზნა „სავსე“
 ა-ზ-ნა-გა-შა „ახსნის მეთოდი“
 ა-ზნა-შა „პირველი გასხვლა“
 ა-ზ-ნე-ღ-შა „მიღგომა“
 ზნგ „ერთხელ“
 ა-რაზნგ || ა-რაზგნ || არაძგნ „ვერცხლი“
ძნ: ა-ძნგ-ჟ „შავი ყურძნის ზამთრის ჯიში“
 (ზედმიწ. ზამთრის ყურძენი)
 ა-ძ-ნგ-რ-ცო „მდინარის გაღმა“; „წყალგაღმა“
კლ: ა-კ-ნა-ჰა-რა „დაკიდება“

ა-კ-ნგ-ხ-რა „ჩამოსხნა“
 ა-კ-ნგ-წ-რა „ჩამოსვლა“
 ა-კ-ნა-ჰა-გა || ა-მათა-კ-ნაჰა-გა „დასაკიდი“ (ტანსაცმლისა)

ყნ: რაც შეეხება ყ თანხმოვანთან ნ-ს მეზობლობას, იგი გვხვდება მხოლოდ ერთადერთ შემთხვევაში, ეს არის თანდებული -ყნგ || -ყვნ „ზე, -ში, -თან“.

- ფნ:** ა-ფ-ნგ „ახლოს“ (ზმნიზედა) (ასევე მხოლოდ ერთ მაგალითში გვხვდება)
- სნ:** ეს-ნა-გ^ჲ „ყოველთვის, მუდამ“
 ო-რ-ლას-ნგ „სწრაფად“
 ა-სნაიპერ „სნაიპერი“ (ნასესხებია და შესაბამისად კომპლექსიც გადმოჰყვა)
- თნ:** ა-თ-ნა-ბლ-აა-რა „ამოწვა“
 ა-თ-ნგ-ფსა-ლა-რა „გაცვლა“
- ხნ:** ა-ხ-ნა-ფაა-რს „გაზვიადება“
 ა-ხ-ნა-კ-რს „გაღესვა, შეღესვა“
 ა-ხნგ^შ „თეთრი თიხა“
- ხ^ჲნ:** ა-ხ^ჲ-ნგ-ფსაა „ფარდის ფოჩი“
 ა-ხ^ჲ-ნგ-რჰაჰ „ჩხართვი“
- ცნ:** ა-ც-ნა-გა-რა „ვინმესთან ერთად რაიმეს წაღება“ (ც- საურთიერთო კატეგ. მაწ. სუფიქსი)
 ა-ც-ნა-გა-ვ „თანამებრძოლი“
 ა-ც-ნაპ-ხანრს^ჲ „ცალი ხელით სახმარი ხერხი“
 ა-ც-ნაპგ-კ „ერთი, ცალი ხელი“
 ა-ც-ნგ-ყა-რა „ვინმესთან მეგობრობა“ (ზედმიწ.: თან სვლა) (ც- საურთ. კატ. მაწ. სუფიქსი) (გვანცელაძე 2003, 101).
- წნ:** ა-წ-ნა-გა-რა „გარკვევა“
- ჩნ:** ა-ჩნგ^რ „3-5 წლით დაქირავებული მწყემსი“ (შდრ. მეგრ. ჩინორი)

ჭნ:	ა-ჭნგ შხ	„თოლია“
	ა-ჭნგ შხ-სიძათ	„თევზიყლაპრია, მეთოვლია (ფრინველი)“
ჩნ:	ჩნნ-კ	„ერთ დღეს“
	ა-ჩნ-ნგ-რ-და-რა	„ვინმესთან შეხვედრა“
ჭან:	აა-ზგ-რ-კაჭანგ	„შემოკლებით“
	აა-ზ-კაჭანგ	„მოკლედ“
შნ:	ა-შნგ-მგა	„ზვინი“
შნ:	ა-შნაყმა	„შინაყმა“ (ქართულიდან)
	ა-შნგლ	„შინელი“ (შდრ. რუს. шинель)
ჯნ:	ა-ჯნგ შხ	„ეშმაკი, სატანა“
	ა-ჯნგ შხ-რა	„ეშმაკობა“

მოყვანილი მაგალითები მეტ-ნაკლები სისრულით არის წარმოდგენილი, ვინაიდან აფხაზურში **ნ** ბოლოკიდურიანი ორწევრა კომპლექსების შემცველი ლექსიკური ერთეულები არც თუ ისე ბევრი აღმოჩნდა; ასე, მაგალითად, ყნ, ფნ, წნ და ჩნ კომპლექსები მხოლოდ თითო მაგალითში არის რეალიზებული. ჩვენ მიერ მოპოვებულ მასალაში საერთოდ არ დასტურდება შემდეგი კომპლექსები: გნ, კნ, ყნ, ტნ, უნ, ჟნ, ღნ, ტნ, პნ.

გ) ორწევრა თანხმოვანთკომპლექსებში სხვადასხვა ჯგუფის თანხმოვანთა გვერდით, მეტ-ნაკლები სიხშირით, **ლ** სონორიც არის რეალიზებული. მოვიყვანოთ მაგალითებს ანბანური რიგის მიხედვით;

ბლ:	ა-ბლა ა-ლა	„თვალი“
	ა-ბლა-ბა-რა	„მხედველობა“
	ა-ბლა-გო	„ზღვის ძროხა (თევზის სახეობა)“
	ა-ბლა-რა	„ნაჭრის სიგანის გასაზომი ერთეული“
	ა-ბლა-სარკა	„სათვაღე“ (ზედმიწ.: თვალის მინა“)
	ა-ბლა-ხ-კგ-გა	„შთამბეჭდავი, შესანიშნავი“ (ზედმიწ.: თვალის დამჭერი)

ჩვენ მიერ მოპოვებულ მასალაში **ბლ** კომპლექსის შემცველი 52 ლექსიკური ერთეული გვხვდება.

გლ:	ა-გლარაშ	„შეკრება, თავყრილობა“
	ა-გლანს	„აბრეშუმის ნაირსახეობა“
	აა-გ-ლგ-ხ	„მრეწველობა“

გლ კომპლექსი გვხვდება ოთხ ნასესხებ სიტყვაშიც. ესენია:

a-глицер	„გლისერი“	(შდრ. რუს. глицер)
a-глюкоза	„გლუკოზა“	(შდრ. რუს. глюкоза)
a-глицерин	„გლიცერინი“	(შდრ. რუს. глицерин)
a-глобус	„გლობუსი“	(შდრ. რუს. глобус)

ღლ: ა-ღლამ 1. „ზვიგენი“; 2. „განუსაზღვრელი ძალის მქონე ზღაპრული არსება“; 3. „ღლაღი, ლოქო“ (შდრ. მეგრ. ღლაღი)

ღლ: ა-ღ-ღა-რა „მიერთება, შეერთება“

ჟლ: ა-ჟ-ღგ-ხ || ა-ჟ-ღგ-წ „ხორციანი კერძი“

წლ: ა-ზღა „ტკბილი, შაქრიანი“

ა-ზღა-აზა-რა „ტკბილეულობა“

ძგ-ზ-ღა-ნ „ქალთევზა“

ძლ: ა-ძღაბა „მარილი“

ა-ძ-ღა-გა-რა „წისქვილი“

ა-ძ-ღა-ღა „შენაკადი“

ძლ კომპლექსის შემცველი სულ 16 ლექსიკური ერთეული გვხვდება.

კლ: ა-კლა-ჰკებრ „პატარა დაწნული კალათი“

ა-კლაწიგ „ხის ლურსმანი“

ა-კლგ-ჟ „თეთრი ყურძნის ჯიში“

დანარჩენ შემთხვევებში **კლ** კომპლექსი ინტერნაციონალიზმებში გვხვდება ასეთი სულ 20 ლექსიკური ერთეულია.

ქლ:	ა-ქლგბ	„ქლიბი“ (ქლ კომპლექსი გამოვლინდა ამ ერთადერთ სიტყვაში და ისიც ქართულიდან არის შესული)
ყლ:	ა-ყლან	„კოშკი“
	ა-ყლგმწ ^o	„ბურღი“
ფლ:	ა-ფლადღ	„მუქთახორა, პარაზიტი“
	ა-ფლაკ [~]	„ქვის კეცი“

სლ კომპლექსი ოდენ ნასესხებ (რუსულიდან შესულ) ლექსიკაში გვხვდება. მაგ.:

a-славян	„სლავი“ (შდრ. რუს. славянин)
a-слан	„სპილო“ (შდრ. რუს. слон)
a-слан-ба-сы-ш	„სპილოს ძვალი“
a-словак	„სლოვაკი“ (შდრ. რუს. словак)

ტლ:	ა-ტლა-რა	„გარღვევა“
თლ:	ა-თლან	„მუქთახორა“ (ჩერქეზულიდან?)
	ა-თლაშ	„მსხვილი, დიდი“ (ჩერქეზულიდან?)
	ა-თლაჯა	„სიბინძურე, ჭუჭყი“ (ჩერქეზულიდან?)
	ა-თლგ-ჟ	„თეთრი ყურძნის ჯიში“
	ა-თლაპყა	„ამპარტავანი“ (ჩერქეზულიდან?)

აქ საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ პირველი ოთხი სიტყვა ადიღურ-ჩერქეზული წარმოშობისაა და ჩერქეზული ლატერალური ლ' ფონემა აფხაზურში **თლ** ან **ქლ** კომპლექსებით გადმოიცემა, ასე მაგალითად: ჩერქეზ. ლ'აფად „წინდა“ – აფხაზ. აქალფად || აქლფად || აქლაფად.

ძლ:	ა-ძლგკა	„პატარა აფრიანი ნავი, ფელუკა (თურქ.)“
	ა-ძლგკა-ხ [~] ჩა	„მენავე“
	ა-ძლგჭ	„თამბაქოს წანაზარდი“

დანარჩენი ცხრა ლექსიკური ერთეული, რომლებშიც ძლ კომპლექსი გვხვდება, ინტერნაციონალიზმებია.

ხლ:	ა-ხ-ლა-გა-რა		ა-ხგ-ლა-ღ ^ა -რა	„ციცაბო, ფლატე“
	ხლანგ			„ვერტიკალურად, დაშვებულად“
	ა-ხლაწა			„სამაგრი“
	ა-ხლემღ			„დიდი ქვაბის სახურავი“
	ა-ხლემძაახ			„საშინელება“
	ა-ხლემჟ			„უყურადღებო“
ცლ:	ა-ც-ლა-რა			„წონაში მომატება, გასუქება“
	ა-ც-ლა-წა-რა			„ვინმესთან ერთად თევზა, დათევზა“
	ა-ც-ლგ-ბაა-რა			„ვინმესთან ერთად ჩამოსვლა“
წლ:	ა-წლ-ა			„ხე“ ← ქართ. ძელ-ი (ლომთათიძე 1991, ლომთათიძე 2000)
	ა-წლა-გა-ჯა			„ფულუროიანი ხე“
	ა-წლა-ლგ-ხ			„ხის ნაკეთობა“
	ა-წლა-რა			„ფოთლოვანი ხე“
	ა-წლა-შა			„ჭადარი“ (ყველა ამ ფუძეში გამოყენებულია აწლა ფუძე)

წლ კომპლექსის შემცველი სულ 31 ლექსიკური ერთეული გამოვლინდა.

ჩლ:	ა-ჩლანდარ		ა-ჩალანდარ	„ქარავანი; ჩალანდარი; ჩალვადარი“ (სპარსული წარმოშობის სიტყვაა და აფხაზურში სავარაუდოდ ქართულიდან არის შესული)
ჭლ:	ა-ჭლარ			„ყურძნის ჯიში“
ჩაღ:	ა-ჩა-ლარჯ			„ლურჯა ცხენი“
	ა-ჩა-ლედშა-ცოგ ^ა			„ჭირვეული ცხენი“
შაღ:	ა-შა-ლა			1. „მოხუცი“ 2. „ჭადარა“
	ა-შაღაბ			„თოვლი“

ჩვენ მიერ მოპოვებულ მასალაში შაღ კომპლექსის შემცველი 19 ლექსიკური ერთეული აღმოჩნდა, მათგან სამი ნასესხებია:

а-шлагбаум	„შლაგბაუმი“	(შდრ. რუს. шлагбаум)
а-шланг		(შდრ. რუს. шланг)
а-шлем		(შდრ. რუს. шлем)
ჯღ:	ა-ჯ-ლგ-ხ	„ძუხის ხის ნაკეთობა“

როგორც მოყვანილი მაგალითებიდან ჩანს ლ სონორის წინა პოზიციაში ყველა თანხმომავანი არ არის რეალიზებული. კონკრეტულად, არ გვხვდება ვლ, გლ, ღლ, ჟლ, ქლ, ყლ, ხლ, პლ, ჭლ, შლ, ჯლ კომპლექსები.

დ) მ სონორის დისტრიბუცია ორწევრა კომპლექსთა მეორე წევრად მეტად შეზღუდულია, შეზღუდულია ასევე ამგვარ კომპლექსთა შემცველი ლექსიკური ერთეულების რაოდენობაც.

გმ:	ა-გ-მგვ	1. „საფრთხოებელა“; 2. „საზიზღარი“
	ა-გ-მგვ-რა	„საზიზღრობა“
ზმ:	ა-ზ-მგ-ცა-რა	„უძილობა“
	ა-ხა-ზ-მა-მ	„მოუცლელი“ (ზედმიწ.: ვისაც დრო არა აქვს)
ძმ:	ა-ძ-მან	„ჭაობი“
	ა-ძ-მან-რა	„ჭაობიანი ადგილი“
	ა-ძ-მგჟ ა-ძ-ჟ ა-ძ-მჯ	„პატარა ტბა“
ყმ:	ა-ყ-მყ	1. „ხილ-ბოსტნეული“; 2. „უგემური საჭმელი“
სმ:	ა-სმრტ	„ბოძი“ (შდრ. მეგრ. სუმეტი სვეტი)
	ა-პასმ	„ჭვავის პური“
ტმ:	ატმოსფერა	„ატმოსფერო“ (შდრ. რუს. атмосфера)
ხმ:	ა-ხმასრ	„ცხვრის ყველი“
	ა-ხმაჭტრ	„მწვემსების ხის ჭიქა“
	ა-ხ-მგჰჰარ	„რძის ქაფი“
	ა-ხმგჯ	„კუნძი“
ჭმ:	ა-თაჭმალა	„მოხუცი, ბერიკაცი“ (შდრ. ჩერქეზ. თჰამათა „მოხუცი, ბერიკაცი“)
ხმ:	ა-ხ-მგხ	„ცივი საჭმელი“
წმ:	ა-წმაჰჰარ	1. „ნალექი“; 2. „ნარჩენი“
	ა-წმაჰჰარ-ანხ	„ქურდობაცაცა“
	ა-მგწ-მგჯ	„ბროწეულის ხე“
ჩმ:	ა-ჩმა	„სიძის მიერ გადახდილი გამოსასყიდი პატარ-ძლისთვის“

	ა-ჩმაზაღ	„ავადმყოფი, სნეული“ (ჩერქეზ.)
	ა-ჩმაზაუხარა	„დაავადება რაიმე სენით“
ჭმ:	ა-ჭგჭ-მასს	„წერილმანი“ (შდრ. მეგრ. ჭიჭე „პატარა“)
ჩამ:	ა-ჩმ-მარღ	„მარლი ცხენი“
	ჩმ-მგ-რ-ბა	„არშემჩნევა“
შამ:	ა-შმ-მაყა	„ნაჭრის ქამარი“
ჯმ:	ა-ჯმა	„თხა“

აფხაზურში „აჯმა“ ფუძისაგან 28 ლექსიკური ერთეულია ნაწარმოები. მაგ.:

ა-ჯმა-გა-რა	„თხების სადგომი“
ა-ჯმა-ცა	„თხის ტყავი“
ა-ჯმა-შა	„თხის ყველი“ და ა. შ.

არ არის რეალიზებული შემდეგი კომპლექსები: ბმ, ვმ, გ^მ, ღმ, ლ^მ, ღმ, ჟმ, უმ, თმ, კმ, კ^მ, ქმ, ქ^მ, ყ^მ, კლ, ძმ, ჰმ, ცმ.

§ 5. ლაბიალიზებული თანხმოვნის შემცველი ორწევრა კომპლექსები აფხაზურში

მოცემულ პარაგრაფში განვიხილავთ ორწევრა ბგერაკომპლექსებს, რომელთა მეორე წევრი ლაბიალიზებული თანხმოვანია.

სხვადასხვა დიალექტური მასალის გათვალისწინებით აფხაზურსა და აბაზურში ლაბიალიზაციის მქონე თანხმოვანთა შემდეგი რიგები ფიქსირდება:

ენაკბილბაგისმიერი ხშულები	ღ° თ° ტ°
სისინა აფრიკატები	ძ° ც° წ°
სისინ-შიშინა სპირანტები	წ° ს°
შიშინა სპირანტები	ჟ° შ°
(ტაპანთურში: შიშინა აფრიკატები	ჯ° ჩ° ჭ°)
უკანაენისმიერი ხშულები	გ° ქ° კ°
უკანანუნისმიერი სპირანტები	ღ° ხ°
ფარინგალური ხშულები	ჭ° ყ°
ლარინგალური სპირანტები	ჟ° ჰ° (ლომთათიძე 1976, 222).

ჩვენ შევეცადეთ განხილული მასალის საფუძველზე ჩამოგვეყალიბებინა ლაბიალიზებულ ფონემათა ორწევრა კომპლექსებში დისტრიბუციის წესები და დაგვედგინა ძირითადი სახეები კომპლექსებისა როგორც მორფემის ფარგლებში, ასევე მორფემათა ზღვარზე.

ა) მასალის შესწავლისას გამოიყო ისეთი თანხმოვანთკომპლექსები, რომელთა ორივე წევრი სამეულის წევრია, აქედან მეორე – ლაბიალიზებული თანხმოვანი. აღნიშნული თანხმოვნების მონაწილეობით ყველა შესაძლო შეერთებიდან აფხაზურში შემდეგი კომპლექსები გვხვდება: ბო, ბტ, ფო, ფწ, პც, დო, ძწ, დტ, დძ, დწ, თო, თტ, წკ, თგ, ძც, ტყ, კტ, კწ, ყწ, ძყ, ჩკ, ჭყ, ძგ, ჭკ, ჯგ, ჯქ, ჭყ, ჭც, ჩკ, ჩგ, ყწ, ცკ, ცტ, ცგ, ცო. სულ ოცდაცამეტი კომპლექსია. მაგალითები, სადაც ეს კომპლექსები გვხვდება (მოგვეყავს თითო ტიპური მაგალითი):

ბო:	ა-ბთა ა-ფთა	„პირველი გაკრეჭის მატყლი“
ბტ:	ა-ჰასაბ-ტ	„ამოცანა“ (-ტ სახელთა დანიშ. მაწ. სუფიქსია)
ფწ:	ა-ცგ-ფ-წა-ხა	„ნატეხი“
პც:	ა-ჟაპ-ცა	„ქეჩა, თექა“
დო:	ა-დ-თა-ლა-რა	„დაღვრა“
დტ:	ა-დ-ტა-ლა-რა	„დაჯდომა“
დძ:	ა-დ-ძა-ლა-რა	„ვინმეზე ან რამეზე დარწყვა“
დწ:	ა-დ-წგჟა-ლა-რა	„მიტირება, დატირება“
თტ:	ა-ზანანთ-ტ	„პროფესიული“
თო:	ა-თ-თა-ას	„სავსე, მრგვალი“
ცკ:	ა-ცკანდა	„სუფთა, გამჭვირვალე“ (შდრ. მეგრ. წკონდა)
თგ:	ა-ჰათგუნ	„საფლავის ქვა“
ტყ:	ა-ტყან	„ტყვე“ (ქართ.)
კწ:	ა-ჯგ-წანწა	„წითელი აჯიკა“
ყწ:	ა-ყწგ	„სველი“
ძყ:	ა-ძ-ყანწა	„მდინარის ტოტი“
ჩკ:	ა-ჩკაპა-რა	„წინასამშობიარო მდგომარეობა“

ჭყ:	ა-ჭყანდარ	„ეპისკოპოსი“ (მეგრ. ჭყონდ(იდ)არი „ჭყონდიდელი“. იხ. გვანცელაძე, 1992, 11-12)
ძგ:	ა-ძგადარ	„დიდი კალათა“ (შდრ. ქართ. გოდორი)
ჭკ:	ა-თაჭკებ	„მუშტი, მჯიღი“
ჯგ:	ა-ხა-ჯგან	„საცობი“
ჭყ:	ა-ყოაჭყ-ყანჭ-რა	„ყიყინი“
ჭც:	ა-ჭყ-ცა-რა	„მოჭრა“
ჩკ:	ა-ჩკ-კან	„იორლა, თოხარიკი“
ჩგ:	ა-ჩგ-გან	„ცხენის დაავადება“
ცგ:	ი-მ-შან-ც-კან	„განთიადის წინ, უთენია“
ცტ:	ქეც-ტორ	„გუშინწინდელი“
ცგ:	ან-ც-გარ-წ-რა	„ვიღაცასთან ერთად გამოსვლა“
ცთ:	ა-ცთან	„ჩხუბი“
ძწ:	ა-ძ-წგწგ	„მუავე წყალი“
ძც:	ა-ძგარან	„ჩახრაკვა“

მოცემული კომპლექსების A პოზიციაში (ანუ პირველ კომპონენტად) ხშირად რეალიზებულია შემდეგი თანხმონები: ბ, ფ, პ, თ, კ, ყ, ხოლო აფრიკატებიდან: ძ, ც, წ, ჯ, ჩ, ჭ. ამ ტიპის კომპლექსთა პირველ კომპონენტად არ გვხვდება გ, ქ ხშირი თანხმონები. მოცემულ კომპლექსებში თითქმის თანაბარი რაოდენობით არის წარმოდგენილი პირველ კომპონენტად მჟღერ, ყრუ-ფშვინვიერ და ყრუ-მკვეთრ თანხმონთან გამოყენების შემთხვევები. B პოზიციაში კი ძირითადად ლაბიალიზებული მკვეთრები გვხვდება.

ბ) დასტურდება ისეთი თანხმონთა კომპლექსები, რომელთა პირველი კომპონენტი სამეულის წევრია, ხოლო მეორე კი – წყვილულისა. თეორიულად შესაძლო ყველა კომპლექსიდან ჩვენ მიერ მოპოვებულ მასალაში შემდეგი ბგერათშეერთებები გვხვდება: ჩხო, წღ, ფჟ, ბხო, გშ, ცხო, ცჟ, ფშ, გხო, დშ, ჭშ, ჭჟ, ჩხ, ჭღ, წჟ, წშ, ძშ, თშ, დჟ, თხო, თჟ, პშ. ილუსტრაციისთვის მოვიყვანოთ თითო-თითო მაგალითს, რომლებშიც ეს კომპლექსები გვხვდება:

ჩხო:	ა-ჩხოპრ	„დაბრაწული ქერქი“
წლო:	ა-წა-წ-ღ-ღა-რ-თა	„საფენი, საგები, საგებელი“
წშო:	ა-წ-შა-რა	„ამოვარდნა“
წჟო:	ა-წ-ჟა-რა	„ამოგლეჯა (ძირიდან)“
ფჟო:	ა-ცგ-ფ-ჟა-ხა	„ნაჭერი, ნაკუწი“
ბხო:	ა-ბ-ხოა	„სიმამრი“
გშო:	ა-გგ-შგ	„მხეცი“
ცხო:	ა-კა-ცხო	„დუმბა“ (შდრ. მეგრ. კაცხუ)
ცჟო:	ა-კა-ც-ჟო	„მონარშული ხორცი“
ფშო:	ა-უფშოგლ	„ბატონიშვილი“ (ქართ.)
ყჩხო:	ა-ცოყჩ-ხგ-ც-რა	„გულისწყრომა, ღვარძლი, ბრაზი“
ღშო:	ა-კგ-ღ-შა-რა	„დავარდნა, ვარდნა“
ღჟო:	ა-კგ-ღ-ჟა-რა	„აძრობა, აგლეჯა, შემოცლა“
ჭშო:	ა-ჭ-შა-რა	„მოწყდომა“
ჭჟო:	ა-ჭ-ჟა-რა	„მოხევა, მოწყვეტა, მოგლეჯა“
ჭლო:	ა-ჭლოგ	„არასერიოზული“
ჩხო	ა-ნა-ჩხოა-რა	„წატრაბახება“
თშო:	ა-თ-შა	„ვიწრო“
თჟო:	ა-თ-ჟა-რა	„შიგნიდან ამოგლეჯა“
თხო:	ა-ხო-თ-ხო	„ჩურჩული“
ძშო:	ა-თგძ-შა	„ჩხუბი, კინკლაობა“
პშო:	ა-ქგპ-შგპ-რა	„სლუკუნი“

მსგავსი სახის კომპლექსებში პირველ კომპონენტად არ არის რეალიზებული შემდეგი სადა ხშირი თანხმონები: პ, დ, ტ, ქ, კ, ყ, აფრიკატებიდან კი – ძ, ჯ და ჩ, მაგალითებში მეტი სიხშირით გამოირჩევა ის ბგერათშეერთებანი, რომელთა პირველ კომპონენტად ყრუ-ფშინვიერი თანხმონები გვხვდება.

გ) აფხაზურში გვხვდება ისეთი ორწევრა თანხმონთკომპლექსები, რომელთა მეორე წევრი ჰო თანხმონია. A პოზიციაში გვხვდება როგორც სამეულისა და წყვილულის წევრი თანხმონები, ასევე ცალეულებიც. პირველად განვიხი-

ლაგო კომპლექსებს, რომელთა A პოზიციაშიც სამეულის წევრი თანხმონები გვხვდება. ეს კომპლექსები შემდეგია: ბჰ, ფჰ, ღჰ, თჰ, ქჰ, ძჰ, ცჰ, წჰ, ჭჰ, ჩჰ, ქჰ. მაგალითები:

ბჰ:	ა-ბჰან	„ქლიაგი“
ფჰ:	ა-ფჰი	„ბაგირი, ჯაჭვი“
ღჰ:	ა-ჩაღ-ჰან	„ჩოჩოლი“
თჰ:	ა-ჰათ-ჰათ-რა	„ნძრევა, რხევა“
ქჰ:	ა-განქჰა	„დარტყმის ხმა“
ძჰ:	ნ-გძ-ჰან-ლა	„სახელდობრ“
ცჰ:	ა-ცჰან	„პასუხი“
წჰ:	ა-შა-წჰან	„ქალამნის თასმა“
ჭჰ:	ა-ჭა-ჰან-რა	„ვადა“
ჩჰ:	ა-ჩა-ჰან	„ცეცხლის პირი“
ქჰ:	ა-განქჰა	„შორისდებული (გასროლის ხმის მსგავსი)“

A პოზიციაში არ გვხვდება ფ, ტ, გ, კ, ყ სადა თანხმონები, არა გვაქვს არც ჯ და ჩ სადა აფრიკატები. აღნიშნულ კომპლექსებში პირველ კომპონენტად მეტი სიხშირით ყრუ-ფშვინვიერი თანხმონები გვხვდება.

დ) ცალკე ჯგუფს ქმნიან კომპლექსები, რომელთა პირველი კომპონენტი წყვილულის წევრია, ხოლო მეორე კი – ჰ თანხმონი. ასეთი კომპლექსები შემდეგია: ზჰ, სჰ, ხჰ, ნჰ. მაგალითები:

ზჰ:	ა-ზჰან-რა	„ვინმეზე ან რამეზე რაღაცის თქმა“
ფჰ:	ა-ფჰან-ს-ჰან-რა	„ცოლის თხოვა“
ხჰ:	ა-ხჰან	„სავარცხელი“
ნჰ:	ა-ნჰან-რა	„გახევა, გაგლეჯა, დაქანვა“

A პოზიციაში არ გვხვდება ვ, ფ, ჟ, შ, ღ სპირანტები. მაგალითებში მეტი სიხშირით პირველ კომპონენტად ხ სპირანტის გამოყენების შემთხვევები ფიქსირდება.

ე) აქვე უნდა გამოვყოთ ისეთი თანხმომავანთკომპლექსები, რომელთა პირველი წევრი ცალეულია, ხოლო მეორე კი ჰო თანხმომავანი. ეს კომპლექსები შემდეგია: რჰო, ლჰო, ნჰო, მჰო. A პოზიციაში ოთხივე სონორია რეალიზებული, თუმცა მაგალითებში რჰო კომპლექსი ჭარბობს. მაგალითები:

რჰო:	ა-ღარჰა-რან	„ღარღვევა, რღვევა“
	ა-რ-ჰა-ცა-რან	„წამება“
	ან-ჰერ-ჰერ-რა	„ცუნცული“
	ა-რ-ჰა-ზა-რან	„თრევა“
ლჰო:	ა-ღო-ღ-ჰა-რა	„გამოყრა, გადმოყრა“
	ა-გო-ღ-ჰა-რა	„აგება, აღმართვა“
	ა-ღ-ჰა-რა	„დაგდება“
	ა-კო-ღ-ჰა-რა	„გამოყოფა, გამოჩრა“
მჰო:	ან-ღრემ-ჰა	„ბაკუნით, ბრახუნით“
ნჰო:	ა-გო-ღ-რ-ხე-ნ-ჰო-გა	„გულისამრევი“

ვ) კომპლექსები, რომლებშიც პირველი კომპონენტი წყვილულის წევრია, ხოლო მეორე კი – სამეულისა, მოპოვებულ მასალაში შემდეგი სახისა გვხვდება: ჟცო, ხწო, ზგო, ხცო, ხტო, ხწო, ხწცო, ზტო, შკო, ზქო, ზცო, ზწო, შგო, ხკო, სკო, სცო, სტო, შტო, ხგო, ჟქო, ლწცო, სგო. მაგალითები, რომლებშიც აღნიშნული კომპლექსებია რეალიზებული:

ჟცო:	ა-კან-ჟ-ცა-რა	„დაფურთხება“
ხწო:	ა-ხ-წა-რან	„ჭრა“
	ა-ჩხ-ა-ხ-წა-რან	„მოჭრა (ძირში)“
	ა-ხ-წა-რან	„საცხოვრებელი ადგილიდან აყრა“
	ან-ხ-წარ	„რქა“
	ა-ხ-წო-რა	„გაქცევა, გაპარვა“
ზგო:	ზ-გო-გ-ზ-ჩხ-ან-უ	„ფხიზელი, ყურადღებიანი“
	ა-ზ-გან-მ-თა-რა	„ვერ შემჩნევა“
	ა-ზ-გან-თა	(ზ – პოტენციალისის მაწარ. სუფიქსია); „შენიშვნა“

ხცო:	ა-ხ-ც ^ა -შა-რა ა-ხ-ც ^ა -შაა	„რაიმეს შესახებ ლაპარაკი“ „ოდნავ მკრთალი“
ხტო:	ა-ხ-ტ ^ა -ლა-რა ა-შ ^ა -ხ-ტ ^ა	„თხრა“ „გადასახადი“
ხტ ^ა :	ა-მტ-ხ ^ა -ტ ^ა	„საშინელება“ (ზედმიწ.: არდასამართი)
ხწო:	ა-ხ ^ა -წ ^ა -ტა-რა	„წატირება“
ხც ^ა :	ა-ხ ^ა -ც ^ა -აა-რ ^ა	„ჩამოთლა“
ზტო:	ა-ზ-ტ ^ა -რ ^ა	1. „მოპყრობა“; 2. „დაჯდომა“
შკო:	ა-წ ^ა რგ შკაა ა-ღ ^ა -შ-კაღ ^ა აზ	„ახალგაზრდა“ „უდაბნო“
ზქო:	ა-ხ ^ა -ზქა	„ხერხემალი“
ზცო:	ზ-ც ^ა -ზ-ტ ^ა -მ ა-ზ-ც ^ა -შა	„ორსული“ „ოდნავ ფერმკრთალი“
ზწო:	ა-ჩ ^ა -ა-ზ-წ ^ა -ლ-ხ-რა	„შეუპოვრად რაღაცის კეთება“
შგო:	ა-გ ^ა შგ ^ა თედ	„მოძრავი“
ხკო:	ა-ხ-კ ^ა -რ ^ა	„შეწყვეტა“
სკო:	ა-ლ ^ა -ს-კ ^ა -გ ^ა	„საჩეხელი“
სცო:	ა-ტ ^ა -ს-ც ^ა	„ცხვრის ტყავი“
სტო:	ურგ ^ა -ს-ტ ^ა -ლა	„რუსეთი“
შტო:	ა-ტ ^ა -ს-ა-შ-ტ ^ა	„ცხვარი“ (ზედმიწ.: ცხვარ-საკლავი)
ხგო:	ა-ხ-გ ^ა -თა-რა	„სიფრთხილე“
ქწო:	ა-ქ-წ ^ა	„ხის შამფური“
ქტ ^ა :	ა-ქ-ტ ^ა აწა	„ვენახი, ზვარი“
ღც ^ა :	ა-კ ^ა -ტ ^ა -აღ ^ა -ც ^ა	„კვერცხის ნაჭუჭი“
სგო:	ა-ს-ს-გ ^ა -შა	„ალაყაფი“ (ზედმიწ.: სტუმრის კარი)

(მაგალითები შეზღუდული რაოდენობითა გვაქვს მოყვანილი)

ამ სახის კომპლექსების A პოზიციაში ჯ და ჟ სპირანტები არ არის რეალიზებული.

ზ) გვხვდება ისეთი კომპლექსები, რომელთა ორივე კომპონენტი წყვილედის წევრია, B პოზიციაში (ანუ კომპლექსის მეორე წევრად) წყვილედის ლაბიალიზებული ცალი გვაქვს. ეს კომპლექსები შემდეგია: ხშ, ხჟ, ხწ, ხწშ, ხწხ, ზშ, ზხ, სხ, შხ, გხ, სშ, მაგალითები:

ხშ:	ა-ხ-შა-რ	„მსუბუქი საგნის დავარდნა“
ხჟ:	ა-ხ-ჟა-რა	„მოწვევტა, მოგლეჯა“
ხწ:	ა-ხწაშა	„ცივი“
ხწჟ:	ა-ხწ-ჟა-რ	„მოწვევტა, მოგლეჯა“
ხწხ:	ა-ხწხგ-რ	„დანანება“
ზშ:	ა-ზ-შა-ჰა-რ	„ვისიმე ქება (ვიდაცისთვის სიმღერის თქმა)“
ზხ:	ა-ზ-ხგც-რა	„ვინმეზე, რამეზე ფიქრი“
სხ:	ა-ხგსხა	„ქინძი“
შხ:	ა-შხა	„ფქვილი“
შს:	ა-შ-ხა	„ქუსლი“
სშ:	ა-ს-შგ-ბ	„თოვლი ხეებზე“

ჩვენ მიერ მოპოვებულ მასალაში A კომპონენტად არ გვხვდება ჯ, ჟ, ჟ, ლ სადა სპირანტები. B პოზიციაში ფიქსირდება შ, ჟ, ხ თანხმონების გამოყენება, ამავე პოზიციაში არ გვხვდება ლ ლაბიალიზებული სპირანტი.

თ) თანხმონანთკომპლექსები, რომლებშიც პირველი წევრი ცალედია, ხოლო მეორე კი წყვილედის წევრი, ჩვენ მიერ მოპოვებული მასალის მიხედვით შემდეგია: რჟ, რშ, რხ, ლშ, ლჟ, ნშ, მშ, მხ, მჟ, მღ, რღ.

მაგალითები:

რშ:	ა-თგ-რ-შა-რს	„ამოდება, ამოყვანა“
	ა-ჩა-ს-მგ-რ-შა-რა	„მოგლეჯა, მოცილება, მოწყდომა“
	ა-ხგ-რ-შა-რს	„გადმოყრა, გადმოგდება“
რხ:	ა-ხგ-რ-ხა-რა	„თავის დახრა, თაყვანისცემა“
	ა-რ-ხა-შა-რა	„ამღვრევა“
	ა-რ-ხა	„ზამბარა“
რჟ:	ა-ჩაჰ-რ-ჟ	„მოხარშული კვერცხი“
რღ:	ა-თარ-ღ	„ხის ნიჩაბი“
ლშ:	ა-გგ-ლ-შა-რა	„შიგნიდან გამოვარდნა“
	ა-კგ-ლ-შა-რა	„დაცემა, დავარდნა“
ლჟ:	ა-გგ-ლ-ჟა-რა	„შუიდან ამოგლეჯა“
	ა-კგ-ლ-ჟა-რა	1. „გახვერტა“; 2. „შემტვერვა“
მხ:	ა-ხგ-მ-ხა	„უმწეო, უილაჯო“
	ა-ლა-გგ-მ-ხგ-ც	„თვალის გუბა“
მშ:	ა-მშ	„დათვი“
	ა-გგ-მ-შა	„უშიშარი“
	ა-გგ-მ-შგ-შ	„ფაფუკი“
მჟ:	ა-მჟა	„თუთა“ (შდრ. ქართ. ბჟოლა)
	ა-მ-ჟა-რა	„ძალით გამოგლეჯა, წართმევა“
მღ:	ა-ხამ-ღ	„მრგვალი დაფა სახელურით“

ი) ბოლოს შევჩერდებით ისეთ კომპლექსებზე, რომელთა პირველი კომპონენტი ცალეულია, მეორე კი – სამეულის წევრი. ყველა შესაძლო ბგერათშეერთებიდან ოცდახუთია რეალიზებული. ესენია: მგ, მც, მტ, მწ, მკ, მყ, ნგ, ნც, ნთ, ნტ, ნწ, რღ, რძ, რგ, რთ, რც, რქ, რტ, რწ, რკ, რყ, ლგ, ლქ. A პოზიციაში ოთხივე სონორი გვხვდება, მაგრამ მეტი სისშირით რ სონორის გამოყენების შემთხვევები ფიქსირდება.

მგო:	ა-მგოა	„მუცელი“
მცო:	ა-მ-ცო-ა-და-რა	„უძილობა“
მტო:	ჯამ-ტო-ლა	„ირანი“
მწო:	ა-მწო-ტო-ლა	„ფრთა“
მკო:	ა-მკო-ანდგრ	„ჭინჭრის მხალი“
მყო:	ა-მყო-ბგრ	„ნესვი“
რდო:	ა-რ-დო-ნა	„შაში“ (შდრ. ქართ. იადონი. იხ.: ლომთათიძე, 1944, 121-123)
რძო:	ა-რ-ძო-არს	„რწყევინება, წაღებინება“
რგო:	ა-რგო	„ცური, ჯიქანი“ (ფუძის აგებულება ბუნდოვანია)
რთო:	ა-თგ-რ-თ-ა-არს	„დამატება“
რცო:	ა-შხტრცოდ	„კრაზანა, ბზიკი“ (ფუძის აგებულება ბუნდოვანია)
რქო:	ა-ჰათგრ-ქ-წა-რა	„პატივისცემა“ (ზედმიწ.: ხათრის დადება)
რტო:	ა-ნა-ლა-რ-ტო-რა	„დასმა“
რწო:	ა-ნგ-რ-წო-არს	„განადგურება“
რკო:	ა-ჰტრკოა	„მიწავაშლა“
რყო:	ა-ჟა-რ-ყო-დ	„გარეული ბარდა“ (ზედმიწ.: კურდღლების ლობიო)
ნგო:	ა-წო-გან-გო-ა-შო	„ცისკარი“ (ზედმიწ.: ცის ჭიშკარი)
ნცო:	ა-ნცო-გო-შო	„ხელიკი“ (ფუძის აგებულება ბუნდოვანია)
ნტო:	ა-წო-ლა-ნ-ტო	„მოგვარე“ (ზედმიწ.: თესლიდან, გვარიდან)
ნწო:	ა-ნ-წო-არს	„გამოლევა“
ნთო:	ა-ნ-თ-ა-ლა-რა	„ბრტყელ რამეზე, თეფშზე დასხმა“
ლგო:	ა-ლ-გო-გო	„ამოხნეჭილი, გამობურცული“
ლწო:	ა-გო-კ-ლ-წო-ა-გა	„მოსაწყენი, აბეზარი“ (ზედმიწ.: გულის გამხვრეტი)
ლქო:	ა-სტოლ-ქ-გ-რ-შო	„სუფრა“ (ნეოლოგიზმია. შდრ. რუს. стол „მაგიდა“)

§ 6. ორი ლაბიალიზებული თანხმონის შემცველი კომპლექსები აფხაზურში

ამ პარაგრაფში განვიხილავთ ორი ლაბიალიზებული თანხმონისაგან შემდგარ კომპლექსებს სახელებსა და ზმნებში.

ორწევრა კომპლექსები შედგება როგორც სხვადასხვა, ასევე ერთი და იმავე სახის თანხმონებისაგან. ჩვენ მიერ მოპოვებული მასალის მიხედვით ირკვევა, რომ გაორმაგებული თანხმონები ძირითადად ზმნურ ფუძეებში გვხვდება, ხოლო სხვადასხვა ტიპის ლაბიალიზებული თანხმონებისაგან შემდგარი კომპლექსები კი სახელებში და მათი რაოდენობა გაცილებით ნაკლებია გაორმაგებული თანხმონების მაგალითებთან შედარებით.

ორწევრა კომპლექსები დიფერენცირებულია მათ შემადგენლობაში შემავალი სამეულებისა და წყვილმეულების წევრ ლაბიალიზებულ თანხმონთან მიხედვით.

ასეთი დიფერენციაციის შედეგად პირველ რიგში გამოიყოფა კომპლექსები, რომელთა ორივე კომპონენტი სამეულის ლაბიალიზებული წევრია. ეს კომპლექსები შემდეგია: ც°დ°, ც°გ°, ც°ქ°, ც°კ°, ც°ყ°, ქ°თ°, ქ°ტ°, ქ°ძ°, ქ°ც°, ტ°ქ°, წ°გ°. თეორიულად შესაძლო ყველა კომპლექსიდან მხოლოდ რამდენიმეა რეალიზებული, აქედან პირველ წევრად ც° და ქ° თანხმონების შემცველი კომპლექსები უფრო ხშირია. მაგალითები:

ც°დ°:	ა-ც°-დღ°-ღ-წ-რა	„ვიღაცის წინააღმდეგ გამოსვლა“ (ც°- საზიანო ქცევის ნიშანი) (ლომთათიძე 1947, 411-419; გვანცველაძე 2003, 42).
ც°გ°:	ა-ც°-გოგ-შხ-რს	„მღურვა“ (ზედმიწ.: ვინმეს საზიანოდ გულის დუღილი)
ც°ქ°:	ა-ც°ქერფს	„ზვირთი“ – აც° + ქგ „ზედ“ + რ (კაუზ. მაწარ.), ხოლო აფარა „ხტუნვას“ ნიშნავს)
	ა-ც°-ქანფ	„გარეული ღორი, ტახი“ (შდრ. ქართ. ქუბი, ა-ც° „ხარი“);
	ა-ც°-ქა	„მწვერვალი“ (შდრ. ა-ქა ^{ც°} „მწვერვალი“)
	ა-ც°ქანს	„ჯოხი“ (ფუძის აგებულება ბუნდოვანია)
ც°კ°:	ა-ც°კანბ	„ფუტკრის დაავადება“ (ფუძის აგებულება ბუნდოვანია)

ცოფი: ა-ცო-ყანდა „ნელთბილი, მოთბო“; კომპლექსი მორფემათა ზღვარზეა, „აყანდა“ თბილს ნიშნავს, ხოლო ცო პრეფიქსია, რომელიც ზმნიზედებსა და ფერის აღმნიშვნელ სახელებს დაერთვის ოდნაობითი ხარისხის გამოსახატად.

ქოთი: ა-ძ-ქ-თო-ა-გა „სარწყავი“; აძ „წყალს“ ნიშნავს, ქო „ზედ“, თო ძირია „დასხმის“ სემანტიკით, -გა ინსტრუმენტალისის მაწარმოებელი.

ა-ძქ-ქ-თო-რა „მორწყვა“ (ზედმიწ.: „წყლის ზედ დასხმა“)

ქოტი: ა-ქ-ტი-რა „რადაცაზე დაჯდომა“, შდრ. ა-ტი-რა „ჯდომა; დაჯდომა“

ქოძი: ა-ქ-ძი-რა „დაფურთხება, ზედ ფურთხება“

ქოცი: ა-ხგ-ქ-ცი „მწვერვალი“; ა-ხგ „თავი“, ქო „ზედ“ (ლოკატ. პრევერბი), რომელიც მომდინარეობს სიტყვიდან აქო „სახურავი, კენწერო“ (ლომთათიძე, 1952).

ა-ქ-ცი-აა-რა „ზევიდან შემორანდვა, გადაშალაშინება“.

ტიქი: ა-ხა-ტი-ქა „ტკბილეულობა“; შდრ.: ა-ხაა „ტკბილი“, -ტი(ი) დანიშნულებისა და კუთვნილების მაწარმოებელი სუფიქსი, ხოლო -ქა კი მრავ. რიცხვის აღმნიშვნელი სუფიქსია.

წოგი: ა-წო-გო-რ „ანკესი, ნემსკავი“ (შდრ. წო – გრეხის აღმნიშვნელი ძირი და ა-გო-რ „ნემსი“)

როგორც მოყვანილი მაგალითებიდან ჩანს, აღნიშნული კომპლექსების მეორე კომპონენტად ანუ B პოზიციაში გვხვდება შემდეგი ლაბიალიზებული თანხმონები: დო, თო, ტო, ძო, ცო, გო, ქო, კო, ყო. რეალიზებულია სამეულის ყველა ლაბიალიზებული წვერი, წო თანხმონის გარდა.

ცალკე გამოიყოფა ისეთი თანხმონანტკომპლექსები, რომელთა პირველი წვერი სამეულის ლაბიალიზებული თანხმონანია, ხოლო მეორე კი წყვილეულისა.

ეს კომპლექსები შემდეგია: ქოჟო, ქოშო, ქოხო, ტოლო, ტოხო, ცოლო, ცოხო, ყოჟო, ყოშო. ამ სახის კომპლექსებში A პოზიციაში არ გვხვდება დო, თო, ძო, გო, წო და კო თანხმონები. მაგალითები:

ქოშო: ა-ქ-შო-რა „მიზანში მოხვედრა; ზედ მორტყმა“ (ზედ მოხვედრა);

ა-გო-ა-ქ-შო-რა „სასიამოვნოდ ყოფნა“ (ზედმიწ.: გულის ზედ მოხვედრა);

ა-ქ-შო-ი-რა „დაწყევლა“ (ზედმიწ.: „ზედ წყევლა“, შდრ. ქართ. დააწყევლა)

ქოჟო: ა-ჩხ-ა-ქ-ჟო-ა-რა „ძალით გასხლტომა, თავის ზედ გამოგლეჯა“

ა-ქ-შ-ა-რა „უხეშად მოწვევტა, მოგლეჯა“ (ზედ. მოწვევტა)
 ქ-ხ: ა-ქ-ხ-ა-რა „ხიფათის, უბედურების მიწვევა, წაწვევა“ (ზედ მიწვევა)
 ტ-ლ: ა-ტ-ლ-ტ-რფს-არა „გაზრდა, ზრდა“ (ფუძის აგებულება ბუნდოვანია)
 ყ-შ: ა-ყ-შ-ა-რს „მოგლეჯა, მოწვევტა“
 ყ-შ: ა-ყ-შ-ა-რს „მოვარდნა, ჩამოცვივნა, მოძრობა“
 ტ-ხ: ა-წ-ა-ტ-ხ-ტ „გაკვეთილი“ (წა „სწავლის“ ძირია, -ტ დანიშნულების
 სახელთა მაწარმოებელი სუფიქსი, ა-ხ-ტ „წილი“, „კერძი“ = სწავლის წილი)
 ც-ლ: ა-ც-ლ-ტ-ხ-ა-რა „გაკაწრვა, გაფხაჭხა“ (შდრ. ა-ც-ა „კანი, ტყავი, ქერქი“)
 ც-ხ: ა-ც-ხ-ტ-ფს-არს „რანდვა, გარანდვა“
 ა-ც-ხ-ტ-ხ-არს „პატარად მოსვლა“ (ც – საზიანო ქცევის პრეფიქსი, ა-ხ-ტ-
 ხ-არა „დაპატარავება“)
 ჩვენ მიერ მოპოვებულ მასალაში გამოიყოფა აგრეთვე ისეთი თანხმოდან-
 თკომპლექსები, რომელთა პირველი კომპონენტი წყვილფულის ლაბიალიზებული
 წევრია, ხოლო მეორე კი – სამეულისა. ეს კომპლექსებია: უტ, უც, შგ, შყ,
 უკ, ღტ, ხტ, ხც, ხწ. მაგალითები:
 უტ: ა-რ-ტ-უ-ტ „სასმელი“. შდრ. ა-უ-რა „დაღვეა“, რ- კაუზატივის მაწარმოებ-
 ლი პრეფიქსია, -ტ(ი) – დანიშ. სახელთა მაწარ. სუფიქსი, ე. ი. არუტ „დასაღვეი-
 ნებელი“
 უა-ტ-ი „ამდროინდელი, ახლანდელი, ამჟამინდელი“. შდრ. უა-ტ „ახლა, ამ-
 ჟამად“, -ტ(ი) – დანიშნ. სუფიქსი
 ა-უ-ტ „ბაყვი“
 უც: ა-უ-ც-უ-ე-მ-ა-ა „ქალამანი“. შდრ.: ა-უ „ძროხა“ + ა-ც-ა „ტყავი“ + ა-მ-ა-ა
 „წულა, ფეხსაცმელი“
 ა-თ-ა-უ-ც-ა „ბებრული შესახედაობა“. შდრ.: თ-ა-უ „ბებერი კაცი, ბერიკა-
 ცი“, ა-ც-ა „კანი, ტყავი“ (ზედმიწ.: ბებრული ტყავი)
 ა-უ-ც-ა-რს „გადახარშვა“. შდრ.: ა-უ-რა „ხარშვა“, -ც-ა – ინტენსიურობის
 სუფიქსი
 შგ: ა-ნ-გ-შ-გ-ა-ლ „ბელტი, გოროხი. შდრ. ა-ნ-გ-შ „მიწა“, ა-გ-ა-ლ „გორა“ (მე-
 გრულიდან)
 ა-ნ-გ-შ-გ-ა-ლ-რა „ბელტნარი“

შოყ: ა-შოყ „წიგნი; წერილი“. შდრ. ვარიანტი აშოყ, აბაზ. სჷა „წიგნი; წერილი“;

ა-შოყ-თ-რან „საწიგნე ჩანთა“. -თ-რა სათავსოს აღმნიშვნელი სუფიქსია

ა-შოყ-ბლტ-ც „წიგნის ფურცელი“ (კომპოზიტია, შედგება ორი სიტყვისაგან ა-შოყ „წიგნი“ და ა-ბლტ-ც „ფოთოლი; ფურცელი“)

ა-შოყ-ჯ-ჯ „მწერალი“. შდრ.: ა-შოყ „წიგნი“, ა-ჯ-რა „წერა“ ზმნის ძირი, მოქმედის აღმნიშ. სუფიქსი -ჯ

ა-ხანჯა-შოყ „ავგაროზი, ამულეტი“ (ზედმიწ.: ხოჯას წიგნი)

ა-ჯტბა-შოყ „უბის წიგნაკი“ (ზედმიწ.: ჯიბის წიგნი)

შოკ: ა-ხტ-შო-კტ-შო „დაფლეთილი“ (რედუპლიკაცია)

ლოტ: ა-ლო-ტტ „ფიცრული“. შდრ.: ალოტ „ფიცარი“, -ტ(ი) დანიშ. სუფიქსი (← ალოტ + ტტ, მახვილი გადავიდა ბოლო მარცვალზე, შუა ხმოვანი დაიკარგა)

ხოტ: ა-წტხო-ტან „დასასრული“. შდრ.: ა-წტხო „კუდი, ბოლო, კიდე“, -ტან დანიშნულების სუფიქსი. სუფიქსის დართვამ გამოიწვია სახელის ფუძის ბოლოკიდურა ხმოვნის მოკვეცა და თანხმოვანთა შეჯრა.

ხოც: ა-მცა-ხო-ცან „უბედური“. შდრ.: ამცა „ცეცხლი“, აქედან ამცა-ხო „ცეცხლის წილი“, ცან არის აცანა „დაძინება“ ზმნის ძირი. მთლიანად სიტყვა ნიშნავს „ცეცხლდაშრეტილს, ცეცხლი წილდამქრალს, ანუ უბედურს“. არსებობს ასეთი წყველა: უმცახო გცაადტ „შენი წილი ცეცხლი დამქრალიყოს“;

ა-ხოც „კისერი, ყელი“. შდრ. ა-ხო-და „ყელი“, ა-ცან „კანი, ტყავი“.

ხოწ: ა-ხოწტ „ნაყოფის ყუნწი“.

აფხაზურში გვხვდება ისეთი თანხმოვანთკომპლექსებიც, რომელთა ორივე კომპონენტი წყვილეულის წევრი ლაბიალიზებული თანხმოვანია. ეს კომპლექსები შემდეგია: ხოშ, შოშ, ხოჟ. თეორიულად დასაშვები ყველა კომბინაციიდან მხოლოდ სამია რეალიზებული. მაგალითები:

ხოშ: ა-ხოშ „წამალი; დენთი“;

ა-ჯმანხოშ „თხის წამალი“; ანჯგხოშ „თოფის წამალი, დენთი“.

შოშ: ა-შო-შან-ყან „ბეჭი“. შდრ.: ა-შო-ჯან „მხარი, მკლავი; ნავის ნიჩაბი“, ა-ყან-ყან „ბრტყელი“, შან ელემენტის რაობა კი სარკვევია.

ბოლო: ა-ბოლო-რს „დაბერვა, ქროლა“.

ცალკე უნდა გამოვეყოთ თანხმომავანთკომპლექსები, რომელთა მეორე კომპონენტად ჰო თანხმომავანი გვხვდება. ეს კომპლექსები შემდეგია: თოჰო, ცოჰო, წოჰო, დოჰო, ხოჰო, ჟოჰო. დასახელებული თანხმომავანი სამეულების წევრთაგან მხოლოდ ოთხ თანხმომავანთან კომბინაციაში დასტურდება, ხოლო წყვილებების წევრთაგან კი – ორთან.

მაგალითები:

თოჰო: ა-თო-ჰოა „შელოცვა“ (ზედმიწ.: „თვ-ს თქმა, ანუ სულის შებერვა“)

ა-სტ-თო-ჰოა „ქარბუქი“ (ასტ „თოვლი“ + ა-თოჰოა „შემობერილი, დანაბერი“)

დოჰო: ა-დო-ჰოტფჰ „დიდი მინდორი“ (ადოტ „მინდორი“)

ცოჰო: ა-ცო-ჰოტ „შიშველი“ (შდრ. აცოა „კანი“, აჰორა „გაპუტვა“)

ა-ცო-ჰოტ-რა „უდაბნო“

წოჰო: ა-წო-ჰოა „უხვად, გულუხვად“;

ა-ჩო-აჰოწოტ „ცხენით მკერდაობა“

ხოჰო: ა-რახო-ჰოტ-რ-თა „საბადახო, საძოვარი“ (ა-რახო „საქონელი, პირუტყვი“,

ა-ჰო-რა „ძოვა“, ხოლო –**რ-თა** სუფიქსი კი ადგილის აღმნიშვნელია).

ჟოჰო: ა-ცჰა-რს-ჟო-ჰოა-ჯ „მოციქული, მოამბე“. შდრ.: ა-ცჰა-რა „შეტყობინება, ამბის შეთვლა“, ა-ჟოა „სიტყვა“, ა-ჰოა-რა „თქმა“, -ჯ ადამიანის აღმნიშვნელი სუფიქსია, ანუ შეთვლილი ამბის მთქმელი პირი. საყურადღებოა, რომ ჟოა „სიტყვა“ ძირს მოეკვეცა ხმომავანი და შეიქმნა თანხმომავანთკომპლექსი.

ა-ცჰა-რს-ჟო-ჰოა-რა „მოციქულობა, მოამბეობა“.

ცალკე უნდა გამოვეყოთ ის ერთადერთი თანხმომავანთკომპლექსი, რომლის პირველი წევრი ჰო თანხმომავანია. ესაა ჰოწო კომპლექსი. ჩვენ მიერ მოპოვებულ მასალაში სულ სამი მაგალითი გვხვდება, სადაც ჰოწო კომპლექსია რეალიზებული. მაგალითები:

ჰოწო: ა-ჰოწოტ „მკერდი“ (ფუძის აგებულება ბუნდომავანია)

ა-ჩო-აჰოწოტ „ცხენით მკერდაობა“;

ა-ხაჰო-წოაჰო „ნივნივი, ჩაღანგარი“ (შდრ. ა-ხაჰო „ქვა“, სიტყვის მეორე კომპონენტის რაობა კი სარკვევია).

საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს კომპლექსები, რომლებიც გაორმაგებულ თანხმონებს წარმოადგენენ, ანუ გვაქვს ე. წ. რედუპლიცირებული ფუძეები.

რედუპლიკაცია ანუ ფუძის გაორკეცება საკმაოდ ცნობილია ყველა ენისათვის, აფხაზურისათვის ძირითა რედუპლიკაცია ერთი ყველაზე უფრო დამახასიათებელი მოვლენაა. ქ. ლომთათიძის დაკვირვებით, აფხაზურში გაორკეცებული გვევლინება უმთავრესად ონომატოპოეტური ლექსიკა, რადგან ხმაბაძვა თითქოს უშუალოდ გადმოსცემს მოვლენისათვის დამახასიათებელ ბგერას და მის ხანგრძლივობა-განმეორებადობას (ვრცლად იხ.: ლომთათიძე, 1940).

ჩვენ მიერ მოპოვებული მასალის მიხედვით აფხაზურში შემდეგი რედუპლიცირებული ლაბიალიზებული თანხმონები გვხვდება: კპკპ, შოშო, ჟოჟო, წოწო, ლლო, ძძძ, კკკ, გგგ, ცცც, ტტტ. გაორმაგებული სახით არ გვხვდება დო, თო, ქო, ყო, ხო თანხმონები. ჩვენი აზრით, ეს ჯგუფები ნამდვილი კომპლექსები კი არ არის, არამედ შეყოვნებულ-დაგრძელებული თანხმონებია.

ა) D²D² მოდელი, რომელშიც გაორმაგებული სახით სპირანტი არის წარმოდგენილი

ა-ლანგ-შოშო „ბედშავი“ (შდრ. ა-ლანგ „შუბლი“);

ააშოშოგ-რა „სუსტი“;

აღ-ლაშოშოგ-მ-თა „ბინდი, დაისი“, სადაც ად-საურთიერთო კატეგორიის პოლიფუნქციური პრეფიქსია, -მ-თა კი დროის აღმნიშვნელი სუფიქსი, ხოლო დარჩენილი ლაშოშო სეგმენტი, ჩვენი აზრით, უნდა უკავშირდებოდეს თანხმონვანრედუპლიცირებულ ბრმის აღმნიშვნელ ა-ლა-შო სიტყვას;

შოშო: ა-ჰგ შოშოგ „წიგნი“ (ფუძის აგებულება ბუნდოვანია);

ა-თგ-შოშოა-რა „ამოვარდნა“ (შდრ. ა-თა-შოა-რა „ჩავარდნა“);

ა-წა-შოშოა-რა „შეცბუნება“;

ა-უნგ-შოშოა-რა „შენობიდან სუნის დენა“;

ა-ფსგ-ლგ-შოშოა-რა „გულის შეწუხება“;

აღ-ლგ-შოშოა-რა „გამოყრა“.

ლოლო: ა-ლოლო „ძლიერი“ (გადატ. „ბევრი“);

ა-ლოლო-რ-თა „გამყარებული, გამაგრებული ადგილი, სიმაგრე“ (მომდინარეობს სახელიდან „ალოლა“, -რთა ადგილის აღმნიშვნელი სუფიქსია).

ა-გოგ-ლოლა „მამაცი“ (ზედმიწ.: ძლიერი გულის ადამიანი, გულმაგარი).

ლოლანლა „ძლიერ“;

ნ-წა-ლოლა-რა „დაწოლა, დაჭერა“;

შოშო: ად-მე-შოშარა „გლეჯა, დაგლეჯა“, შდრ.: ა-მ-შა-რა „წართმევა, წაგლეჯა“;

ა-ცე-შოშა-ხა „ნაგლეჯი ქალაღდისა ან ნაჭრისა“;

ქე-ლა-შოშო-ჟე „გაწეწილი, აბურძგნული“;

ნ-წე-შოშა-რა „ამოძრობა, ამოგლეჯა“;

ა-შოშა-ჰა „სწრაფად“;

ა-ხგ-შოშა-რა „წვრილად დამტვრევა“;

ა-თ-იბა-შოშა-რა „ერთმანეთისთვის ტყავის გაძრობა“;

ა-ფე-შოშა-რა „დახევა“;

ად-ლა-შოშა-რა „გაწეწა“;

ა-ხგ-შოშა-რა „ვედრება, ხვეწნა“;

ა-ცე-შოშა-რა „ფხაჭნა, კაწრვა“;

ჰოჰო: ა-ჰოჰა-რა „ყვირილი“ (შდრ. ა-ჰა-რა „თქმა“);

ნ-ჰოჰა-ბე „ყვირილი, ტირილი“ (ზედმიწ.: ყვირილის ხმა);

ა-ხ-ჰოჰა-რა „თმის ვარცხნა“ (ზედმიწ.: თავის ვარცხნა);

ა-ჩე-ჰოჰა-გა „სამურველი“ (ზედმიწ.: ცხენის სავაცხნი);

ა-წმე-ჰოჰა-რა „ნალექი“ (ფუძის აგებულება ბუნდოვანია);

ა-ჰოჰა-გა „სავარცხელი; ფოცხი“;

ა-გოგ-შაჰოჰა-რა „მკერდზე მიხუტება, გულში ჩახუტება“;

ნ-წა-ჰოჰა-რა „შეყვირება“;

ა-ც-რე-ჰოჰა-რა „აშვერა, ამოშვერა, აბზეკა“;

ა-წა-ჰოჰა-რა „მიწის შემოყრა“;

ად-ხ-ჰოჰა-რა „ფხვიერი რამის შექუჩება“;

ა-კე-ლ-რე-ჰოჰა-რა „გამოყოფა“;

ნ-დე-ჰოჰა-ლა-რა „შემოხვაება“;

ა-ჩე-ხოგ-წა-ჰოჰა-რა „შეხვევა, გახვევა, შეფუთვა“.

ბ) B²B² მოდელი, რომელშიც რედუბლიცირებულია სამეულის წევრი თანხმონები

გ^ოგ^ო: ა-წ^ოგ^ოგ^ო „სამანის ქვა“;

ა-გ^ოგ^ოან-ჰ^ოა – ხმაურის აღმნიშვნელი სიტყვა (გუგუნი).

ტ^ოტ^ო: ა-ჟ^ოგ^ო-ტ^ო-ტ^ოი „ძველებური“ (ა-ჟ^ო „ძველი“, -ტ^ოი – დანიშნულების სახელთა

მაწარმოებელი სუფიქსი: ა-ჟ^ოგ^ო-ტ^ო „ძველი“ → ა-ჟ^ოგ^ო-ტ^ო-ტ^ოი „ძველებური, ძველისა“).

კ^ოკ^ო: ა-კ^ოკ^ოა-რან „თხრა, ჩიქნა“;

ა-წ^ააკ^ოანლა-რა „სწრაფად სვლა“;

ან-დაკ^ოკ^ოა-რა „გაუჩინარება“.

გ) C²C² მოდელი, რომელშიც რედუბლიცირებულია აფრიკატები

ძ^ოძ^ო: ა-წ^ოგ^ო-ძ^ოძ^ოან „გამხდარი, მჭლე“ (ზედმიწ.: გამორეცხილი);

ა-ძ^ოძ^ოა-რა „რეცხვა, დაბანა“;

ან-ძ^ოძ^ოა-გა „სარეცხი“ (მანქანა);

ა-ჰაფშან-ძ^ოძ^ოა-გა „სარცხი“ (ქვევრისა);

ან-ძ^ოძ^ოა-ტ^ო „სარეცხი“;

ა-თგ^ო-ძ^ოძ^ოა-რა „ამორეცხვა“;

ა-წ^ოგ^ო-ძ^ოძ^ოა-რან „გამობანა“.

ც^ოც^ო: ა-ც^ოც^ოა-რა „წუწნა“, შდრ. ა-ც^ოა-რა „წოვა“;

ან-ც^ოც^ო || აც^ოგ^ოც^ო „ბურბუშელა“;

წ^ოწ^ო: ა-ხგ^ო-წ^ოწ^ოა-რან „წვრილად გაჭრა, ჭრა“, შდრ. ა-ხ-წ^ოა-რა „მოჭრა“;

ან-წ^ოა-ფგ^ო-წ^ოწ^ოა-რა „ქვემოდან ტყდომა, მსხვრევა“, შდრ. ა-ფ-წ^ოა-რა „გადატეხა, მოტეხა“;

ა-წ^ოწ^ოა „ზარი; ზანზალაკი“ (ხმაბაძვა)

ა-წ^ოწ^ოან-ს-რა „ღარეკვა, რეკვა“ (ზედმიწ.: ზარის ცემა);

ა-ხგ^ო-წ^ოწ^ოან „ზარი“;

ა-წ^ოწ^ოანბჟ „ზარის ხმები“;

ა-რანც^ოა-წ^ოწ^ოგ^ო „ნახშირმუავა“ (ზედმიწ.: მუავე ნახშირი).

როგორც მოცემული მაგალითებიდან ჩანს, რედუქლიკაცია ძირითადად გვაქვს ზედსართავ სახელებში, ზმნებსა და ზმნისართებში. რედუქლიკაცია ზმნებში მაშინ გვხვდება, როცა სუბიექტის ან ობიექტის მრავლობითობაა გამოსახატავი. თუ ზმნას ობიექტი მხოლოდობით რიცხვში აქვს, მაშინ ჩვეულებრივი, ურედუქლიკაციო სახეობა გამოიყენება. როგორც კი ზმნასთან დაკავშირებული სახელი მრავლობითის გაგებას იძენს, მაშინვე ზმნის ძირი გაორკეცვულად წარმოგვიდგება (ვრცლად იხ.: ლომთათიძე, 1940). მაგალითად:

ა-ფ-წ^ა-რა „გაწყვეტა, მოტეხა“, მაგრამ ა-ფ-წ^ა-რა „მრავალნაწილად დატეხა, დამსხვრევა“;

ა-ხ-წ^ა-რა „გადაკვეთა, გადატეხა“, მაგრამ ა-ხ-წ^ა-რა „მრავლის წატეხა, წაწყვეტა“.

ასეთ შემთხვევაში (ასეთი მაგალითები ბევრია) თავს იჩენს ე. წ. ორი თანხმონის კანონი, როგორც კი ძირისეული თანხმონი ორმაგდება, მასა და წინამავალ თანხმონს შორის ნეიტრალური ხმონი ჩნდება (ამ კანონის შესახებ იხ.: ლომთათიძე, 1976, 41-43).

ზემოთ განხილული შემთხვევების გვერდით გვაქვს გაუორკეცველი სახეობა და მისი რედუქლიცირებული სახეობა, რომელიც აღნიშნავს ახალ ცნებას. არის დიდი რაოდენობა სიტყვებისა, რომლებსაც ურედუქლიკაციო ვარიანტები არ მოეძებნებათ და მხოლოდ ამ ორკეცი სახით გვხვდებიან. ეს არის სიტყვები, რომლებიც აღნიშნავენ სიმრავლეს, მრავალგზისობას, მოვლენის განმეორებადობას. მაგალითად: აძ^აარა „რეცხვა, ბანა“. ცალკე ძ^ა ან ძ^ა ამ შინაარსით არსად გვხვდება, მისი ორკეცი სახეობა „რეცხვა“ ზმნისათვის იმიტომ ხდება დამახასიათებელი, რომ იგი წარმოდგენილია, როგორც უწყვეტი, ხანგრძლივი პროცესი. ქ. ლომთათიძის აზრით, ასეთივე სიტყვებია: ა-კ^ა-რა, ა-ღ^ა-ჟ^ა-რა, ა-ღ^ა-ჰ^ა-ლა-რა, ა-ღ^ა-შ^ა-შ^ა-მ-თა (ლომთათიძე 1942, 130-131), თუმცა, როგორც ზემოთაც იყო მითითებული, ამ უკანასკნელი სიტყვის შემადგენლობაში რედუქლიკაციასთან არ უნდა გვქონდეს საქმე, თუკი ფუძეს გავიაზრებთ, როგორც ა-ღ^აშ^ა „ბრმა“ ← ა-(ბ)ღ^ა „თვალი“ + სავარაუდოდ სიბნელის აღმნიშვნელი შ^ა ძირის შემცველს (ასეთი გაგების შემთხვევაში ა-ღ^აშ^ა თვალდაბნელებულს შეიძლება ნიშნავდეს).

აფხაზურში ყველაზე გავრცელებულია სიტყვის ძირეული მასალის რედუქლიკაცია. ჩვენ მიერ განხილული ე. წ. მორფოლოგიური დანიშნულების მქონე

რედუქციაციის დროს სიტყვის მეორე ნაწილი ორკეცდება. ასეთი გაორმაგების წესი აფხაზურისათვის მეტად დამახასიათებელია და საინტერესოა იმით, რომ სიტყვის მეორე ნაწილის რედუქციაციას თითქმის მუდამ განიცდის სიტყვის ძირი.

§ 7. ჯ თანხმოვნის შემცველი ორწევრა კომპლექსები აფხაზურში

ლარინგალური ლაბიალიზებული სპირანტი ჯ დამახასიათებელია აფხაზური ენის დიალექტებისა და აშხარულისათვის, რომელიც ჯ ფონემის ბგერობრივად ნაწილობრივ შეცვლილ სახეობას წარმოადგენს. აფხაზურის დიალექტებში ჯ-ს ახასიათებს პალატალიზაცია. ამის შედეგია ის, რომ მთელ რიგ მაგალითებში ჯ-ს მეზობლობაში ა ისმის თითქმის გაუმლაუტებელი, ე-სკენ გადახრილი: ამჟან → || ამჟან || ამჟენ „გზად“, „გზაზე“; აბაჯ → || აბაჯ || აბეჯ „ძვალი“... (ლომთათიძე 1976, 193).

ჯ თანხმოვანი გვხვდება ორწევრა თანხმოვანთკომპლექსების როგორც თავკიდურ, ასევე მომდევნო პოზიციებშიც. ისეთ კომპლექსებში, რომლებშიც ჯ თანხმოვანი დგას მომდევნო პოზიციაში, პირველ კომპონენტად სამეულის წევრთა გამოყენების შემთხვევები ძალზე მცირეა. ჩვენ მიერ მოპოვებული მასალის მიხედვით ასეთი თანხმოვანი მხოლოდ სამია და ისიც თითო მაგალითში გვხვდება: ბ, პ და წ. მაგ.:

ა-ცლაბ-ჯ „მეტოქე“, -ჯ ადამიანის აღმნიშვნელი სუფიქსია;

ა-ნაპ-ჯ-რა „ხელნაწერი“ (ა-ნაპ „ხელი“, ა-ჯ-რა „წერა“);

ა-წჯ „შიგნეული“ (ფუძის აგებულება ბუნდოვანია).

ასევე მცირეა პირველ წევრად სპირანტების გამოყენების შემთხვევებიც. აფხაზურსა და აბაზურ ენებს, ისევე როგორც ქართველურსა და სხვა იბერიულ-კავკასიურ ენებს, ახასიათებს სპირანტთა წყვილეული სისტემა მჟღერი და ფშვინვიერი წევრებით. ასეთ წყვილეულ სისტემაში თავისებურებას ქმნის ვ ძ ძ სამეული (ლომთათიძე 1976, 175). ამ სამეულიდან ჯ-ს წინამდებარე პოზიციაში გვხვდება ძ სპირანტი, დანარჩენი წყვილეულებიდან კი – ჟ, ზ, ს, ხ თანხმოვნები. მაგ.:

ა-ძჯ „სუნი“;

ა-მწ-ჟ-ჯა „ფრთა“;

ა-ზჯ „ჭირი“;

ა-მან-ძახ-ზე „მეწუდე, ხარაზი“;

ა-მუა-ს-ზე „გამელელი“.

რაც შეეხება სონორებს, ამ სახის კომპლექსებში ოთხივე მათგანი დასტურდება, მაგრამ მეტი სიხშირით მ სონორის გამოყენების შემთხვევები ფიქსირდება, იგი ძალზე გავრცელებულია სიტყვის თავკიდურ პოზიციაში, რაც მის გაქვავებულ, პრეფიქსულ ხასიათზე უნდა მიუთითებდეს (ლომთათიძე 1976, 239). ეს კი თავის მხრივ იმის მანიშნებელია, რომ მ-ს შემცველი კომპლექსები მეორეული წარმოშობისაა. მაგ.:

ა-მუა „გზა“

ა-მუა-ბჟა-რს „შუაგზა, ნახევარი გზა“ (ამუა „გზა“, ა-ბჟა „ნახევარი“)

ა-მუა-ს-ზე „გამელელი“ (ა-მუა-ს-რა „გზის გავლა“, -ზე ადამიანის აღმნიშ.

სუფიქსი)

ა-მუა-ნგ-ზა „თანამგზავრი“

ა-მუა-ხან-ს-თა „ბილიკი, საცალფეხო გზა“ (ზედმიწ.: გზის მოხრის ადგილი)

ა-ძგ-მუა-ს „მდინარე“ (ა-ძგ „წყალი“, ა-მუა-ს-რა „გზის გავლა“, ზედმიწ.:

გზად მავალი წყალი)

ა-ძხ-მუა „რკინიგზა“ (ა-ძხ „რკინა“, ა-მუა „გზა“)

ა-მუა-ნ-გა-რა „ტარება“ (ამუა „გზა“, ნ- რამეზე ყოფნის აღმნიშვნელი ფუძე-წინდებული, ა-გა-რა „ტარება“)

ა-გ-ნგ-მუა „დაბნეული, გაფანტული“

ცან-მუა-ხო „მშვიდი ძილი“

ა-უასარგმუ „კონა“ (ფუძის აგებულება ბუნდოვანია)

ა-ძან-მუა „ლოყა“

ა-ძან-მუა-ბაჟ „მოწყენილობა“

ა-ხან-მუა „ბერწი“ (ფუძის აგებულება ბუნდოვანია)

პირველ წევრად რ სონორის გამოყენების შემთხვევები:

ა-ტგ-ვარ-ვარ „ჭოტი“ (შდრ. ა-ტგ „ბუ“, მეორე ნაწილი რედუქციური უბიძგობითი ძირია)

ა-ჟ-აღ-რ-უა-გა	„ჭაჭის გასაწერი“
ა-რუაშა	„ნაკადული“
ა-რ-უა	„ჩირი, ხმელი ხილი“
ა-რ-უა-რა	„გვალვა“
ა-ყარუაჯ	„ძალიან მოხუცი“ (ფუძის აგებულება ბუნდოვანია)
ა-დგრუა-უხა	„მეორე ღამეს“
ა-დგრუა-ჩხ-ნე	„მეორე დღეს“
ა-დგრუა-გ	„ხელმეორედ; კვლავ, კიდევ“
ა-ღ-ლა-რ-უა-ნ-ტ-რა	„არეგ-დარევა“
ა-რ-უა-რა	„გაყვითლება“
ა-წა-რ-უა-რა	„რადაციის ქვეშ გაშრობა“
ა-უგ-რ-უა	„შებოლილი ხორცი“
ა-რ-უა-რა	„ხმობა, გახმობა“

მაგალითები, რომლებშიც ლუ და ნუ კომპლექსები გვხვდება, შედარებით მცირეა. მაგ.:

ა-გ-გ-ბელ-უტ	„გულშემატკივარი“
ა-ღელუა	„შავი, სქელი კვამლი“ (ფუძის აგებულება ბუნდოვანია)
ა-გ-გ-ლუ-აა-რა	„ამოწერა“
ა-ლუა-ქ	„ჭვარტლი, მური“, შდრ. ა-ლუა „კვამლი, ბოლი“
უგ-ნ-უა-ჟა	„ორმოცი“ (ზედმიწ.: ორჯერ ორ ათი)
ხგ-ნ-უა-ჟა	„სამოცი“ (ზედმიწ.: სამჯერ ორ ათი)

აფხაზურში გარდა ზემოთ მოყვანილი კომპლექსებისა, გვხვდება ისეთი ორ-წევრა თანხმოვანთკომპლექსებიც, რომლებშიც უ არა მომდევნო, არამედ თანხმოვნის წინა პოზიციაში გვევლინება. ჩვენ მიერ მოპოვებული მასალის მიხედვით, სამეულების წევრთაგან ასეთ პოზიციაში შემდეგი თანხმოვნები დასტურდება: ბ, გ, კ, ყ, ტ, ც, ჭ. მაგ.:

უ-ბა	„ორი“
ა-უ-ბა-გ ²	„ორივე“
უ-ბა-ყ ³	„ორიოდე“
ა-უ-ბა-ტ ⁰	„მეორე“
უ-გან-კ-ტ ⁰	„ორმხრივი“
ა-უ-გა-რა	„რაიმეს გვერდით ჩატარება, ჩაყვანა“; 2. „მიცემა, ჩუქება“
ა-უ-კანფ	„ორწერტილი“
ა-უ-ყ ³ -არა	„ვიდაცის გვერდით სწრაფად ჩავლა (რაიმესი), გვერდით ჩაქროლება“
ა-უ-ტ ⁰	1. „წვრილი სამუშაო“; 2. „დასაწერი“ (-ტ ⁰ დანიშნულების აღმ. სუფიქსი)
ა-უ-ცა-რან	„მარანი“
ა-უ-ჭან	„ახალი ღვინო“
ა-უ-ჭანტ	„ორღესული ხმალი“

სპირანტებიდან უ თანხმოვნის მეზობლობაში გვხვდება ზ, ხ, ყ, შ თანხმოვნები. მაგ.:

ა-უზტ	„სწორი, გლუვი“ (ფუძის აგებულება ბუნდოვანია)
უ-ხან-ლა1.	„ამაღლებულ ადგილას, მაღლობზე“; 2. „გრძელი, გამხდარი“
ა-უ-ხა-ლა-რა	„სწრაფად, იოლად ასვლა მაღლობზე“
ა-ჩმაზა-უ-ხა-რან	„ავად გახდომა“
ა-ჟა-უ-ჟტ-ჟა-რა	„კაციჭამიობა“, ეს სიტყვა რთული აგებულებისაა: ა-ჟა-ჟტ „ადამიანი“, ა-ჟტ „ხორცი“, ა-ჟა-რა „ჭამა“. კომპლექსი მეორეულია და სიტყვათწარმოების გზით არის მიღებული.
ა-ჩ-ტ ⁰ -უ-შა-რა	„გაყოფა (ორად)“.

სონორებიდან უ სპირანტის მომდევნო პოზიციაში ნ, რ და ლ თანხმოვნებია რეალიზებული. ჩვენ მიერ მოპოვებული მასალის მიხედვით არა ჩანს ამავე პოზიციაში მ სონორის გამოყენების შემთხვევები. მაგ.:

ა-უნგ	„სახლი“	
ა-უნა-ბელ-რა	„შენობის შიგნით წვა (რაიმესი)“	
ა-უნ-გა-ლა-რა	„შიგნით შეტანა, შეყვანა“	
ა-უნ-ა-გ ⁰ -თა	„შუაგული, სახლის, შენობის შუა ადგილი“	
ა-უნ-ქ-ღ-ღ-რ-გა-ვ	„დამლაგებელი“	
ა-უნ-ე-ხა-გგ-ლა	„ორ ან მეტსართულიანი სახლი“	
ა-უნ-ქ-ღ-ხა-ყ-ა	„ქოხი, მიწური“	
ა-უნ-ა-ბაა-რა	„ღპობა“	
ურ:	ა-ვ-რან	1. „კარგი ხარისხის ღვინო“; 2. „წერა“
	ან-ვ-რა	„სირბილი“
	ა-ვრგ	„გრძელი“
	ა-ჩ-თ-ვ-რა	„ჩაწერა“
ულ:	ა-ხ-ბა-ვ-ლაშა	„ტვინი“

რაც შეეხება რიცხვით სახელებში არსებულ ვ თანხმოვანს, აფხაზურში რაოდენობითი რიცხვითი სახელი განარჩევს ორ გრამატიკულ კლასს – ადამიანისა და არაგონიერთა კლასებს. ადამიანის კლასს გამოხატავს ზოგადობის ა პრეფიქსის გარეშე წარმოდგენილი რიცხვითი სახელის ფუძეზე დართული -ვგ სუფიქსი. ამიტომ ისეთ რიცხვით სახელებში, როგორებიცაა: ააშუგკ „რვაასი“, ვგშუგკ „ორასი“, ფშგშუგკ „ექვსასი“, ხგშუგკ „სამასი“ და სხვ. ვ ადამიანის კლასის აღმნიშვნელი სუფიქსია და ამდენად კომპლექსი მეორეულია. გამონაკლისია მხოლოდ „ორის“ აღმნიშვნელი ვ(ღ) ძირი, რომელსაც არაგონიერთა კლასში დაერთვის ამ კლასისათვის ნიშანდობლივი –ბა სუფიქსი, ხოლო ადამიანის კლასში კი – თავისებური –ჯა სუფიქსი, რომელიც არცერთ სხვა რიცხვით სახელს არ დაერთვის (ვ-ბა „ორი რამ“; ვგ-ჯა „ორი ვინმე“) (გვანცველაძე 2003, 51).

თ ა ვ ი II

სამწევრა კომპლექსები აფხაზურში

§ 1. სონორთავკიდურიანი სამწევრა კომპლექსები აფხაზურში

ამ ჯგუფში ერთიანდება ისეთი სამწევრა თანხმოვანთკომპლექსების შემცველი სიტყვები, რომელთა პირველი კომპონენტი სონორია. პირველად შევეხებით AB¹B¹ ჯგუფის მაგალითებს, რომლებშიც მეორე და მესამე წევრები სადა ხშული თანხმოვნებია.

ა) ა-გ ^ღ -ლ-ფ-ყა	„ამოჭრა, ამოკვეთა“ (შუაგულიდან) (შდრ. ა-ფ-ყა-რა „გაჭრა“)
ა-ღ-ღ-ლ-ფ-ყა-რა	„გარეთ გამოვარდნა“
ა-თა-რ-ბგა-რა	„ჩანგრევა“ ა-ხგ-რ-ბგა-ლა-რა „დანგრევა, განადგურება“
ა-ჭგ-რ-ბგა-რს	„დამსხვრევა, განადგურება“ (შდრ. ა-ბგა-რა „ნგრევა“)
ა-რ-თბაა-რა	„გაგანიერება“ (შდრ. ა-თბაა „ფართო“)
ა-ქგ-რ-პყა-რა	„უხვად მოპკურება“

ა-რ-ბგა-რა „ტეხა“, „განადგურება“ (კაუზატიური ფორმა, რ- მაწარმოებელი)
ა-ჰუნთქარ „მეფე, ხელმწიფე“

ამ სიტყვებიდან სამწევრა კომპლექსთა უმრავლესობა რთულფუძიანი წარმონაქმნია, გარდა ა-ჰუნთქარ სიტყვისა, რომელიც თურქულიდანაა ნასესხები და თან შემოჰყვა სამწევრიანი ბგერათკომპლექსიც (შდრ. თურქ. ჰუნთქარ).

ამავე ჯგუფში გამოიყოფა რედუპლიცირებული ძირის მქონე ფუძეებიც.
მაგ.:

ა-ხოშგ-რ-ბბგ-ხ „მტვერი; ნამცეცი, ერთი ბეწო რამ“ (შდრ. ა-ბგ „მტვერი“)

ა-კა-რ-ტტა „უსუფთაო, უწესრიგო, ფეთხუმი“

ა-კა-რ-ტტა-რს „დანთხევა, დაღვრა“

ა-თა-რ-ტტა-რა „ჩახარშვა“

ა-მ-გ-რ-ტ-ბ-რა	„ქქქა, გაქქქა“
ა-რ-ფ-ფ-ა-რა	„მოტეხა“
ა-კ-ღ-რ-ფ-ფ-ა-რა	„მცირედის გადმოყრა“

მოყვანილ მაგალითებში რედუქლიცირებულია ბ, ფ, ტ თანხმოვნები. ამასთან, კომპლექსები ძირითადად ზმნებში გვხვდება, თუმცა კომპლექსები აღმოჩნდა ნაზმნარ (აკარტბა „უსუფთაო“), ზედსართავ და არსებით სახელებშიც.

აკად. ქ. ლომთათიძე აღნიშნავს, რომ რედუქლიკაციის დროს თავს იჩენს ე. წ. ორი თანხმოვნის კანონი, ანუ ძირეული თანხმოვნის გაორმაგების შემთხვევაში, მასა და წინამავალ თანხმოვანს შორის ნეიტრალური ხმოვანი ჩნდება (ლომთათიძე 1976, 41-42), მაგრამ, როგორც ჩანს, ეს კანონი ყოველთვის არ მოქმედებს, ამის ნათელი მაგალითი ზემოთ მოყვანილი სიტყვებია, რომლებშიც სამი თანხმოვნისაგან შემდგარი კომპლექსები გვაქვს. აღსანიშნავია ასევე, რომ ყველა მათგანში წინამავალ სონორ წევრად რ თანხმოვანი გვევლინება, რომელსაც სხვადასხვა გრამატიკული ფუნქცია აქვს (ძირითადად კაუზატივის პრეფიქსია).

ბ) შემდეგ ჯგუფში ერთიანდება AB^1D^1, AB^1D^4 ტიპის კომპლექსები, რომლებშიც პირველი წევრი სონორია, მეორე – სადა ხშული თანხმოვანი, მესამე კი სადა და ინტენსიური სპირანტი. მაგალითები:

ა-ტ-ღ-რ-ფ-ფ-ა-რა	„გაზრდა“ (ფუძის აგებულება ბუნდოვანია)
ა-გ-ა-რ-ფ-ხ-ა-რ-ბ	„მოწონებინება“ (შდრ. ა-გ-ა-ფ-ხ-ა-რა „მოწონება“)-
ა-ღ-რ-ბ-ჟ	„ღრუტუნი“ (ზედმიწ.: „ღრუტუნის ხმა“)
ა-გ-რ-ფ-შ-ა-ა-გ-ა	„მგრძნობიარე, ამაღელვებელი“ (ზედმიწ.: „გულის მოძებნინებელი, გულის მპოვნელი“)
ა-წ-ბ-გ-რ-გ-ხ-ა-რა	„გამართლება“, „ჭეშმარიტებად ქცევა“
ა-რ-ბ-ზ-ა-რ-ბ	„გაცოცხლება“ (კაუზ.; შდრ. ა-ბ-ზ-ა-რა „გაცოცხლება“)
ა-რ-ფ-ს-ა-ა-რა	„დაღობა“ (კაუზ.; შდრ. ა-ფ-ს-ა-რა „დასველება“)
ა-რ-ფ-ს-ა-ხ-რა	„სესხება“ (კაუზ.; შდრ. ა-ფ-ს-ა-ხ-რა „სესხება“)
ა-რ-ფ-ხ-ა-რ-ბ	„გათობა“ (კაუზ.; შდრ. ა-ფ-ხ-ა-რა „გათობა“)
ა-რ-ფ-ხ-ა-შ-ა-რა	„შერცხვენა“ (კაუზ.; შდრ. ა-ფ-ხ-ა-შ-ა-რა „შერცხვენა“)

ა-რ-ბზა-ზა-რა	„კეთილად, ბედნიერად ცხოვრება“ (კაუზ.; ზედმიწ.: „ცხოვრებინება“; შდრ. ა-ბზა-ზა-რა „ცხოვრება“)
ა-ნა-ლ-ფსაა-რა	„დაკარგვა“
ა-ლ-ფსა-რა	„გაშუქება“
ა-შა-მხ-დგრდ-ხა	„მუხლის თავი“ (ანატ.)
ა-ფსგ-მ-ბზა	„ცოცხალ-მკვდარი“ (ზედმიწ.: „მკვდარი-უსიცოცხლო“)

ა-ფინა-ლ-ბჟა „ნახევარფინალი“ (კომპოზიტია, სიტყვის პირველი ნაწილი финал შემოსულია რუსულიდან, ხოლო აბჟა აფხაზურში ნახევარს ნიშნავს, ორი სიტყვის შეერთების დროს ა-ბჟა სიტყვის წინამავალი ა- პრეფიქსი, სახელთა ზოგადი ფორმის მაწარმოებელი, დაიკარგა და შედეგად სამწვერა თანხმოვანთკომპლექსი მივიდეთ).

ა-ლა-მ-ფსა-შა „უსირცხვილო“ (ზედმიწ.: „თვალურცხვი, ურცხვი თვალის მქონე“; შდრ.: ა-ფსა-შა-რა „სირცხვილი“, ა-ლა „თვალი“, მ – უარყოფის პრეფიქსი).

ა-ლა-ნა-რ-ფშგ-რა	„სანახაობა“
ა-ლ-ფსაა	„მიცვალებული“ (ზედმიწ.: „(სხვებისაგან) გამომკვდარი“)
ა-ლ-ფსა	„მოწყალება“ (ზედმიწ.: „თვალის სითბო“, შდრ. ა-ლა „თვალი“, ა-ფსა „თბილი“, აქ თვალის აღმნიშვნელი ფუძის ბოლოკიდური ა ხმოვნის რედუქციით წარმოიქმნა სამწვერა კომპლექსი)
ა-ლ-ფშაა-რა	„არჩევა, ამორჩევა“
ა-ლარ-ფშარ	„იშვიათი“ (რედუპლიკაცია; შდრ. ა-ლარ „ღარიბი“)
ა-დგ-ლ-ბჟა-ხა	„კუნძული“ (კომპოზიტია: ა-დგ-ლ „მიწა“; ა-ბჟა „შუაში, შორის“, -ხა მიმდებარის მაწარმოებელი. იგულისხმება წყლის შუაში ამოყოფილი მიწა“. მიმდებარათა წარმოების შესახებ იხ.: ლომთათიძე, 1979).
ა-დგ-რ-ფსა-ლა-რა	„რისამე განათება“ (კაუზ.)
გ-ა-მ-ფსა-შა-ქ	„უხალისოდ, განზრახ“
ა-ჩგ-რ-ფსა-რა	„გათბობა“ (ზედმიწ.: „თავის გათბობა“)

ა-ც ^ა -რ-ფხ ^ა -გა	„ტანსაცმელი“ (ზედმიწ.: „კანის გამოთობი“)
ა-გ ^ა -მ-ბზია-რა	„ავადმყოფობა“ (ა-გ ^ა ← ა-გ ^ა „გული“ + უარყოფის მ-პრეფიქსი + ა-ბზირა „სიკარგე“), შდრ. ანტონიმი ა-გ ^ა -ბ-ზია-რა „ჯანმრთელობა“, ანუ „გულის სიკარგე“)
ა-რ-კშა-რ ^ა	„უკუღმა გადმობრუნება“ (კაუზ.)

მოყვანილ მაგალითებში სამწვერა თანხმოვანთკომპლექსის თავკიდურ პოზიციაში სონორ თანხმოვანთაგან უმეტეს შემთხვევაში რეალიზებულია რ, რომელიც ძირითადად კაუზატივის პრეფიქსია, ხოლო შედარებით ნაკლებად – უარყოფის მ-პრეფიქსი და ლ სონორები. მომდევნო მეორე და მესამე კომპონენტებად სადა ხშულისა და სპირანტის შემდეგი კომბინაციები გვხვდება: ფს, ფხ, ფშ, ბჟ, ბჟ, გხ, ბზ, დხ, კშ. ე. ი. ხშულთაგან გვაქვს: ბ, ფ, გ, კ, დ. სონორთაგან: ზ, ს, ჟ, ჟ, შ, ხ.

ბაგისმიერ თავკიდურიან კომპლექსებს აკად. ქ. ლომთათიძე ე. წ. „პირვანდელ“ ანუ „მტკიცე“ კომპლექსებს უწოდებს. იგი წერს: „მტკიცე“ კომპლექსებად აფხაზურ-აბაზურში საკმაოდ გავრცელებული გამოდის ბაგისმიერ თავკიდურიან კომპლექსი (ჩვეულებრივ შეგუებული მომდევნო თანხმოვნის გვარობასთან). ასეთებია: ფს, ფშ, ფშ, ფხ, ფხ, ფჰ, ფჰ, ფჩ, ფთ, ფრ, ბზ, ბჟ, ბჟ, ბღ, ბწ, ბჯ...

მაინც განსაკუთრებით გამოსაყოფია – ფს და აგრეთვე ფშ, ფშ, ფხ, ფხ (ლომთათიძე 1976, 242).

ამ დასკვნის გათვალისწინებით ნათელი ხდება, რომ სამწვერა თანხმოვანთკომპლექსებში წინამავალი სონორის გაჩენა ამგვარ ე. წ. „პირველად“ კომპლექსებთან აშკარად მეორეული მოვლენა უნდა იყოს და სიტყვათწარმოებას უნდა უკავშირდებოდეს.

ჩვენ მიერ მოპოვებულ მასალაში გამოიყოფა ერთი სიტყვა, რომელშიც ორი სამწვერა თანხმოვანთკომპლექსია და ერთმანეთისგან ნეიტრალური ხმოვნით არის გათიშული. მაგ.:

ა-შა-მ-ხ-დგრდ-ხ^ა „მუხლისთავი“

ამ კომპლექსთაგან ერთი (მხდ) AD¹B¹ ტიპს, მეორე (რდხ) კი AB¹D¹ ტიპს განეკუთვნება.

გ) მესამე ჯგუფს შეადგენენ AD¹B¹ ტიპის კომპლექსთა შემცველი სიტყვები, რომლებშიც პირველი წევრი სონორია, მეორე – სპირანტი, მესამე კი სადა ხშული. მაგ.:

ა-მ-შ-თა	„გათვალვა; თვალნაკრავი, გათვალული“
ა-კგ-რ-ზ-ბა-ხ-ო-ჟ	„ბევრის მომსწრე, ბევრის მნახველი“
ა-შა-მ-ხ-თა-რ-ფა	„სამუხლე“
ა-ქარ-ს-თა	„ძელი“
ა-რ-ჩაგ-რ-ს-თა	„ნაკეცი“
ა-გოგ-ლ-ხ-გა	„ბამბის გამწმენდი დანადგარი“
ა-მშ-გა-რა	„უსაქმურობა“ (ზედმიწ.: „დღის გაყვანა“)
ა-ვერსტაკ	„დაზგა“ (რუსულიდან)
ა-ჭა-ყა-რ-ს-თა	„ნაჭდევი“
ა-ცხა-ლ-ხ-გა	„ხელსაწყო თაფლის გამოსახდელად“
ა-რს-ყა-კ ა-რს-ყა-ყ	„ამდენი“, „ამდენ ხანს“
ა-ბა-ნ-ს-ყა-ტოი	„იმოდენა“
ა-გოგ-რ-ს-თა	„გვირისტი“ (ზედმიწ.: „ნემსის კვალი, ნემსის ნაცემი, ნანემსარი“)
ა-ქენსთა	„ქინძისთავი“ (შდრ. მეგრ. ქინისთე „ქინძისთავი“)

სონორთაგან პირველ წევრად რეალიზებულია ყველა, მხოლოდ ნ-ს გამოყენების ერთი შემთხვევა გვაქვს. სადა სპირანტებიდან სამწევრა კომპლექსის მეორე წევრად გვხვდება ზ, ხ, ს, შ; მათგან მეტი სიხშირით ს-ს გამოყენების შემთხვევები ფიქსირდება. სადა ხშულ თანხმოვანთაგან კი: თ, გ, ყ, ბ. აკად. ქ. ლომთათიძეს სთ, ხთ კომპლექსები ასევე „მტკიცე“, „პირვანდელ“ კომპლექსებად მიაჩნია (ლომთათიძე 1976, 244).

საყურადღებოა, რომ ამ ტიპის კომპლექსები წარმოდგენილია არსებით სახელებში, ზედსართავებში, ზმნიზედებსა და მიმღეობებში. ნასესხებია ორი სიტყვა: ავერსტაკ (რუს.) და აქენსთა (მეგრ. დიალ.).

აქენსთა „ქინძისთავი“ აფხაზურში მეგრულიდან არის შესული. მეგრულში იგივე სიტყვა შემდეგნაირად გამოითქმის: ქინისთე. მეგრულში არსებულმა ბოლოკიდურმა ე-მ მოგვცა ა ხმოვანი აფხაზურში. ფუძეში არსებული ორი ი ხმო-

ვანი დაიკარგა, თუმცა შედეგად მიღებული ოთხწევრა თანხმოდანთკომპლექსის დასაძლევად წინამავალსა და მომდევნო სამ თანხმოდანს შორის ნეიტრალური ხმოდანი გაჩნდა. ორსავე შემთხვევაში ეჭვს არ უნდა იწვევდეს ის ფაქტი, რომ გ ხმოდანი სწორედ თანხმოდანთგამყარის ფუნქციას ასრულებს და ი-ს გაუჩინარების შემდგომ არის გაჩენილი. რადგან გ ხმოდანი მხოლოდ ა-სგან მომდინარედ მიიჩნევა (ლომთათიძე 1976, 33).

დ) მეოთხე ჯგუფი AD¹D¹ ტიპის მაგალითებისაგან შედგება, რომლებშიც სონორი თანხმოდანის მომდევნო პოზიციაში ორი სადა სპირანტითაა წარმოდგენილი. მაგ.:

- ა-ჯგმმ-ხს „ხახვის ბოლქვი“ (ზედმიწ.: „ხახვის თავი“)
- ა-ჩ-ან-ხშ „კუმისი“ (ა-ჩ-ან „ჭაკი ცხენი“, ა-ხშ „რძე“)
- ა-ც⁰მღ-ხა-რა „შეძულება, შეჯავრება“ (შდრ. || ა-ც⁰მღ-ხა-რა)

როგორც ვხედავთ, პირველ ადგილას სონორებიდან გვხვდება მ თანხმოდანი, ნ-ს გამოყენების ერთი მაგალითი ფიქსირდება – აჩანხშ. მ და ნ თანხმოდანები დაერთვის სპირანტებისაგან შემდგარ შხ, ხშ, ღხ კომპლექსებს. როგორც ჩანს, აფხაზურისათვის უცხო არ არის როგორც შხ, ასევე ხშ-ს მიმდევრობა. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ჩვენ მიერ შესწავლილ მასალაში ხ-ს მეზობლობა უშუალოდ სადა შ ფონემასთან არ დაფიქსირდა, გვაქვს მხოლოდ გემინირებული შ ფონემის წინა პოზიციაში. რაც შეეხება შხ კომპლექსს, იგი აფხაზურისათვის მეტად დამახასიათებელიც კია (ლომთათიძე 1976, 244).

დასახელებულ ჯგუფში შედის აგრეთვე მეორე და მესამე პოზიციაში მდგომი რედუპლიცირებული შ, ხ, ზ და ძ სპირანტების შემცველი კომპლექსები. მაგ.:

- (რშშ) ა-რ-შშს „სწორი, გლუვი“
- ა-ყოღღ-რ-შშგ „ამოლესილი ლობიო“
- ა-გ⁰გ-რ-შშს-გა „დამარბილებელი“
- ან-ვა-რ-შშაა-რა „დაუზოგავად ცემა“
- (რხხ) ა-ჭაა-რ-ხხა-რს „დაჭიმვა, გაჭიმვა“

	ა-ხნ-რ-ხხა-ლა-რა	„გადაბრუნება, გადატრიალება“
	ა-კგ-დგ-რ-ხხა-ლარა	„მიჭერა“
(ნხხ)	ა-ფგ-ნ-ხხგ-ლა-რა	„შესახვედრად გაქანება“
(რზზ)	ა-ჩზ-ხნ-რ-ზზა-ლა	„ქედმაღალი, ამპარტავანი“
	ა-ხა-რ-ზზა-ლა-რა	„თავის განდიდება“
(რძძ)	ა-ვა-რ-ძძა-რა	„გვერდიდან შეკრეჭა“
	ა-წგ-რ-ძძა-რნ	„მოჭრა“ (ძირში)
	ა-ხგ-რ-ძძა-რნ	„გადაჭრა“
	ა-ფგ-რ-ძძა-რნ	„გაპობა“

მოყვანილი მაგალითებიდან ჩანს, რომ ამგვარი რედუპლიცირებული სპირანტების წინა პოზიციაში ყველა შემთხვევაში გვხვდება **რ** სონორი, რომელიც კაუზატივის პრეფიქსია. გამონაკლისია აფგნხხგლარა ზმნა, რომელშიც **ნ** არის წარმოდგენილი.

ე) გარდა ამგვარი რედუპლიცირებული ძირებისა, სამწევრა თანხმოვანთკომპლექსებში გვხვდება ლაბიალიზებულ ხშულთა, სპირანტთა და აფრიკატთა გაორმაგების შემთხვევებიც. პირველად განვიხილოთ AB^2B^2 ჯგუფის კომპლექსები. ჩვენ მიერ მოპოვებული მასალის მიხედვით ასეთი კომპლექსი სულ სამია:

კგ-ლ-გოგა	„ჩანჩალით“
ა-კა-რ-კოკა-რნ	„ჩასხმა“
ა-ფგ-რ-ყოყაან-რა	„გაფრთხილება“

სამწევრა კომპლექსებში ლაბიალიზებულ აფრიკატთა გაორმაგების შემთხვევებიც მცირეა. მაგ.:

ა-ცგ-რ-ძძა-ხა	„ნარეცხი წყალი“
ა-ჭგ-მ-ძძა	„პირუბანელი“ (ა-ჭგ „პირი“, ა-ძძა-რა „რეცხვა, ბანვა“, მ – უარყოფითი ნაწილაკი)
ა-ღ-ცოცაარა	„გამოწეწნა“
ა-ღ-წწა-რა	„თხრა“

რედუპლიცირებულია ძ, ც და წ თანხმოვნები, ხოლო სონორთაგან პირველ კომპონენტად რ, მ, ლ თანხმოვნები გვხვდება.

შედარებით უფრო მეტია სამწვერა კომპლექსებში ლაბიალიზებულ სპირანტთა გაორმაგების შემთხვევები. მაგ.:

(რშოშ):	ა-ხგ-რ-შოშა-რან	„ჩამოგდება“
	ა-ყოღღ-რ-შოშან	„ხორციანი ღობიო“
	ა-წგ ხა-რ-შოშა-რან	„კუდის ქნევა, ქიციანი“
(რხოხო):	ა-ჩო-კგ-ღღ-რ-ხოხო-რა	„თავის ამოყოფა“
	ან-ღ-ხოხო-რა	„წვეთ-წვეთად დენა“
(რლოლო):	ა-გგ-ღღ-რ-ლოლო-ლა-რა	„გულზე მიკვრა, მიჭერა“
	ან-წა-რ-ლოლო-რა	„ძლიერად დაჭერა, დაწოლა“
(რჰოჰო):	ან-ქგ-რ-ჰოჰა-რა	„მოყრა“
	ან-რ-ჰოჰა-რა	„ვინმესაგან ვისიმე აყვირება“
	ა-ღგ-ღ-ჰოჰა-რა	„გამოჩრა, გამოჩენა“

გაორმაგებული გვევლინება შო, ხო, ლო და ჰო ლაბიალიზებული სპირანტები. მათ წინ, კომპლექსის პირველ წევრად, რ და ლ სონორებია რეალიზებული, მათგან რ-ს გამოყენების შემთხვევები უფრო ხშირია.

ვ) ცალკე (AC¹C¹) ჯგუფში ერთიანდება რედუპლიცირებული აფრიკატების შემცველი სამწვერა თანხმოვანთკომპლექსები. მაგალითები:

(რჭჭ):	ა-რ-ჭჭა-რან	„გახლეჩა, გაპობა, დახეთქა“
	ა-წაა-რ-ჭჭა-რა	„ძლიერი ყინვა“
(ნჭჭ):	ა-ნ-ჭჭან-ლა-რა	„ასახვა“
(ღჭჭ):	ა-კგ-ღ-ჭჭა-რა	„რადაცაში გაგლა, გაჭრა“
	ა-გგ-ღ-ჭჭა-რა	„გადმოვარდნა“
	ან-კგ-ღ-ჭჭა-რა	„ხვრელში გამონათება, გამოჭვირვა“
(რწწ):	ა-ხან-რ-წწა-ლარა	„რადაცის ერთი მხარის ზემოთ აწევა“
(რჩჩ):	ა-ფგ-შგ-რ-ჩჩარა	„ჩაღიმება“

გაორკეცებული გვევლინება ჭ, წ და ჩ აფრიკატები, ხოლო სონორთაგან სამწვერა კომპლექსის თავკიდურად რეალიზებულია რ, ნ და ლ თანხმოვნები.

ზ) სამწვერა თანხმოვანთკომპლექსებში, რომელთა პირველი კომპონენტი სონორია, ხოლო მეორე კი – სადა ხშიული თანხმოვანი B¹ ჯგუფისა, მესამე წვერად გვხვდება D¹, D², B², C¹, D³, D⁴, C³ ჯგუფის თანხმოვნები, მაგრამ არა ყველა მათგანი. მაგალითად:

(AB ¹ B ²):	ქრთ-ტ ⁰ გ-ლა	„საქართველო“ (სიტყვის ფუძეა ქრთ, + ა-ტ ⁰ გ-ლა „ქვეყანა“
	ა-მტყ ⁰ ღ	„საშიში“ (ფუძის წარმომავლობა საძიებელია)
(AB ² B ¹):	ა-რ-ქ ⁰ ფა-რან	„ბრძოლა“
	ა-ხგ-რგ ⁰ -დაა-რან	„მოდრღნა, მოკვნეტა“
(AB ¹ D ¹):	ა-ზგ ⁰ -ღ-ფხა-რა	„შებრალება, შეწყალება“
(AB ¹ D ²):	ა-კ ⁰ გნთხო	„შიდა კუთხე“ (შდრ. მეგრული „კუნთხუ“)
	ა-წ ⁰ გრტ ⁰ ჰა	„ამოლება“
	ა-ბოლგან-რ-ფჰ ⁰ გ-ს	„ბულგარელი ქალი“ (ა-ფჰ ⁰ გს „ქალი“, ა-ბოლგარ „ბულგარელი“, შესაბამისად რფჰ ⁰ კომპლექსი მეორეულია)
	ა-რ-თშ ⁰ ა-რან	„დავიწროება“ (შდრ. ა-თშ ⁰ ა „ვიწრო“)
(AB ¹ C ¹):	ა-თარბწ ⁰ ა-რან	„რადაციის თხოვნა“ (ფუძის აგებულება ბუნდოვანია)
	ა-ყრყ-ჭგ ⁰ -ლა	„ხორხი“ (შდრ. ა-ყრყ „ხორხი“, ქართ. (იმერ.) ყორყი)
	ა-ხოგლფ-წგ ⁰ ს	„ღამურა“ (ზედმიწ.: საღამოს ჩიტი)
	ა-მგრკჯგ ⁰	(ბოტ.) „ძირკვა“ (ფუძის აგებულება ბუნდოვანია)
	ა-ზ-ან-რ-კ-და	„ყველას და ყველაფრის ჩათვლით“
	ა-ზაკან-ფ-წ ⁰ არა	„კანონმდებლობა“

- (AB¹D³): ა-გოგ-ბღღ „წიწვიანი“ (ზედმიწ.: ნემს-ფოთოლი)
 ად-წა-რ-ფხ-ა-რა „ნაყენის დაყენება“
 ა-დოგ-ღ-ფხ-ა-რა „გარეთ გამოხმობა“
 რ-ამფხ-ა-და || რ-აფხ-ა-და „პირველად“
 ა-რ-ბღღ-ჟ-რა „მიმოყრა“
- (AB¹D³): ა-ფჰ-ა-სა-რ-კჰგ „გამხმარი ტყემალი, ტყლაპი“

აქ გამოიყოფა შემდეგი თანხმოვანთკომპლექსები: **რტტ, მტყ, რქფ, რგდ, ლფხ, ნთხ, რტჰ, რფჰ, რჰწ, რყჭ, ლფწ, რკჯ, რკბ, ნფწ, რფხ, ლფხ, მფხ, რბღ, ლფშ, რფშ, ნფშ.**

ამ თანხმოვანთკომპლექსთაგან ე. წ. „პირველადი“ კომპლექსები შემდეგია: ლფ, ფჰ, ბწ, ფწ, ფხ, ფშ (ლომთათიძე 1976, 242).

თ) სამწევრა კომპლექსებში მეორე კომპონენტად D¹, D², D³, D⁴ ჯგუფის თანხმოვნებიც არის რეალიზებული. მაგალითად:

- (AD¹B²): ა-თამსკოგო || ა-თამსკოგო „ხის პატარა ჩაქუჩი, კვერი“ (ფუძის აგებულება ბუნდოვანია)
 ა-შა-მ-ხ-ქოგ-რ-შო „დიდი პირსახოცი, სამუხლე პირსახოცი“ (ზედმიწ.: მუხლზე გადაფენილი)
- (AD¹C¹): ა-რ-შცგლა-რა „შეჩვევა“ (კაუზ.; შდრ. ა-შცგლარა „შეჩვევა“)
 ა-ჩ-ა-ლა-რ-შცგლა-რა „რამისადმი შეჩვევა, დაჩვევა“ (კაუზ.)
 ა-ჩ-ა-რ-შცგლა-გა „ვარჯიში“ (ზედმიწ.: „თავის შემჩვევინებელი“)
- (AD¹D²): უ-ჰ-ა-ნ-ს-ჰ-ან „ჭორი“ (ზედმიწ.: „შენ ამბობდი – მე ვამბობდი“)
 ა-ღ-ხ-ჯ „ამომრჩეველი“ (ჯგ – ადამიანის კლასის აღმნიშვნელი სუფიქსია)
 ა-მ-ხ-შა-ტო „არგასაჩენი, არდასაბადებელი“

D¹ ჯგუფის სპირანტოგან ამ ქვეჯგუფის თანხმომავანთკომპლექსებში გვხვდება ს, შ, ხ თანხმომავანები, სონორებიდან ოთხივე მათგანია რეალიზებული. ე. წ. „პირველად“ კომპლექსს შც წარმოადგენს.

სამწევრა თანხმომავანთკომპლექსის მეორე წევრად გვხვდება აგრეთვე ლაბიალიზებული სპირანტები, ხოლო მათ გვერდით მესამე კომპონენტად ჩვენ მიერ მოპოვებული მასალის მიხედვით გამოიყო ლაბიალიზებული ხშული თანხმომავანები. მხოლოდ ერთი შემთხვევა გვაქვს სადა აფრიკატის გამოყენებისა. მაგალითები:

(AD²B²): ა-სალამ-შოყუ „წერილი“ (კომპოზიტია, შედგება ორი სიტყვისაგან: ა-სალამ „სალამი“ და ა-შოყუ „წიგნი“)

ა-ხ^ა-რ-შო-ტო „რძის პროდუქტები“

ა-ძგ-რ-შო-ტო „სასმელი წყალი“

როგორც მაგალითებიდან ჩანს, სონორებიდან გვხვდება მ და რ, ლაბიალიზებული სპირანტებიდან – შო, შო, ხშულთაგან – ყო, ტო;

ამავე ჯგუფში ერთიანდება ის თანხმომავანთკომპლექსები, რომელთა მეორე წევრი პალატალიზებული სპირანტია, ხოლო მესამე კი – სადა აფრიკატი.

მაგალითები:

(AD³C¹): ა-პარან-ხ^აჩა „მებორნე“

ა-დოქან-ხ^აჩა „გამყიდველი, ნოქარი“

ა-ჟარდგნ-ხ^აჩა „მეურმე“

სამივე კომპოზიტურ სიტყვაში პირველი წევრებია ნ თანხმომავანით დასრულებული არსებითი სახელები ა-პარან „ბორანი“, ა-დოქან „დუქანი; მაღაზია“ და ა-ჟარდგნ „ურემი“, მეორე წევრად კი ა-ხ^აჩა ფუძე გამოდის, რომელსაც აქვს „მცველის“ სემანტიკა, მაგრამ ამჟამად იფართოვებს მნიშვნელობას და მოქმედის აღნიშვნასაც იწყებს. სამივე შემთხვევაში სრულიად ახალი ნ^აჩ კომპლექსი გვაქვს. აკად. ქ. ლომთათიძის გამოკვლევის მიხედვით, ხ^აჩ კომპლექსი „მტკიცე“ კომპლექსების რიცხვს განეკუთვნება.

სამი კომპლექსი გამოვლინდა ისეთი, რომლებშიც მეორე წევრად ინტენსიური სპირანტი გვხვდება. მაგალითები:

(AD⁴D⁴): ა-შა-რა „გაუთობა, გასწორება“

ამ შემთხვევაში გემინირებულია ინტენსიური შ სპირანტი.

(AD⁴B¹): ა-შა-რა „უსაქმურობა“

ამ თანხმოვანთკომპლექსშიც ინტენსიური შ სპირანტი გვაქვს, მ-სა და გ-ს შუა პოზიციაში.

(AD⁴D²): ა-ქა-რ-შა-გ „ნიაღვარი; თავსხმა“

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ინტენსიური შ სპირანტი სონორ თავკიდურიან კომპლექსებში რეალიზებულია როგორც მეორე, ასევე ბოლოკიდურ წევრად (იხ. ზემოთ). ამ შემთხვევაშიც მის წინა პოზიციაში სადა ხშირი თანხმოვნები გვხვდება.

ი) ცალკე ჯგუფდება მეორე კომპონენტად C¹ ჯგუფის სადა აფრიკატების კომბინაციები სადა და ლაბიალიზებულ ხშირ და სპირანტ თანხმოვნებთან.

(AC ¹ B ¹):	ა-ბერწკალ	„პირგაპობილი ჯოხი“ (ფუძის წარმომავლობა საძიებელია)
	ა-გებრ-წ-და	„ძაფი“
	ა-გებრძა	„საზიზღარი“ (ფუძის აგებულება ბუნდოვანია)
	ა-გებ-რ-თენჩ-გა	„დამამშვიდებელი“ (ზედმიწ.: გულის დამწყნარებელი)
	ა-შა-თა-მგ-რ-ძ-გა	„გვარის გამგრძელებელი“ (ზედმიწ.: კვალის არ დამკარგინებელი)
	ა-ჭებრ-ჩებრ	„ნაგავი“ (ფუძის რედუქლიკაცია)
	ა-გებრძან	„ტყავის განსაკუთრებული თასები, ქამრები“ (ფუძის აგებულება ბუნდოვანია)
	ა-ჩებ-რ-თენჩ-გა	„დამაწყნარებელი“ (ზედმიწ.: თავის დამწყნარებელი)

ნს კომპლექსი ე. წ. „პირველადი“ კომპლექსების რიცხვს განეკუთვნება. როგორც მაგალითებიდან ირკვევა, სონორთაგან გვხვდება რ და ნ, სადა აფრიკატთაგან – ჩ, ძ, ხოლო სადა ხშულთაგან გ და ბ თანხმოვნები.

AC¹B²: ა-ჯგნჯ-ტ⁰გ-ლა „სამშობლო“ (ა-ჯგნჯ უკავშირდება მეგრულში არსებულ სიტყვას ჯინჯი, რაც „ძირს“ ნიშნავს, ა-ტ⁰გ-ლა „ქვეყანა“. ამდენად იგი ჰიბრიდული კომპოზიტია და შედგენილია ქართველურ-აფხაზურ ფუძეთა შეერთებით).

ზემოთ მოყვანილ მაგალითებში სონორთაგან რეალიზებულია ნ თანხმოვანი, სადა აფრიკატთაგან ჯ, ხოლო ლაბიალიზებულ ხშულთაგან ტ⁰.

სამწვერა კომპლექსებში სონორისა და სადა აფრიკატის მეზობლობაში სადა სპირანტებიც დასტურდება. მაგალითად:

AC ¹ D ¹ :	ა-თგნჩ-ხა-რა	„დამშვიდება“
	ა-რ-ძსა-რა	„ცურვა“
	ა-ჩგნჩ-ხა	„საჭმლის ნარჩენი“
	ა-მც-ხა-წა-რა	„ცრუმორწმუნეობა“
	ა-მჩ-ხა-რა	„აღმატებულება“
	ა-გ ⁰ გ-მ-ჩჰა	„მოუთმენელი, გულჩქარი“
	ა-ზგ-მ-ჩჰა-რა	„მოუთმენლობა“

ა-ნ[~]გმდ || ა-ნ[~]მგდ „სირცხვილი, აუგი“ (შესაძლოა,

უკავშირდებოდეს ა-ნ-გძ „სახელი“ ფუძეს)

სონორებიდან რეალიზებულია ნ, რ, მ, მათგან მეტი სიხშირით მ სონორი გამოიყენება. სადა აფრიკატთაგან დასტურდება ჩ, ძ, ც თანხმოვნები, ხოლო სადა სპირანტთაგან კი – ხ, ს, ჰ, ღ.

ამავე ჯგუფში გამოიყოფა ასევე AC¹D² ჯგუფის კომპლექსები, რომლებშიც სადა აფრიკატის გვერდით ლაბიალიზებული სპირანტი გვხვდება. მაგალითები:

(AC ¹ D ²):	ა-მცხ ⁰ ა-მცცხ ⁰	„ნამეტი, ნაჭარბი“
	ა-ჩა-რ-ძ-უგ	„ხაბაზი“
	ა-მც-ჰა-რა	„ტყუილის თქმა“
	ა-ს [~] ნძღ	„საზღვარი“ (შდრ. მეგრული სანძღო)
	ა-ღ-წ-შ ⁰	„შედგეი“

როგორც მოყვანილი მაგალითებიდან ირკვევა, სამწვერა თანხმოვანთკომპლექსის პირველ წვერად ოთხივე სონორია რეალიზებული, სადა აფრიკატთაგან – ც, ძ, წ ფონემები, ხოლო ლაბიალიზებულ სპირანტთაგან – ხ, ჯ, ჰ, ლ, შ.

ცალკე გამოიყოფა ისეთი სამწვერა თანხმოვანთკომპლექსები, რომელთა მესამე წვერი პალატალიზებული ხშული თანხმოვანია, პირველი და მეორე კი – სონორი და სადა აფრიკატი. მაგ.:

(AC ¹ B ³):	ა-ღ ¹ რ ³ ჭ	„ჭიაყელა“ (შდრ. მეგრ. ღუერ ³ ჭი „ჭიაყელა“)
	ა-მ-ცქ ¹ ა-რა	„უწმინდურობა“ (ა-ცქ ¹ ა – წმინდა, მ უარყოფის მაწარმოებელი აფიქსია).
	ა-შ-თგ-რ-ცქ ¹ აარა	„აწმენდა“, „კვალის წაშლა“

აფხაზურში ამ ჯგუფის კომპლექსები სიმრავლით არ გამოირჩევა. სონორებიდან რეალიზებულია მ და რ თანხმოვნები, სადა აფრიკატთაგან – წ და ც, ხოლო პალატალიზებულ ხშულ თანხმოვანთაგან – კ და ქ.

აღსანიშნავია, რომ სამწვერა კომპლექსებში სონორისა და აფრიკატის გვერდით, ბოლოკიდურ თანხმოვნად არ გვხვდება პალატალიზებული (ღ, ხ) და ინტენსიური (ჟ, შ) სპირანტები.

მეორე წვერად აფრიკატის გამოყენების შემთხვევები ზემოთ მოყვანილი მაგალითებით არ შემოიფარგლება. ამ პოზიციაში გვხვდება ასევე ლაბიალიზებული (C²) და ინტენსიური (C³) აფრიკატები. მაგალითები:

(AC ² D ²):	ა-ფხ ² რც ² -ჰა	„უცებ, სწრაფად“
(AC ² C ¹):	ა-ხარწ ¹ -ძგრძ	„შეკაზმული მაწონი“
(AC ³ D ¹):	ა-ხ ³ რწ-ხარა	„ღპობა, ხრწნა“
(AC ³ B ¹):	ა-მჭ ³ -ყაზა	„ხის დამუშავების ოსტატი“
(AC ³ D ²):	ა-რ-ჩხ ³ არა	„შექება“ (კაუზ.; შდრ. ა-ჩხ ³ ა-რა „ქება“)
	ა-მა-რ-ჩხ ³ ა-რა	„წახალისება“
(AC ³ D ¹):	ა-ხგ-რ-ჩხ ³ ა-რს	„თავის ქება“
	ა-მჩ ³ -ხა-კ-რა	„მოცულობა“

ამ ჯგუფის კომპლექსებში პირველ კომპონენტად სონორებიდან რეალიზებულია რ, მ, მათგან მ-ს გამოყენების შემთხვევები სულ ორია. ლაბიალიზებულ აფრიკატთაგან გვხვდება ც, წ, ინტენსიურ აფრიკატთაგან – ჩხ, ჭხ (მეტი სიხშირით ჩხ). ზემოთ განხილულ მაგალითებში ჭარბობს ჩხ, ჩხო კომპლექსები, რომლებიც „მტკიცე“ კომპლექსებია (ლომთათიძე 1976, 243). სულ ორ-ორი მაგალითი გვაქვს ისეთი, რომლებშიც სამწევრა კომპლექსში მეორე წევრად ლაბიალიზებული და პალატალიზებული ხშული თანხმოვნები გვხვდება. მაგ.:

- (AB²D²): ა-ღ-ყ-შა-რა „ამორჩევა“
- (AB²C³): ა-ხგ-რ-ყ-ჭაა-რან „მოხვრა, მოკვნეტა“
- (AB³D²): ა-თგრქ-ჰა „განზრახ, მიზანმიმართულად“
- ა-ჟგრქ-ჰა „უხეშად“

ამ კომპლექსთაგან, თუ არ ჩავთვლით სონორ თანხმოვანს, ე. წ. „მტკიცე“, დაუშლელ კომპლექსს თითქოს ყოველ წარმოადგენს, მაგრამ იგი რეალიზებულია მორფემათა საზღვარზე და ამიტომ ამ კატეგორიას ვერ მიეკუთვნება.

კ) ცალკე ჯგუფს ქმნიან ისეთი სამწევრა თანხმოვანთკომპლექსები, რომელთა პირველი ორი წევრი სონორია, ხოლო მესამე კი B¹, D¹, D², C¹ ჯგუფის თანხმოვნები. ასეთი მაგალითები სიმრავლით არ გამოირჩევა:

- (AAB¹): ა-ღგლ-მპ-წა-კრა „მიწათმფლობელობა“
- ა-ვაგონ-რ-გგლა-რა „ვაგონთმშენებლობა“

ორივე სიტყვა ნეოლოგიზმია, თანაც ნასესხებ ფუძეებს შეიცავს და მათში შემავალი კომპლექსებიც მეორეული გამოდის.

- (AAD¹): ა-ღლა-რ-რ-ზ-გდ-ფშა „საერთო სახალხო“
- ა-ღგრგან-ნ-შგ-ლა „ტაფაზე დარჩენილი ცხიმი“
- (AAD²): ა-ჟანლ-მ-შა „ვალის არ გადამხდელი“
- (AAC¹): ა-წგრ-ნ-წარს „დამწნილება“
- ა-ღგლ-მჩგ-მ-ხა „როტულად დასამუშავებელი მიწა“

თითოეული აქ წარმოდგენილი სიტყვა რთული შედგენილობისაა და თანხმომავანკომპლექსები მორფემათა ზღვარზე გვაქვს.

§ 2. სონორბოლოკიდურიანი სამწევრა კომპლექსები აფხაზურში

აფხაზურში საკმაო რაოდენობით გვხვდება სამწევრა თანხმომავანტკომპლექსები, რომელთა ერთ-ერთი წევრი სონორია. სონორი ბგერა დასტურდება როგორც კომპლექსის პირველ, ასევე მეორე და მესამე წევრადაც. ცალკე ჯგუფს ქმნიან ისეთი თანხმომავანტკომპლექსები, რომელთა პირველ და მესამე წევრად სონორი თანხმომავნები გვხვდება, ხოლო შუა პოზიციაში კი სხვა ჯგუფის ფონემები. პირველად განვიხილოთ კომპლექსები, რომლებშიც სონორი თანხმომავანი მესამე წევრად არის წარმოდგენილი. აღსანიშნავია, რომ სონორთაგან ასეთ კომპლექსებში მხოლოდ **რ** თანხმომავანია რეალიზებული.

B¹B¹A ჯგუფის კომპლექსები, რომლებშიც პირველ ორი თანხმომავანი სადასშულია, მესამე კი სონორი:

B¹B¹A ააპკ-რა	„გაცოფება; სიგიჟე, სიშმაგე“ (შდრ. ააპკ „ცოფიანი“)
ა-ფ-კ-რა	„დაბრკოლება, შეფერხება“
ა-ფსგ-ლ-მტკ-კ-რა	„გაწამება, გატანჯვა“
ან-ლა-ფფ-რა	„ხელით მარგვლა, გამარგვლა“
ააფ-თ-რან	„მწყემსების საზამთრო სადგომი ადგილი ბარში“
მან-პ-კ-რა	„უარყოფა“ (შდრ. მან-პ „არა“, ა-კ-რა „დაჭერა“)
ა-ბგბ-კ-რა	„დამტვერვა“ (შდრ. ა-ბგბ „მტვერი“, ა-კ-რა „დაჭერა“)
ა-ცოგ-ფფ-რა	„ფხაჭნა“
ან-ცოგიგ-კ-რა	„ცელქობა“
ან-შა-პ-კ-რა	„ვედრება, ლოცვა“ (ზედმიწ.: ფეხის დაკავება“)
ა-თა-ბბ-რა	„ჩაყვირება, ჩაძახება რამეში“ (შდრ. ა-ბგბ-რა „ღრიალი, ღმუილი“)
ან-ნა-პ-კ-რან	„ხელის მოკიდება“

ა-ჭ-მედდ-რს	„ელვარება, ბრწყინვა, ბრჭყვიალი“
ა-ბბტ-თ-რა	„ზაქის სადგომი“ (ა-ბბტ „ზაქი“ მეგრულიდან, -თ-რა ადგილის აღმნიშ. სუფიქსია)
ა-ვა-ყყ-რა	„ძლივს შესვლა“
ა-ცოგ-ბბ-რს-ხა	„მთის ყვავილი“

აღლაფფრა, აცოგფფრა, ათაბბრა, აჭმედდრა, ავაყყრა ფორმებში (სიტყვებში) ძირის რედუქლიკაციაა მომხდარი. ეს სიტყვები აღნიშნავენ სიმრავლეს, მრავალგზისობას, მოვლენის განმეორებადობას.

აქვე აღსანიშნავია ისიც, რომ დასახელებულ მაგალითებში ჭარბობს მასდარები, რომლებიც ძირითადად ან რედუქლიცირებულ ზმნურ ძირებს შეიცავენ, ან რთულფუძიანი ერთეულებია (მაგ., ამაპკრა „უარყოფა ← მაპ „არა“ (ნაწილაკი) + „ჭერა“ ზმნის კ ძირი, ზედმიწ. ა-მაპ-კ-რა ნიშნავს „უარის დაკავებას, არას დაჭერას“, ანუ უარყოფას. იმავე ჭერა, დაკავების კ ძირს შეიცავენ მასდარები: ა-ფ-კ-რა „დაბრკოლება, შეფერხება“, ა-ფსგ-ლ-მტ-კ-რა „გაწამება, გატანჯვა“, ა-ბგ-კ-რა „დამტკერვა“ (შდრ. ა-ბგ „მტკერი“), ა-შაპ-კ-რა „ვედრება, ღოცვა“, ა-ნაპ-კ-რა „ხელის მოკიდება“ (შდრ. ა-ნაპ „ხელი“).

ბ) B^2B^1A ჯგუფის თანხმოვანტოკომპლექსის შემცველი სიტყვები, რომლებშიც პირველი წევრი ლაბიალიზებული ხშული თანხმოვანია, მეორე – სადა ხშული, მესამე კი – სონორი:

ა-ქ-ბლ-აა-რა	„ამოწვა, გადაწვა“ 2. „გახუნება“ (ზედმიწ.: ზემოდან წვა)
აქკნაპრა	„ჩამოკიდება“
აგანქკრა	„მიზანი“, „სურვილი“

გ) D^1D^1A ჯგუფის კომპლექსთა შემცველი სიტყვები, რომლებშიც პირველი ორი წევრი სადა სპირანტია, მესამე – სონორი:

ა-თა-ყყ-რს	„ღვრა, დაქცევა“
ა-თა-ხხ-რს	„შერბენა, შევარდნა“
ა-თა-შშ-რს	„ნელ-ნელა შეცოცება, შეხობება“

ა-ლა-შშ-რა	1. „ჩაწენა“; 2. „ჩარჭობა“; 3. „შესობა“
ა-შშ-რს	„ხელის გადასმა“
ა-ლლ-რს	„ღრენა“
ა-ხხ-რს	„ჭრა, გაჭრა“
ა-ხ [~] გ-დგ-შშ-რს	„ჩამოკიდება, ჩამოწევა“
ა-ხ [~] გ-დდ-რს ა-გ-რგ-ჟჟ-რს	„ჩამოდენა“
ა-ც ^o გ-წა-ხხ-რა	„წაბორძიკება, ფეხის წამოკერა“
ა-წგ-ჟჟ-რა	„დინებით გამოსვლა, გამოდენა“
ა-უნა-ხხ-რს	„შენობაში შერბენა, შევარდნა“
ა-გა-ხხ-რა	„სწრაფად გაჭენება“
ა-შშ-რს	„დაუთოება“

როგორც ვხედავთ, გამოიყო მთელი რიგი სიტყვებისა, რომლებსაც რედუპლიცირებული ძირი აქვთ. აღსანიშნავია, რომ რედუპლიცირებული გვხვდება დ, ხ, ჟ, შ სპირანტები. ამგვარ სიტყვათა უმრავლესობა რთულფუძიანი მასდარებია და თავისი შინაარსით პროცესის განმეორებადობასა და მრავალგზისობას გულისხმობს. რაც შეეხება კომპლექსის მესამე სონორ წევრს, იგი ყველა მაგალითში მასდარის მაწარმოებელი სუფიქსია, შესაბამისად, სამწევრა კომპლექსიც მეორეული წარმოშობისაა.

ამ ქვეჯგუფში გამოიყო არა მხოლოდ რედუპლიცირებული ძირებისაგან შემდგარი სიტყვები, არამედ სხვადასხვა სადა სპირანტებისაგან შემდგარი კომპლექსებიც. მაგ.:

ა-ხ-შ-რს	1. „დაკიდება“; 2. „წასმა, წაცხება“
ა-გ-ხ-რა	„გვერდიდან, კიდიდან ამოდება“
ა-ქ [~] ღზ-რა	„საჩივარი“
ა-ნა-გ-ს-რა	„გასვლა“
ა-გ-ს-რა	„გვერდით ჩავლა“

დ) მეოთხე ჯგუფში ერთიანდება კომპლექსები, რომელთა პირველი წევრი სადა ხშული თანხმოვანია, მეორე – სადა სპირანტი, მესამე – სონორი (B¹D¹A ჯგუფი). ეს ბოლოკიდური სონორი თანხმოვანი სიტყვათა ერთ ნაწილში მასდა-

რის მაწარმოებელი -რა სუფიქსის შემადგენელი ელემენტია, მეორეში - აბსტრაქტულ სახელთა მაწარმოებელი -რა სუფიქსი, მესამეში - კრებითობის მაწარმოებელი -რა სუფიქსი. აქვეა ისეთი სამწევრა კომპლექსებიც, რომლებშიც შედის ლ, ნ, მ სონორებიც.

ა-ჩჲდ-ფს-რა	„ღირსეული სიკვდილი“
ა-ჭაფშ-რს	„ღამატება“
ა-ვა-ფს-რა	„ვილაცის გვერდით სიკვდილი“
ა-ხ ⁰ გლა-ფს-რა	„ამოსუნთქვა“
ა-ყ ¹ აფს-რა	„სივიწროვე“
ა-ყაფშ-რა	„სიწითლე“
ა-გ ⁰ ღ-ლა-ფსრა	„რამეში სიკვდილი“
ა-თ-შ-რს	„შეფუთვა“
ა-ფ-შ-რა	„მიბმა“
ა-ფს-რს	„სიკვდილი; სანთლის, ცეცხლის ჩაქრობა“
ა-ხ ¹ -ბჟ-რა	„თავფუთხიანობა“
ა-რ ⁰ ფხ-რა	„ასხმა“
ა-რ-ყ ¹ ა-ფს-რა	„გაბრტყელება“
ა-ღრა-ფს-რს	„სიკვდილი მუცლადყოფნის დროს“ (ზედმიწ.: „მუცელში ჩაკვდომა“)
ა-კ ⁰ ღ-ხ-რა	„რალაცის მოხსნა, ჩამოღება“
ა-კაღ ⁰ დ-თ-შ-რა	„მოკალვა“ (ზედმიწ.: კალის გამოვლება)
ა-გ ⁰ ღ-დ-ჟ-ლა-რა	„დაგდება“
ა-ფს-ლ ³ პ ⁰	„ნეზვი“
ა-ფს-ლ ⁰ გ	„წავი“

ა-ფს-ლგ-მმ-რა „ქვიშრობი“ (აქ ორი სამკომპონენტიანი კომპლექსია, პირველი ფსლ კომპლექსი შედის სიტყვაში აფსლგმმ „ქვიშა“, ხოლო მეორე კომპლექსის ბოლოკიდური -რ თანხმოვანი კრებითობის -რა სუფიქსის ფუძეზე დართვის შედეგად მიემატა ბოლო ორ თანხმოვანს და შედეგად სამწევრა კომპლექსი მივიღეთ).

ა-ფსლგ შხ	„ტირიფი“
ა-ფხნგ-გა	„მუშტის ოდენა მომრგვალო ქვა, აჯიკის გასაღესი“
ა-ფს-ნგ-ჰა	„კვირაცხოველობა, ახალი კვირა, ქალების აღდგომა“ (ზედმიწ.: „მკვდრის ღოცვა“: აფსგ „მკვდარი“, ა-ნგ-ჰა „ღოცვა“)
ა-ფხ-ნგ-უ-ლა-რა	„ვინმესთან სირბილში შეჯიბრება“ ა-ფხ-ნგ-რ-უ-ლა-რა
ა-ფს-მსჭ-რა	„გულის წასვლა, გულის შეღონება“ (ზედმიწ.: „სულის სიცოტავე“ ← აფსგ „სული + ამაჭ „ცოტა“, -რა მასდ. მაწ. სუფიქსი).

როგორც მოყვანილი მაგალითებიდან ჩანს, სამწევრა თანხმოვანთკომპლექსის პირველ წევრად მეტწილად ფ თანხმოვანი გვევლინება, ხოლო მეორე წევრად კი ხშირია შემთხვევები სპირანტთაგან შ, ს-ს გამოყენებისა, შედარებით ნაკლები – ხ და უ სპირანტებისა.

ე) მეხუთე ჯგუფს შეადგენენ D^1B^1A ჯგუფის თანხმოვანთკომპლექსები, რომელთა პირველი წევრი სადა სპირანტია, მეორე – სადა ხშული თანხმოვანი, მესამე კი – სონორი. მაგალითები:

ა-მეჟ-კ-რა	„გამიზეზება (ჭრილობისა)“ (მდრ. ქართ. მიზეზი და გამიზეზება)
ა-შ-კ-ლა-ფშ-რა ა-შ-თა-ფშ-რა	„თვალთვალი“
ა-ხ-ფრ-აა-რს	„ზედ გადაფრენა“
ა-ხ-ბლ-აა-ხგ	„ნამწვი“, ა-ხ-ბლ-აა-რა „ზემოდან წვა, მოწვა“
ა-შ-თ-რა ა-ნა-შ-თ-რა	„გაგზავნა“
ა-წგს-თ-რა	„ბუდე“ (ა-წგს „ჩიტი“, -თრა – ადგილის აღმნიშ. სუ- ფიქსი)
ა-ჩგ-ს-თ-რა	„სასადილო“ (ა-ჩგ-ს „ჭამადი, საჭმელი“ + -თ-რა)
ა-ბაგაჟ-თ-რა	„საბარგული“ (ა-ბაგაჟ „ბარგი“ + -თ-რა)
ა-ჩა-ა-ზ-კ-რა	„მომზადება რამისათვის; თავის გადაღება, შეწირვა“
ა-ჩაგ-ლა-შ-თ-რა	„ჩამოსვლა“

ა-ყზ-თ-რა	„ბატების სადგომი ადგილი“ (ა-ყზ „ბატი“ + -თრა)
ა-ხ-თ-რძ	„ტყავის ტომარა ტყვიების შესანახად“ (ა-ხ „ტყვია“ + -თრა)
ა-რ-გაზ-კ-რა	„გამონაბოლქვით მოწამლვა“ (კაუზ.) (ა-გაზ „გაზი“ + კ „ჭერა“ + მასდ. -რა)
ა-მხგლდღზ-კ-რა	„დამაგნიტება“ (ა-მხგლდღზ „მაგნიტი“ + კ „ჭერა“ + -რა მასდ.)
ა-ფსჰესტრა	„სირსველი“. როგორც ცნობილია, ფჰ და ჰს კომპლექსები ამ ენისათვის შეუთავსებელი არ არის, მაგრამ ფჰს-ს შემთხვევაში კომპლექსი მარტივდება ფ-ს გაუჩინარების ხარჯზე (ლომთათიძე 1976, 241). როგორც ჩანს ფსჰ-ს შემთხვევაში ასე არ მოხდა, რადგან ენისათვის თანხმოვანთა ასეთი თანმიმდევრობა უფრო ბუნებრივი აღმოჩნდა.
ა-შ-თ-რა	„შთამომავლობა“
ა-გ°-ხ-შ-თ-რა	„გულმავიწყობა“
ა-ძგ-შ-თ-რა	„მდინარის კალაპოტი“ (აძგ „წყალი“ + ა-შ-თა „კვალი“ + -რა აბსტრაქტ. მაწ.)
ა-ხ-კ-რძ ა-ლა-ხ-კ-რა	„დაბრმავება“
აჟ-კ-რძ	„გასუქება“ (ზედმიწ.: ხორცის მოკიდება)
ა-ლ-ბაა-შ-თ-რა	„ქვემოთ ჩამოშვება“
ა-ღ-აზ-კ-რა	„ძალ-ღონის გამოღევა, გამოცლა“
ა-ღგღ-კ-რა	„ძალზე გახმობა“

მოყვანილი მაგალითებიდან ირკვევა, რომ სპირანტთაგან სამწევრა კომპლექსებში მეტი სიხშირით რეალიზებულია შ, ჟ, ხ, ს სპირანტები, შედარებით ნაკლებად ზ, ხოლო ღ-ს რეალიზაციის მხოლოდ ერთი შემთხვევა გვაქვს – აღგღკრა.

ვ) ცალკე ჯგუფად უნდა გამოიყოს ლაბიალიზებული თანხმოვნის შემცველი სამწევრა კომპლექსები. ჩვენ მიერ მოპოვებული მასალის მიხედვით ირკვევა,

რომ სამი წევრისგან შემდგარ კომპლექსებში ლაბიალიზებული თანხმოვანი რეალიზებულია კომპლექსის როგორც პირველ, ასევე მეორე კომპონენტად, არის მაგალითები, რომლებშიც პირველი ორი კომპონენტი ლაბიალიზებული თანხმოვანია. პირველად განვიხილავთ D^2B^1A ქვეჯგუფს, რომელშიც პირველი წევრი ლაბიალიზებული სპირანტია, მეორე – სადა ხშული, მესამე – სონორი. მაგ.:

ა-ხგ-შო-თ-რა „წაქცევა, აყირავება; დამსობა“

ა-ხო-აა-ხო-თ-რა || ა-ხო-ჰა-ხო-თ-რა „ვაჭრობა“. არსებობს ნეიტრალური ხმოვნით გათიშული ვარიანტებიც: ახოაახოთრა და ახოჰახოთრა.

ა-შო-თ-რა „ყვავილობა“ (ა-შოთ „ყვავილი“)

ა-ფჟოთრტქ || ა-ფჟოთრტქ „ბავშვის ფაფა“ ← ქართ. ფუშრუკი „ფაფის ნაირსახეობა“. აფხაზურში ორწევრა კომპლექსი თ თანხმოვნის განვითარების გამო სამწევრად იქცა.

ა-ცცგშო-თ-რა „საფერფლე“ (ა-ცცგშო „ფერფლი“ + -თ-რა)

მოყვანილ მაგალითებში ლაბიალიზებულ სპირანტთან სადა ხშულ თანხმოვანთან მეზობლობაში რეალიზებულია შო, ხო, ჟო თანხმოვნები.

ზ) სულ რამდენიმე მაგალითია D^2D^1A ქვეჯგუფისა, რომელშიც პირველი წევრი ლაბიალიზებული სპირანტია, მეორე – სადა სპირანტი, მესამე კი – სონორი. მაგ.:

ა-ჩგ-ჟო-ხ-რა „ცხენიდან გადმოსმა“

ა-შოშ-რს „დაბნელება“

ა-ლო-ხ-რა || ა-ლოგ-ხ-რა „გახერხვა, დახერხვა“

როგორც ვხედავთ, ამ ქვეჯგუფში სპირანტთან მეზობლობაში არ არის რეალიზებული ჟო, სამაგიეროდ გვაქვს ლაბიალიზებული ლო.

თ) B²D¹A ქვეჯგუფი, რომელშიც პირველი კომპონენტი ლაბიალიზებული ხშული თანხმოვანია, მეორე – სადა სპირანტი, მესამე – სონორი. მაგ.:

- ა-ქ-ს-რა „გადასვლა“
- ა-ქ-ჟ-რა „წაქცევა, ძირს დაცემა“
- ა-ქ-ხ-რა „ზემოდან გადახსნა“

როგორც ვხედავთ, ლაბიალიზებული ხშულებიდან მხოლოდ ქ თანხმოვანია რეალიზებული. სამივე სიტყვაში ეს ფონემა ფუძე-წინდებულის ფუნქციითაა გამოყენებული და ზემოდან მოქმედებას აღნიშნავს. სპირანტთაგან გვხვდება ს, ჟ და ხ თანხმოვნები.

ჩვენ მიერ გამოკვლეულ მასალაში თითო-ორივე მაგალითია, რომლებშიც ლაბიალიზებული ქ და გ თანხმოვნები აფრიკატების მეზობლობაში გვხვდება. ესენია:

- ა-ქ-ჩ-რა „განადგურება“
- ა-ქ-წ-რა „მიტოვება, დატოვება; აყრა, სხვაგან გადასახლება“
- ა-გ^ჰ-რა „დაბეჩავენა, გასაცოდავენა“.

ასევე ერთი შემთხვევა გვაქვს, სადაც ლაბიალიზებულ სპირანტთან სადა აფრიკატია წარმოდგენილი: ა-ჟ-ჩმაზა-რა „ძროხის ავადმყოფობა“. ეს სიტყვა კომპოზიტია, ორი სიტყვისაგან შედგება: ა-ჟ „ძროხა“ და ჩერქეზული წარმომავლობის ა-ჩმაზარა „ავადმყოფობა“. მათი შეერთების დროს მეორე სიტყვას ზოგადობის ა-პრეფიქსი ჩამოშორდა და შედეგად სამწევრა კომპლექსი მივიღეთ (მდრ. ცალკე აღებული ა-ჩმაზარა || ა-ჩმაზარა „ავადმყოფობა“ ვარიანტები“)

ი) არსებობს ისეთი სამწევრა თანხმოვანთკომპლექსები, რომელთა მეორე წევრიც ლაბიალიზებული თანხმოვანია. ლაბიალიზებულ თანხმოვანთაგან ხშულ ლაბიალიზებულთა გამოყენების სამი შემთხვევა გვაქვს, ხოლო ლაბიალიზებული სპირანტისა კი – ოთხი მაგ.:

- ა-შ-ტ^ჲ-რა „ამძუვნება“
- აფ-ღ^ჲ-ტ^ჲ-რა „გაუმჯობესება, გამოკეთება“
- ა-ჩკ^ჲა-ჩკ^ჲ-რს „თლა“ (რედუპლიკაცია)

რაც შეეხება მეორე წევრად ლაბიალიზებული სპირანტის არსებობას, ასეთი შემთხვევა ჩვენ მიერ შესწავლილი მასალის მიხედვით, როგორც აღინიშნა, ოთხია:

- ა-ხ^წ-რა „სინანული“
- ა-ფშ^შმა „მასპინძელი“
- ა-ჟ-ჯ-რტ „ყურძნის ბურახი“
- ა-ძ-ჯ-რან || ა-ძ-ჯ-რა „ყნოსვა“

კ) არის სამწევრა თანხმოვანთკომპლექსები, რომელთა პირველ ორ კომპონენტად ლაბიალიზებული თანხმოვნები გვხვდება, მათი დისტრიბუცია შემდეგნაირია: D²B²A, C²D²A, C²B²A, B²B²A, D²D²A, B²D²A. როგორც ვხედავთ, ლაბიალიზებული აფრიკატი ოდენ პირველ წევრად გვხვდება, ხოლო ლაბიალიზებული ხშულე-ბი და სპირანტები დასტურდება როგორც პირველ, ასევე მეორე კომპონენტადაც. ზემოთხამოთვლილ ჯგუფთაგან შედარებით მეტია D²B²A კომპლექსის არსებობის შემთხვევები. მაგ.:

- ა-ცცშ^შ-ტ^შ-რა „დაფერფლვა“ (ა-ცცშ^შ „ფერფლი“)
- ა-ხანჰ^ჰ-ტ^შ-რა „გაქვავება“ (ანანჰ^ჰ „ქვა“, -ტ^შ გარდაქცევითობის მაწ. სუფ., -რა – მასდარის სუფიქსი)
- ა-ჟა-ჯ-ტ^შ-რა „კაცად, ადამიანად ქცევა“ (ა-ჟა-ჯ „ადამიანი“, -ტ^შ – გარდაქცევითობის სუფიქსი, -რა – მასდარის სუფიქსი)
- ა-ბაანდა-ჯ-ტ^შ-რან „დაპატიმრება“ (ა-ბაანდაჯ „პატიმარი, ტუსადი“). ყველა ამ რთულფუძიან სიტყვაში მეორე კომპონენტია ტ^შ ძირი, რომელიც ნასახელარ გარდამავალ ზმნათა მაწარმოებელია და მის წინ დრო-კილოთა ფორმებში სუბიექტის ნიშანი იკავებს ადგილს. მაგ.: დ-ჟაჯ-სტ^შ-იტ „მე იგი ადამიანად ვაქციე“ (გვანცულაძე, 2003)
- (C²B²) ა-ლა-ც^შ-ჟ^შ-რა „დახამხამება“ (თვალისა)
- ა-ც^შ-ტ^შ-რან „ძროხის დაგრილება“
- (B²B²) ა-კ^შკ^შ-რა || ა-კ^შკ^შ-რა „პენტვა, წეწვა, ძენძვა“
- (D²D²) ა-შ^შშ^შ-რა || ა-შ^შშ^შ-რა „სტკენა“ (ხმაბაძეითი რედუბლიკაცია)

ა-თა-ზღ-ჯვ-რას „შიგნიდან ხმის გამოცემა, ყვირილი“.

როგორც მოყვანილი მაგალითებიდან ჩანს, რედუპლიცირებული ძირი გვაქვს ორ სიტყვაში. როგორც ზემოთაც ითქვა, აკად. ქ. ლომთათიძეს თავის საგანგებო ნაშრომში რედუპლიკაციის შესახებ აღნიშნული აქვს, რომ გაორკეცვბულად გვევლინება უმთავრესად ონომატოპოეტური ლექსიკა, რადგან ხმაბაძვა თითქოს უშუალოდ გადმოსცემს მოვლენისათვის დამახასიათებელ ბგერას. სწორედ ამის მაგალითია აშოშრა „სტვენა“. აკოკრა-ს შემთხვევაში კი ორკეცი სახით იმიტომ გვხვდება, რომ „პენტვა, წეწვა“ ზმნა გულისხმობს ხანგრძლივ, უწყვეტ პროცესს. ყველა ამ მაგალითში მესამე სონორ წევრად რ თანხმოვანია წარმოდგენილი, როგორც მასდარის მაწარმოებლის თანხმოვნითი ნაწილი.

ღ) ცალკე აღნიშვნის ღირსია სამწევრა თანხმოვანთკომპლექსებში პირველ წევრად აფრიკატების გამოყენების შემთხვევები. შედარებით ხშირია პირველ კომპონენტად სადა და ინტენსიურ აფრიკატთა არსებობის შემთხვევები, შედარებით ნაკლებია ლაბიალიზებული აფრიკატის გამოყენება იმავე პოზიციაში. პირველად განვიხილოთ C¹D¹A და C¹B¹A ჯგუფების შემცველი მაგალითები, რომლებშიც პირველი წევრი სადა აფრიკატია, მეორე – სადა სპირანტი (ხშული), მესამე კი – სონორი. მაგ.:

C¹D¹A: ა-ც-ხ-რაა-რა || ა-ც-ხგ-რაა-რა „დახმარება“

ა-ჭგ-წ-ხ-რა „პირიდან გამოღება“ (ა-ჭგ „პირი“, ა-წ-ხ-რა „ამოღება“)

ა-წ-ხ-რა „ვისიმე, რისამე ქვეშ გავლა“

ა-რაცა-წ-ხ-რა „ქვანახშირის ამოღება“ (ა-რაცა „ნახშირი“ + ა-წ-ხ-რა „ამოღება“)

ა-ხა-ც-ხ-რაა-რა „საკუთარ თავზე ზრუნვა“ (ა-ხა || ა-ხგ „თავი“ + ა-ც-ხ-რაა-რა „დახმარება“)

ა-მ-პგ-წ-ხ-რა „გამოგლეჯა, წართმევა“ (ხელიდან) (ა-ნა-პგ || → ამპგ „ხელი“ + ა-წ-ხ-რა „ამოღება; გამორთმევა“)

ა-ღგ-წ-ხ-რა „გამოზამთრება“

ა-ზ-ა-წ-ხ-რა „გამორთმევა“

ა-წ-შ-რა	„ხელის შეშლა“
ა-წ-ხ-რა	„გამოდრობა, გამოთრევა“
ა-წ-ხ-რა	„წართმევა“

ამ მაგალითებიდან ერთ ნაწილში შედის რთულფუძიანი ა-წ-ხ-რა „ამოდება; გამორთმევა“ ზმნა, რომელიც შეიცავს მეორეულ სამწევრა თანხმოვანთკომპლექსს.

როგორც მოცემული მაგალითებიდან ჩანს, სადა აფრიკატებიდან პირველ კომპონენტად სამწევრა თანხმოვანთკომპლექსებში რეალიზებულია წ, ც, თანხმოვნები. სადა სპირანტებიდან წ და ც აფრიკატების მეზობლობაში გვხვდება ს, შ და ხ თანხმოვნები.

ა-წ-ფრ-აა-რა	„ნელ-ნელა აფრენა“ (შდრ. ა-ფრ-რა ა-ფრგ-რა „ფრენა“)
ა-წ-ფრგ-რ-თა	„აფრენის ადგილი“
ა-ძ-თ-რს ა-ძგ-თ-რა	„დნობა, გაღებობა“ (შდრ. ა-ძგ „წყალი“)
აძ-ძბ-რა	„ერთმანეთთან დავა“
ა-ც-კ-ლა-ს-რა	„ჩქმეტა, ბწკენა“
ა-ფსტძ-კ-რა	„თევზის ჭერა“ (ა-ფსტძ „თევზი“ + ა-კ-რა „დაჭერა“)

ზემოთ მოყვანილ მაგალითებში სადა აფრიკატებიდან წ, ძ და ც თანხმოვნებია რეალიზებული, ხოლო სადა ხშულებიდან კი – ფ, თ, ბ, კ თანხმოვნები.

როგორც ჩანს, სადა აფრიკატების თანხმოვანთკომპლექსებში არსებობის თვალსაზრისით, აფხაზურში გარკვეული შეზღუდვები გვაქვს, რადგან იმავე პოზიციაში არ გვხვდება ჯ, ჩ, ჭ თანხმოვნები.

მ) ერთმანეთის მეზობლად სადა აფრიკატების რეალიზების მაგალითები ჩვენ მიერ მოპოვებული მასალის მიხედვით სამია. მაგ.:

ა-წ-წ-რა ა-წგ-წ-რა	„ამოსვლა“
ა-ჭჭ-რა	„ძაფის დახვევა“
ა-კტც-ძ-რა	„მეტურჭლეობა“ (ა-კტც ← ქართ. კეცი + ა-ძ-რა „შეწვა; გამოცხობა; გამოწვა“)

ნ) გარდა სადა აფრიკატებისა, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, პირველ კომპონენტად ინტენსიური აფრიკატებიც გვხვდება და ასე იქმნება თანხმოვანკომპლექსთა C^3B^1A ჯგუფი. მაგ.:

ა-ჭ-თ-რა ა-ჭგ-თ-რა	„დაძახება“
ა-ჩ-თ-რან	„საჯინიბო“ (შდრ. ა-ჩგ „ცხენი“, -თ-რა – ადგილის აღმნიშ. სუფიქსია)
ა-ჩ-კ-ნ-ჰ-რა	„თავის ჩამოსრჩობა“ (ზედმიწ.: თავის ჩამოკიდება)
ა-ჩფნგ-ჰა	„საყვედური“

ბოლო სამ მაგალითში ჩ- უკუქცევითი მოქმედების მაწარმოებელი პრეფიქსია (გვანცელაძე 2003, 48). ამდენად, სამწვერა კომპლექსი მეორეულია.

როგორც მაგალითებიდან ჩანს, სამწვერა კომპლექსის პირველ კომპონენტად აფრიკატთაგან გვაქვს ჩ და ჭ თანხმოვნები, ჯ არ არის რეალიზებული. რაც შეეხება ინტენსიური აფრიკატის მეზობლობას სპირანტთან, ასეთი სულ ორი მაგალითი გვაქვს. ესენია:

ა-ჩ-შ-რან	„თვითმკვლელობა“
ა-ჭ-შ-რა	„სახეზე, პირზე წასმა, წაცხება“

აქაც აფრიკატთაგან ჩ და ჭ ფონემები გვხვდება. ინტენსიური ჯ თანხმოვნის კომპლექსში გამოუყენებლობის მიზეზი უნდა იყოს ამ ფონემის შემცველ ძირთა დიდი სიმცირე. ამას მოწმობს ის ფაქტი, რომ, მაგალითად, ვ. კასლანძის ორტომეულ ლექსიკონში (კასლანძია 2005, 680) ჯ ფონემაზე სულ ოცდაექვსი ლექსიკური ერთეულია შეტანილი.

ო) C^2D^1A ჯგუფში, რომელშიც პირველ კომპონენტად ლაბიალიზებული აფრიკატია, მხოლოდ ერთი მაგალითი გვხვდება. ესაა ა-ც²სლანბ || ა-ც²სლაბ „ჭივჭავი“.

პ) გამოიყოფა B^1D^4A ჯგუფი, რომელშიც პირველი წვერი სადა ხშული თანხმოვანია, მეორე – ინტენსიური სპირანტი, მესამე კი – სონორი. მაგ.:

ა-ნ-ხ-ა-ფშ-რა	„შეხედვა, დახედვა“
ა-ფშ-ლაპყა	„სიმინდის ტარო“ (ა-ფშ „სიმინდი“ + ა-ლაპყა „ტარო“)
ა-ჭა-ფშ-რან	„პირისახეში ცქერა“
ა-ლა-ფშ-რან	„არჩევა, ამორჩევა“
აფ-ფშ-რან	„მსგავსება“

ამ ჯგუფის მაგალითებში სადა ხშირად თანხმოვანთაგან ფ გვხვდება შ-ს წინა პოზიციაში. საყურადღებოა, რომ დასახელებულ სიტყვათაგან, ტაროს აღმნიშვნელი სიტყვის გარდა, ყველა შეიცავს ცქერის, ყურების აღმნიშვნელ ფშ ძირს, რომელსაც მოსდევს მასდარის ან აბსტრაქტულ სახელთა მაწარმოებელი -რა სუფიქსი.

ჟ) აფრიკატები აფხაზურში სამწვერა კომპლექსების მეორე კომპონენტადაც გვხვდება. მაგალითები დაყვავით სადა, ინტენსიური და ლაბიალიზებული აფრიკატების მეორე წვერად გამოყენების სიხშირის მიხედვით.

B¹C³A ჯგუფში პირველი წვერი სადა ხშირი თანხმოვანია, მეორე – ინტენსიური აფრიკატი, მესამე კი – სონორი. მაგ.:

ა-ფხ-რან	„ტყდომა“
ა-ც ^o -ფხ-რა	„სირცხვილი“ (ა-ც ^o „კანი, ტყავი“ + ა-ფხ-რა „გატეხა; ტყდომა“, ე. ი. სირცხვილი აფხაზთა წარმოდგენით ტყავის, კანის გატეხაა)
ა-თა-ფხ-რან ა-წ ^h -ა-ფხ-რა	„ჩატყდომა“
ა-ხ ^h -რან	„დასუსტება, დაუძღურება“
ეს-ხ ^h -ნტ	„ყოველდღე“

პირველ სამ სიტყვაში ა-ფ-ხ-რა „გატეხა; ტყდომა“ ფუძეა გამოყენებული, რომელიც, თავის მხრივ, მეორეულ ორწვერა თანხმოვანთკომპლექსს შეიცავს (შდრ. ი-ფგ-ს-ხ^h-იტ „გავტეხე, დავამტვრიე“). საინტერესოა, რომ იგივე ა-ფ-ხ-რა

სიტყვა რედუქციაციის დროს ფ თანხმოვნის შემდეგ ნეიტრალურ ხმოვანს ჩართავს: ა-ფგ-ჩჩ-რა „მრავლის გატეხა, დამსხვრევა; წვრილად დატეხა“, რაც ძალზე საყურადღებოა. ალბათ იმიტომ ხდება ასე, რომ ენა თავს არიდებს ოთხწევრა კომპლექსის წარმოქმნას.

ეს-ჩა-ნგ „ყოველდღე“ ფორმაში ეს- ელემენტი „ყოველის“ აღმნიშვნელია (შდრ.: ეს-მინუთ „ყოველ წუთს“, ეს-საათ „ყოველ საათში“ და ა.შ.).

როგორც მოყვანილი მაგალითებიდან ჩანს, ინტენსიურ აფრიკატთაგან მხოლოდ ჩ თანხმოვანია რეალიზებული.

B^1C^1A ჯგუფში ორი მაგალითია:

აა-დ-წ-რა „გვერდზე გადგომა“

ა-კგ-დ-წ-რა „რისამე რამისაგან მოვარდნა, მოძრობა“

D^1C^1A ჯგუფი შედგება კომპლექსებისაგან, რომლებშიც პირველი წევრი სადა სპირანტი თანხმოვანია. მაგ.:

ა-ნა-ვ-წ-რა „გაგლა“

ა-ვ-წ-რაა-რა „ოდნავ გამოღება“

ა-ხჩ-ნგ ზა „მომცრო მორი, ძელი; ხის სკამლოგინის სასთუმალი“

სადა აფრიკატთაგან წ და ჩ თანხმოვნები გვხვდება სამწევრა კომპლექსის მეორე კომპონენტად. სადა ხშირი თანხმოვნებიდან წ-ს წინა პოზიციაში დასტურდება დ, ხოლო სპირანტთაგან კი – ვ და ხ.

ერთადერთი მაგალითი, რომელშიც მეორე წევრად ლაბიალიზებული აფრიკატია, შემდეგია: ა-თ-წ-რაა-რა „გამოჟონვა“. ამ შემთხვევაში თ სადა ხშირის გვერდით წ-ს ლაბიალიზებული აფრიკატი გვაქვს.

ზემოთ მოყვანილ ყველა მაგალითში, გარდა თითო-ორი შემთხვევისა, მესამე კომპონენტად სონორთაგან რ არის რეალიზებული. უმეტეს შემთხვევაში იგი მასდარის, აბსტრაქტულობის ან კრებითობის მაწარმოებლის ნაწილია და ამდენად კომპლექსიც მორფემათა შეჯრის შედეგად არის მიღებული. მესამე წევრად გვხვდება ლ, მ და ნ სონორები, მაგრამ მათი გამოყენება ძალზე შეზღუდულია და სულ რამდენიმე მაგალითით შემოიფარგლება.

ამ ქვეჯგუფში ჩვენ განვიხილეთ ისეთი სამწვერა თანხმომვანთკომპლექსები, რომელთა მესამე კომპონენტიც სონორი გახლავთ. თუმცა მასალის შესწავლისას გამოიყო ისეთი შემთხვევები, როცა კომპლექსში გვაქვს არა ერთი, არამედ ორი სონორი.

D²AA ჯგუფი:

ა-ჭრგზრ-რა „აწყვეტა, აგლეჯა“

ა-თგ-ზრ-რან „გადმოვარდნა, დავარდნა“

მაგალითებში, რომლებშიც ორი რ-ს წინ უ სპირანტი გვხვდება, სულ ორია. სპირანტთაგან ამგვარ კომპლექსებში სხვა თანხმომვანები არ დასტურდება.

როდესაც სამწვერა თანხმომვანთკომპლექსებზე ვსაუბრობთ, აუცილებლად უნდა აღვნიშნოთ, რომ ზოგიერთ ამგვარ კომპლექსს მოეპოვება ნეიტრალური ხმონით გათიშული ვარიანტები, ისინი პარალელურად იხმარება. ჩვენ მიერ შესწავლილი მასალის მიხედვით ამგვარი ფორმები შემდეგია:

ა-ხო-აა-ხო-თ-რა || ა-ხო-აა-ხოგ-თ-რა || ა-ხო-ჰა-ხოგ-თ-რა „ვაჭრობა“

ა-ღო-ხ-რა || ა-ღოგ-ხ-რა „გახეხვა, დახეხვა“

ა-ფუ-რა || ა-ფუგ-რან „ყნოსვა“

ა-კო-რა || ა-კოგ-რა „პენტვა, წეწვა, ძენძვა“

ა-შო-რა || ა-შოგ-რა „სტვენა“

ა-წო-რა || ა-წოგ-რა „ქვემოდან ამოსვლა“

ა-ცო-სლანბ || ა-ცოგ-სლანბ „ჭივჭივი“

ა-ჭგ-თ-რა || ა-ჭგგ-თ-რა „დაძახება“

ყველა ამ მაგალითში სამწვერა კომპლექსის პირველი თანხმომვანური ელემენტი მომდევნო ორისაგან ნეიტრალური ხმონით არის გათიშული. აღსანიშნავია, რომ გ ხმონის ერთ-ერთი ძირითადი ფუნქცია თანხმომვანთგაყრაა.

როგორც აკად. ქ. ლომთათიძემ დაადგინა, აფხაზურ-აბაზურ ძირთა და ფორმანტათვის დამახასიათებელია CV ტიპი, ანუ ღია ტიპის მარცვალი. ამ ღია ტიპის მარცვალია შეჯრა სიტყვათა და ფორმათა წარმოებისას ერთი მთავარი

მახვილის ქვეშ იწვევს ხმოვანთა რედუქციას და თანხმოვანთა შეყრას. მაგრამ ეს თანხმოვანთა შეჯრა ერთნაირად ასატანი არ არის ყველა კომპლექსში და ამ დროს თავს იჩენს სწორედ ო თანხმოვანი (ლომთათიძე 1976, 41). აფხაზურში ბევრი სიტყვაა ისეთი, რომლებიც ო ხმოვნის გარეშე არ გვხვდება, მაგრამ, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, არსებობს პარალელური ფორმებიც. აკად. ქ. ლომთათიძე აღნიშნავს, რომ ო ხმოვანი, ჩვეულებრივ, თავს იჩენს ორი თანხმოვნის შემდეგ მესამის ზღვარზე (ლომთათიძე 1976, 41). ანუ გვაქვს CCVC ტიპი თანხმოვანთა დისტრიბუციისა. ამის მაგალითები შემდეგია:

ა-ცხრაა-რა || ა-ცხგრაა-რა „დახმარება“, ამ სიტყვაში ო ხმოვანი ხ-სა და რ-ს შორის ჩნდება. ასევე:

ა-ფგრ-რა || ა-ფგრ-რა „ფრენა“, რომელშიც ო ხმოვანი თავს იჩენს როგორც ფ-სა და რ-ს, ასევე ძირისეულ რ-სა და მასდარულ რ-ს შორის.

მაგრამ ზემოთ განხილულ მაგალითებში ო ხმოვანი გვხვდება არა ორი თანხმოვნის შემდეგ მესამის ზღვარზე, არამედ პირველისა და მომდევნო ორი თანხმოვნის მიჯნაზე. როგორც მოგეხსენებათ, აფხაზური სიტყვის ძირი ამოსავალში მარტივი იყო და ენა სწორედ ო ხმოვნის მეშვეობით გაურბის ფონეტიკური პროცესების შედეგად წარმოქმნილ თანხმოვანთა კომპლექსებს. თუმცა ეს, როგორც დავინახეთ, ყოველთვის ასე არ არის. აფხაზური, ერთი მხრივ, გაურბის თანხმოვანთა შეყრას, მეორე მხრივ კი, ჩვენი დაკვირვებით, იგი ნაკლებად ეგუება სიტყვა-ფორმაში მარცვალთა სიმრავლეს. მახვილის ძლიერი ზემოქმედება იწვევს ხმოვნის რედუქციას და, შესაბამისად, სიტყვაში მარცვალთა რაოდენობა მცირდება. ე.ი. ენა ამ გზით არეგულირებს მარცვალთა რაოდენობას (საკითხი დეტალურ კვლევას მოითხოვს).

აქვე უნდა აღვნიშნოთ ისიც, რომ დამოუკიდებლად არსებული სიტყვის აუსლაუტში არსებული ო ხმოვანი კომპოზიტში იკარგება და შედეგად თანხმოვანთა კომპლექსს ვიღებთ. ო ხმოვანი აფხაზურში ხშირად დგას სიტყვის ბოლოს, ოღონდ უნდა აღვნიშნოს, რომ იგი ამ პოზიციაში, ჩვეულებრივ მახვილიანია. მაგ.: აძქ „წყალი“, ათძქ „კედელი“, აჯგმშქ „ხახვი“ და სხვ.

ზოგიერთ სიტყვაში, როგორებიცაა: ძგბზუძანგ „კარგად“, აძახტოგ „შესაკერი“, აფხტოგ „მღიერი“ ძირითადი მახვილის გვერდით თავს იჩენს თანამახვილი.

სწორედ ეს თანამახვილი ახასიათებს ზემოთ მოყვანილ ბოლო ღია მარცვლის ნეიტრალურ ხმოვანს, რაც ხდება საფუძველი მისი შენარჩუნებისა. როგორც კი ეს თანამახვილი კიდევ უფრო შესუსტდება ბოლო ღია მარცვლის გ-ზე, იგი მყისვე გაუჩინარდება. მაგ.: აძახტო „საკერავი, შესაკერი რამ“ სიტყვაში გ ხმოვანზე თანამახვილის შესუსტებით მივიღეთ აძახტო ვარიანტი (ლომთათიძე 1976, 112).

ჩვენ მიერ განხილულ მასალაში გამოიყოფა რამდენიმე კომპოზიტი, რომლებშიც შემავალი პირველი სიტყვის ბოლოკიდური გ ხმოვანი რედუცირებულია.

მაგ.:

- ა-უ-კ-რა „გასუქება“, მიღებულია: აუკ „ხორცი“ + ა-კ-რა „ჭერა“
ანუ ხორცის ჭერა, ხორცის მოკიდება, გასუქება.
ორი სიტყვის შეერთებისას ა ხმოვანი ამოვარდა, მახვილი გადავიდა წინამავალ ხმოვანზე, რამაც ორი ხმოვნის რედუქცია გამოიწვია.
- ა-ბაანდა-უ-ტო-რა „დაპატიმრება“ (ა-ბაანდა-უტ „პატიმარი“, -ტო გარდაქცევითობის სუფიქსია, -რა კი – მასდარისა).

აქაც იგივე პროცესი გვაქვს, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ ოდენ გ ხმოვნის გაუჩინარება ხდება, ანუ: CVCC → CCC. ეს იმით აიხსნება, რომ სიტყვათა შეერთებისას მახვილის გადანაცვლება ხდება წინა ან უკანა ხმოვანზე და უმახვილოდ დარჩენილი გ ხმოვანი იკარგება.

აკად. ქ. ლომთათიძე თავის ნაშრომში აღნიშნავს: „უმახვილო გ მეტად დაუდგარი ბგერაა და ზოგიერთ მკვლევარს იგი არ შეაქვს ხმოვანთა სისტემაში, მაგრამ ეს ვითარება გამოწვეულია არა გ ხმოვნის „ფონემურობა-არაფონემურობით“, არამედ ინტენსიური მახვილის მოქმედებით, რომელიც მთლიანად „ანგრევს“ ფუძეთა ამოსავალ ხმოვნურ სახეს: იწვევს ფუძეთა შეკუმშვას და, ბუნებრივია, თუ პირველ რიგში უმახვილო ხმოვანს ამოაგდებს“ (ლომთათიძე 1976, 40).

2) მეორე წევრად სონორის შემცველი სამწევრა თანხმოვანთკომპლექსები აფხაზურში

ჩვენ მიერ შესწავლილ მასალაში ცალკე ჯგუფს ქმნიან ისეთი სამწევრა თანხმოვანთკომპლექსები, რომელთა მეორე წევრი სონორია. მაგალითები იყოფა სხვადასხვა ჯგუფის თანხმოვანთა დისტრიბუციის მიხედვით და აქ მეტად საინტერესო სურათი ვლინდება. საქმე ის გახლავთ, რომ ამგვარ კომპლექსებში თანხმოვანთა დისტრიბუცია საკმაოდ შეზღუდულია. კერძოდ, პირველ კომპონენტად საერთოდ არ გვხვდება B^1 , B^2 და B^3 ჯგუფის სშული თანხმოვნები. სპირანტაგან პირველ პოზიციაში სადა და ლაბიალიზებული თანხმოვნებია რეალიზებული, აფრიკატაგან კი მხოლოდ C^1 ჯგუფის თანხმოვნები. მაგალითები:

- D^1AD^1 : ა-ჟ-რ-ვა „ქიშიში“ (ზედმიწვევით: ხმელი ყურძენი)
- D^1AD^2 : ა-წგ-ს-მჟა-ს „მიმომფრენი ფრინველი“ (ა-წგ-ს „ფრინველი, ჩიტ“, ა-მჟა-ს-რა „გზად გავლა“)

შედარებით მეტია პირველ კომპონენტად ლაბიალიზებული სპირანტის გამოყენების შემთხვევები.

- D^2AB^2 : ა-შ-რ-ჰო „დაგორგლილი ყველი“
- D^2AD^2 : ა-შ-რ-ვა „შებოლილი ყველი“ (ზედმიწ.: გამხმარი ყველი)
- D^2AC^1 : ა-უნ-ცა-რს „გამორეკვა, გამოდგენა შენობიდან“ (ა-უნ „სახლი, შენობა“, ა-ცა-რა „წასვლა“).
- D^4AC^2 : ა-ჯგშ-რ-წო „დამწნილებული ნიორი“ (ა-ჯგშ „ნიორი“, ა-რ-წო-რა „დამწნილება“)

ამ ჯგუფის კომპლექსები მცირე რაოდენობითაა ენაში, D^3 ჯგუფის თანხმოვნები კი პირველ კომპონენტად საერთოდ არ დასტურდება.

ჩვენ მიერ შესწავლილ მასალაში გამოიყო ისეთი სამწევრა თანხმოვანთკომპლექსებიც, რომელთა პირველი წევრი C^1 ჯგუფის სადა აფრიკატია, მეორე – სონორი, მესამე კი – D^1 და B^1 ჯგუფის თანხმოვნები. მაგ.:

C^1AD^1 : ა-ჭგტც-ნ-ხა-ჯ	„ახალმოსახლე“ (სიტყვა კომპოზიცია: აჭგტც „ახალი“, ა-ნ-ხა-ჯ „მცხოვრები, მოსახლე“);
ა-ჭგტც-მჟა	„ახალი ცხოვრების გზა“ (ასევე კომპოზიცია: ა-ჭგტც „ახალი“, ა-მჟა „გზა“);
C^1AB^1 : ა-ჭგტც-რ-გგლა-რა	„ახალმშენებლობა“ (ა-ჭგტც „ახალი“, ა-რ-გგლარა „დაყენება; აშენება“);

საყურადღებოა, რომ ყველა ეს სიტყვა კომპოზიტი და ნეოლოგიზმია. მათში შემავალი პირველი ფუძე არის ა-ჭგტც, რომლის მომდევნო ფუძეებთან შეერთებითაც თანხმოვანთკომპლექსებს ვიღებთ. ამდენად, ზემოთმოყვანილი სამწევრა თანხმოვანთკომპლექსები სრულიად ახალი მეორეული წარმოშობისაა.

ამ ჯგუფის თანხმოვანთკომპლექსებში, რომელთა მეორე კომპონენტიც სონორია, პირველ წევრად არ გვხვდება $B^1, B^2, B^3, C^2, C^3, D^3$ ჯგუფის თანხმოვნები.

§ 3. ორი სონორის შემცველი სამწევრა კომპლექსები აფხაზურში

ჩვენ თანმიმდევრობით განვიხილეთ ისეთი სამწევრა თანხმოვანთკომპლექსები, რომლებშიც სონორი თანხმოვანი ჯერ ბოლოკიდურ, ხოლო შემდეგ თავკიდურ კომპონენტად იყო რეალიზებული. მაგრამ ცალკე გამოიყოფა ისეთი სამწევრა კომპლექსებიც, რომლებშიც სონორი თანხმოვნები ერთდროულად პირველ და მესამე წევრად გვხვდება, ხოლო მათ შორის, ანუ კომპლექსის მეორე წევრად ხშული, სპირანტი და აფრიკატი თანხმოვნებია წარმოდგენილი. პირველად განვიხილოთ AB^1A ჯგუფის კომპლექსთა შემცველი სიტყვები. მაგ.:

ა-რ-პ-რა	„მიწის ჩიჩქნა“
ა-ნა-რ-კ-რა	„ჩაბარება, გადაცემა“
ა-ფგ-რ-ტლა-რა	„გახსნა, შეხსნა“
ა-სა-რ-თ-რა	„საბატკნე“
ა-ნ-კ-რა	„ხელის ჩაჭიდება, ჩაღება“
ა-ლას-კანდ-რა ა-ლას-კანტ-რა	„ძალიან მსუბუქი“
ა-ნე შგ-ნ-თ-რა	„საფლავი, სამარე“

ა-ბუნტ-რა	„აჯანყება“ (შდრ. რუს. бунт, -რა მასდ. მაწ. სუფიქსი)
ა-ბანდრეჭი	„კოჭი“ (ფუძის აგებულება ბუნდოვანია)
ა-წვეწვდრა	„მარწევი“ (შდრ. მეგრ. წვეწმდარა წიწიმდარა)
ა-საპენ-თ-რა	„სასაპნე“
ა-ყუნდ-ყუნდ-რა ა-ყუნდ-შუნდ-რა	„დუღუნი, ბუზღუნი“ (ფუძის რედუბლიკაციაა. -რა მასდ. მაწ. სუფ.)
ა-დგრფ-რა	„უსწორმასწორო აღმართი“
ა-რ-თ-რა	„მომწიფება“
ა-ჰაზერ-თ-რა	„ჩოხის მასრის ჩასაგები ჯიბეები, საქილე“ (შდრ. თურქ. ჰაზერ „მზა“)
ა-ხ [~] -ძე-რ-კ-რა	„მოვარაყება“ (ზედმიწ.: ოქროს წყლის დაჭერინება)
ა-წგ-რ-ტლა-რა	1. „ნაკერის მორღვევა“; 2. „ხარის გამოსხნა უღლიდან,,
ა-რ-ტლა-რა	„დარღვევა“
ა-ხ-ა-რ-კ-რა	„დაწეება“
ა-შართლე	„სახვევი, გრაგნილი“ (ფუძის წარმომავლობა არკვევია)
ა-შაქარ-თ-რა	„საშაქრე“ (ა-შაქარ „შაქარი“ ნასესხებია ქართულის მეშვეობით)
ა-რთმაყ	„ჩანთა“ (ნასესხებია თურქულიდან)
ა-რ-ბლა-ყ [~] ა-რა	„მიმართულების შეცვლა“
ა-გ [~] -აა-რ-ტ-რა	„გულახდილობა“
ა-ბარდ-რა	„ბუჩქებით დაფარული ბარდნალი ადგილი“ (შდრ. ქართ. ბარდი)
ა-კაკალ-კ-რა	„საუზმობა“ (შდრ. მეგრ. კაკალუა „საუზმობა, წახემსება“)
ა-ჩალტ-რა	„ფარცხვა“ (შდრ. ქართ. ჩელტი)
ა-ლ-დრ-აა-რა ა-ლ-დგრ-აა-რა	„ამოცნობა, ცნობა“
ა-ც [~] გ-მ-ზგ-მ-კ-რა	„უძილობა“
ა-შამთლაჰი	„ბორკილი“

ა-გაჩამ-კ-რა „შეერთომა“, „დაბნევა“

ა-ყრყ-მღჯ || ა-ყარყ-მღჯ „ხვანჩი, ხორხის მადლობი“

(შდრ. იმერ. ყორყი „ხორხი“)

მოყვანილი მაგალითებიდან ჩანს, რომ სამწვერა კომპლექსებში მეორე კომპონენტად გვხვდება შემდეგი სადა ხშული თანხმონები: პ, კ, ტ, თ, ფ, დ, ბ, ყ. მათგან ყ-ს გამოყენების მხოლოდ ერთი შემთხვევა ფიქსირდება, აყრყმღჯ სიტყვაში და აქაც მორფემათა ზღვარზე (შდრ. ა-ყარყ „ხორხი“). რაც შეეხება სონორებს, თავიდანვე წვერად მეტი სიხშირით რ სონორი გამოიყენება (უპირატესად კაუზატივის პრეფიქსად), შედარებით ნაკლებია ნ-ს გამოყენების შემთხვევები, ხოლო ლ და მ თანხმონები თითო-ორთა მაგალითში გვაქვს. კომპლექსის მესამე ანუ ბოლო წვერადაც რ თანხმონი გვევლინება, იგი ამ შემთხვევაში ან მასდარის მაწარმოებელია, ან ადგილის აღმნიშვნელი სუფიქსის ნაწილი (-თ-რა). ოთხი შემთხვევა გვაქვს ბოლო წვერად ლ თანხმონის არსებობისა და ერთი მ-სი – ნასესხებ „ართმაყ“ სიტყვაში.

ამ ჯგუფის კომპლექსებში მეორე წვერად ლაბიალიზებული და პალატალიზებული ხშული თანხმონებიც გვხვდება, მაგრამ მათი რაოდენობა შედარებით ნაკლებია. მაგ.:

- (AB²A): ა-ჩგ-ლა-რ-ყ-რა „თავის დახრა“
- ა-იდეალ-ტ⁰-რა „იდეალიზება“ (ა-იდეალ-იდეალი, -ტ⁰ – გარდამავალ ნასახელარ ზმნათა მაწარმოებელი, -რა – მასდ. მაწ. სუფიქსი).
- ა-რ-თ⁰-რ³ „დამატება, გავსება“
- ა-ყ⁰არტ⁰-რა „სახსარი, სადრეკი, ოდრიკალი“
- ა-ზაკან-ტ⁰-რა „დაკანონება“ (შდრ. რუს. закон, -ტ⁰ გარდამავალ ნასახელარ ზმნათა მაწარმოებელი სუფიქსი, -რა – მასდარისა).
- ა-დთმ-ტ⁰-რა „დაობლება“ (შდრ. თურქ. ეთემ „ობოლი“)
- ა-რ-ყ⁰-რ³ „ამოვსება, ჩახერგვა“
- ა-ღარ-ტ⁰-რა „ვინმეს გაღარიბება“ (ა-ღარ „ღარიბი“, -ტ⁰ – დანიშნ. სუფიქსი, -რა – მასდ. მაწ. სუფიქსი).

როგორც მოყვანილი მაგალითებიდან ჩანს, B² ჯგუფის თანხმონებებიდან მეორე წევრად რეალიზებულია თ°, ტ° და ყ° თანხმონებები. პირველ კომპონენტად სონორთაგან გვხვდება რ, ნ, მ, ხოლო მესამე წევრად კი ოდენ რ სონორი, როგორც მასდარის მაწარმოებელი სუფიქსის ნაწილი.

B³ ჯგუფის თანხმონებთან მეორე წევრად გამოყენების შემთხვევები სულ ოთხია:

- (AB³A): ა-თგრკ³-რ³ „წამოშვერა, გამოზნექა“
 ა-ცგრკ³-რა „კოჭლობა“
 ა-ნ³-ლ-კ³-რა „გამოყოფა“
 ა-დგრგ³-ლ³ „ხის ვედრო“ (შდრ. ქართ. დერგილა, დერგი).
 კომპლექსი წარმოქმნილია ქართული ი ხმონის რედუქციის შედეგად.

პალატალიზებულ ხშულთაგან ამ პოზიციაში კ³ და გ³ თანხმონებები გვხვდება, სონორთაგან – ლ და რ.

ბ) ამ ქვეჯგუფში განვიხილავთ სადა სპირანტის შემცველ სამწევრა თანხმონებთა კომპლექსებს. მაგალითები:

- (AD¹A): ა-რ-ხ-რ³ „თიბვა“
 ა-გ³-ლ-ხ-რა „ამოდება“ (შუაგულიდან)
 ა-ზ-კ³-ლ-ხ-რა „გამოსვლა“ (შდრ. ალსრა „გაელა“)
 ა-ნ-ე-დ-კ³-მ-ხ-რ-გ-და „უკლებლივ, გვერდის აუვლელად“
 ა-ნ-შ-რ³ „გათბობა“
 ა-რ-შ-რ³ „დათრობა“
 ა-ლ-ხ-რა „ამორჩევა“
 ა-დ³-ლ-ჟ-რა „შენობიდან გარეთ გამოშვება, გამოყრა“
 ა-რ-ხ-რა „დარჭობა“
 ა-ნ-ა-პ-მ-ხ-რა „ხელის ჩამორთმევა“ (ა-ნ-ა-პ³ „ხელი“, ა-მ-ხ-რა „გამორთმევა; წართმევა“);
 ა-მ-წ-ა-რ-ხ-რა „მოტაცება“
 ა-ნ³-ლ-შ-რა „შეშლა“

ა-მ-ს-რა	„დაფიცება“
ა-ჰო-ტ-გ-ლ-ხ-რა	„მბრძანებლობა“
ა-ც-ტ-მ-დ-რა ა-ც-ტ-მ-დ-რა	„სიძულვილი“
ა-ხ-ტ-რ-ს-რა	„შეხება“
ა-გ-ა-ლ-ს-რა	„მწუხარება, ურვა“ (ა-გ-ა „გული“, ა-ლ-ს-რა „შიგ გავლა“)
ა-მ-ხ-ნ-გ-ზა	„ყანაში მომუშავე“
ა-შა-მ-ხ-ნ-გ-შ-ლ-არა	„დაჩოქება“

როგორც მოყვანილი მაგალითებიდან ჩანს, სადა სპირანტებიდან სამწევრა კომპლექსებში რეალიზებულია ხ, შ, ს, ჟ, ღ თანხმოვნები, მათგან უ მხოლოდ ერთ სიტყვაში გვაქვს – ადოღლჟრა. პირველ წევრად ოთხივე სონორი გვხვდება, მათგან უფრო ხშირად – მ და ლ, შედარებით ნაკლებად რ და ნ თანხმოვნები. ბოლოკიდურ წევრად ყველგან რ სონორია რეალიზებულია, გარდა ორი შემთხვევისა, სადაც ნ თანხმოვანი გვაქვს: ამხნგზა და აშამხნგშლარა.

გარდა სადა სპირანტისა, სამწევრა კომპლექსის მეორე წევრად, ლაბიალიზებული სპირანტიც გვხვდება. მაგალითები:

(AD²A):

ა-თ-რ-ხ-გ-ნ-ჰ-რა	„ჩაბრუნება, გადაბრუნება“
ა-გ-ტ-დ-გ-რ-შ-ლ-არა	„გადაღდება“
ა-ხ-რ-შ-რა	„წამოსხმა, მოგდება“
ა-რ-ჟ-რა	„დაღვეინება“ (რ- კაუზატივის მაწ. პრეფიქსია, -რა – მასდარის მაწ. სუფიქსი, ჟ – „დაღვეის“ აღმნიშვნელი ძირი)
ა-თ-რ-ხ-ლ-არა	„მოღუშვა, შეჭმუხვნა“
ა-ქ-ტ-რ-შ-რა	„კემსვა“
ა-ხ-გ-ნ-ჰ-რ-ა	„დაბრუნება“
ა-ძ-რ-გ-რა ა-ძ-რ-გ-რა	„სმენა“ ამ სიტყვის ვარიანტები გვიჩვენებს,

რომ ენა ცდილობს, თავიდან აიცილოს სამი თანხმოვნის თავმოყრა და დაიცვას ორი თანხმოვნის წესი, რასაც ზოგჯერ აღწევს კიდევ.

ა-თნ-რ-შო-რა	„ჩაგდება“
ა-უგ-წ-რა-რ-შო-რა	„ამოღლიალება“
ა-ძგ-რ-ჟო-რა	„წრთობა, გამოწრთობა“ (ზედმიწ.: „წყლის დაღვეინება“)
ა-რ-უ-რნ	„გაჭყენება“
ა-გო-კნ-რ-შო-რა	„სიმშვიდე“
ა-გოგ-ხგ-ნ-ჰო-რა	„პირღებინება, გულისრევა“
ა-ცგნხო-რნ	„სამაგიერო, სანაცვლო“
ა-ჩხო-ან-ღა-რ-ხო-რა	„მონაწილეობის მიღება“
ა-ხგ-რ-ხო-რნ	„დასჯა“
ან-ჩჩა-რ-ხო-რა	„ქვეყნის სასაცილოდ გახდომა“

D² ჯგუფის სპირანტთაგან სამწვერა თანხმონანთკომპლექსების მეორე კომპონენტად შემდეგი თანხმონები გვხვდება: ჰო, შო, ჟო, ხო, ჯო. პირველ კომპონენტად სონორთაგან რ და ნ არის რეალიზებული, მათგან ნ მხოლოდ სამ მაგალითში გვხვდება. კომპლექსთა ბოლო ანუ მესამე წვერად ასევე რ სონორი გვაქვს, ამ შემთხვევაშიც მისი რაობა ნათელია – იგი მასდარის მაწარმობელი სუფიქსის ნაწილია.

სადა და ლაბიალიზებულ სპირანტთა გვერდით იმავე პოზიციაში პალატალიზებული და ინტენსიური სპირანტებიც გვხვდება.

მაგალითები:

(AD ³ A):	ან-რ-ხო-რა	„ტკენინება, ტკივილის მიყენება“
	ა-ჩხოგ-რ-ხო-რნ	„გაგრილება“

ორივე შემთხვევაში ერთი და იგივე კომპლექსი გვაქვს – რხო.

(AD ⁴ A):	ან-ცოგ ^ა -რ-შო-რა	„ბოროტმოქმედება, უკეთურება“
	ან-რ-შო-რა	„ტიფი“
	ა-ძგ-რ-შო-ღა	„ამჟავებული რძე“
	ა-მშო-ნგ-ჰო ^ა	„დღესასწაული“ (ან-მშო „დღე“ ა-ნგ-ჰო ^ა „დღესასწაული“)

გ) სამწვევრა კომპლექსებში მეორე კომპონენტად C¹, C² და C³ ჯგუფების თანხმონებიც არის რეალიზებული:

AC ¹ A:	ა-ც ¹ -რ-წ-რა	„გამოჩენა“
	ა-გ ¹ -მ-წ-რა	„შეწუხება, ნერვიულობა“
	ა-რ-გ ¹ -მ-წ-რა	„ვინმეს მიერ ვისიმე შეწუხება, განერვიულება“
	ა-რ-თგნ-რა	„დამშვიდება“
	ა-რ-ჩ-რა	„გაბერვა“
	ა-ჩ ¹ -რ-ძ-რა	„პურის ცხობა“
	ა-ჩ ¹ -რ-ჩ-რ ¹	„გაბლენძა, მედიდურობა“
	ა-ჩ ¹ -რ-თგნ-რა	„თავის დამშვიდება“
	ა-ფგ ¹ -რ-წ-რა	„ჩამოშორება“
	ა-თა-რ-ჩ-რა	„გაბერვა“ (კაუზ.)
	ა-ლ-წ-რა	„ტყიდან გამოსვლა“
	ა-კა-რ-ჩ-რ ¹	„კვამლის აბოლქვება“
	ა-ლა-რ-ჩ-რა	„მიშვება“
	ა-მ-წ-რა	„მოგლეჯა, მოხევა“
	ა-ხ-თგ-ლ-წ-რა	„შობა, მშობიარობა“
	ა-წა-რ-ჩ-რ ¹	„ბოლის, კვამლის გამოშვება“
	ა-ჩ ¹ -ა-ვა-რ-ძ-რა	„დამალვა, მიმალვა“
	ა-გგრძნტ ³	„ბნედიანისთვის შელოცვა“
	ა-ჰაფშ ¹ -რ-ძ-რა	„სამეთუნეო სახელოსნო“
	ა-ჭარამ-წლა	„ჭერმის ხე“ (შდრ. ქართ. ჭერამი)
	ა-ხგრწლაღ ¹	„სარჩული“ (უძის აგებულება ბუნდოვანია)
	ა-ბგრტმ ¹	„ეკალა“ (შდრ. მეგრ. ბურტუმელი „ეკალა“)
	ა-ჩგნჩლაბის	„ჩენჩიანი ლობიო“ (ლობოს ჯიშია, სახელი ნა- სესხებია ქართულიდან. იხ.: გვანცელაძე 1997, 60)
	ა-მჩ-რა	„ძალაუფლება“
	ა-ნჯნტ	„ინჟინერი“
	ა-თგრჯმან	„თარჯიმანი“
	ა-ფსლგმ-ძრა	„ქვიშრობი“

ამ სიტყვათა ერთი ნაწილი კაუზატიური ზმნებია (რ- პრეფიქსით), სხვები კი არსებითი სახელები (მათ შორის ნასესხები ლექსიკაცაა).

განხილული მაგალითების მიხედვით სამწევრა კომპლექსებში მეორე წევრად შემდეგი აფრიკატებია რეალიზებული: **წ**, **ჩ**, **ძ**, **ჯ**, **ჭ**. მათგან მეტი სიხშირით **წ**, **ჩ** და **ძ** აფრიკატები გვხვდება, **ჭ** მხოლოდ ერთ ნასესხებ მაგალითშია რეალიზებული – აბრჭმან. რაც შეეხება **ჯ** თანხმოვანს, იგი ორ სიტყვაში გვხვდება და ორივე მათგანი ნასესხებია:

ათრჯმან (თურქულიდან), ანჯნგრ (რუსულიდან).

ანჯნგრ სიტყვას, რომელიც რუსულის მეშვეობითაა ნასესხები (инженер), აფხაზურმა ჩამოაცილა თავიკიდური **ი** ხმოვანი, **ჟ** თანხმოვანი შეცვალა **ჯ** აფრიკატით, რომლის მომდევნო **ე** ხმოვანი, რომელიც რუსულში **ი** ხმოვნად გამოითქმის, საერთოდ ამოაგდო, ხოლო ბოლო **ე** ხმოვანს ჩაენაცვლა ნეიტრალური ხმოვანი. ასე წარმოიქმნა სამი თანხმოვნისაგან შემდგარი კომპლექსი.

სამწევრა კომპლექსის პირველ პოზიციაში ოთხივე სონორია რეალიზებული, მათგან მეტი სიხშირით **რ**-ს გამოყენების შემთხვევები ფიქსირდება. ბოლო წევრადაც ოთხივე სონორი გვხვდება, მათგან **მ** ორ ნასესხებ სიტყვაში: ათრჯმან, აბრჭმან; **ნ** ასევე ორ სიტყვაში: ანჯნგრ (ნასესხებია. იხ. ზემოთ), აგრძნგჰა; **ლ** კი სამ მაგალითში: აჩნჩლაბია (ნასესხებია), ახერწლად, აჭარამწლა (ჰიბრიდული, ქართულ-აფხაზური კომპოზიცია).

ცალკე გამოიყოფა ისეთი თანხმოვანთკომპლექსები, რომელთა მეორე კომპონენტად ლაბიალიზებული (C^2) და პალატალიზებული (C^3) აფრიკატები გვხვდება. ასეთებია:

AC ² A:	ა-თა-რ-ც ² -რა	„დაცლა, დაცარიელება“ (კაუზ. შდრ. ა-თა-ც ² „ცარიელი“, არაკაუზ. ა-თა-ც ² -რა „დაცლა, დაცარიელება“)
	ა-რ-წ ² -რა	„დამწნილება“ (კაუზ. შდრ. არაკაუზ. ა-წ ² -რა „დამწნილება“)
	ა-ც ² გრც ² მა	„თაფლით ან ქონით შეზავებული ღომი“ (ფუძის აგებულება ბუნდოვანია)
	ა-წ ² ნწ ² ლად	„ფრინველთა კუჭი“ (ფუძის აგებულება ბუნდოვანია)

ლაბიალიზებულ აფრიკატთაგან ც^o და წ^o თანხმოვნებია რეალიზებული, სონორთაგან ოთხივე: რ ლ მ ნ.

AC ³ A:	ა-პგ-რ-ჭა-რა	„ჩაწენა“ (კაუზ.)
	ა-ხ ^ა -რ-ჩხ-რა	„გადაკეცვა“ (კაუზ.)
	ა-ხგ-რ-ჩხ-რა	„მობრუნება“ (კაუზ.)
	ა-მჭა-ღგ-ხ	„ხის ნაკეთობა“

პალატალიზებულ აფრიკატთაგან მეორე კომპონენტად გვხვდება ჭა და ჩხ თანხმოვნები. სონორთაგან – რ, ლ, მ. რ ბოლოკიდური სონორი აქაც, ისევე როგორც ზემოთ განხილულ მაგალითებში, მასდარის მაწარმოებელი სუფიქსია.

§ 4. უსონორო სამწვერა თანხმოვანთკომპლექსები

აფხაზურში დასტურდება არცთუ ისე მცირე რაოდენობა სიტყვებისა, რომლებიც სამწვერა თანხმოვანთკომპლექსებს შეიცავენ, მაგრამ ზემოთ განხილული კომპლექსებისგან განსხვავებით მათში სონორი არ ფიგურირებს. ამ მხრივ აფხაზური განსხვავდება დაღესტნურ ენათაგან. მაგალითად, თაბასარანულში სამწვერა კომპლექსში სონორის არსებობა გარდაუვალია, იგი აუცილებლად შეიცავს სონორს, ზოგჯერ – ორსაც (ბარამიძე 2003, 89). აფხაზური ამ მხრივ სხვაობას გვიჩვენებს ქართველური სისტემებისგანაც. მაგალითად, პროფ. ნ. ქუთელიას გამოკვლევით, ლაზურ დიალექტში სამწვერიან კომპლექსთა სამი კლასი გამოიყოფა: ა. დეცესიური ჰარმონიული კომპლექსები მ||ნ ნაზალური სონანტით წინარე პოზიციაში; ბ. ჰომორგანული და დეცესიური ნაზალური ჯგუფები ვ თანხმოვნით მომდევნო პოზიციაში; გ. დეცესიური ჰარმონიული კომპლექსები ვ თანხმოვნით მომდევნო პოზიციაში (ქუთელია, 2005, 242).

განსახილველი აფხაზური მაგალითები დაყვავით სხვადასხვა ჯგუფის თანხმოვანთა პირველ კომპონენტად დისტრიბუციის მიხედვით. პირველ რიგში მოვიყვანო სახელებს, ხოლო შემდეგ კი – სხვა მეტყველების ნაწილებსა და ზმნებს, რადგან ამ მხრივ განსხვავებული ვითარება გვაქვს.

D¹B¹D¹: ა-გ^o-ედ-ს-ბჟ „გულისცემა“
 ა-უ-ს-ფშა „წმინდა საქმე“ (ა-უ-ს „საქმე“, ა-ფშა „წმინდა“)
 აბაზ-ფსა „აბაზად ღირებული“ (აბაზ „აბაზი“, ა-ფსა „ფასი“)

ზმნისართებში:

აა-ს-თ-ხა „ახლოს,,
 ნა-ს-თ-ხა || ნა-ს-კა „მოშორებით,,

ამ მაგალითებში სადა თანხმოვანთა შემდეგი კომბინაციები გვხვდება: სბჟ, სფშ, ზფს, სთხ, ანუ სადა სპირანტოვან პირველ პოზიციაში რეალიზებულია ს და ზ, ხოლო მესამე პოზიციაში კი – ჟ, შ, ს, ხ ფონემები. სადა ხშულთაგან ამ ჯგუფის კომპლექსების მეორე წევრად ბ, ფ, თ თანხმოვნები დასტურდება.

D¹B¹D²: ა-ხ-თ-ჰაა „მოგონილი“
 D¹B¹D⁴: ა-ხ-ფშა „ძლიერი ტალღა“

ამ ჯგუფის კომპლექსთა მხოლოდ თითო მაგალითი გვაქვს. ორივე შემთხვევაში პირველი წევრი სადა სპირანტებიდან არის ხ.

ასევე დასტურდება ისეთი სამწევრა თანხმოვანთკომპლექსი, რომლის სამეფე წევრი სადა სპირანტია – D¹D¹D¹:

ა-გზრდ 1. „ოცეული“; 2. „ჩახმახის ფეხი“ (სიტყვა ნასესხებია რუსულიდან – ВЗВОД, აფხაზურში დაერთო ზოგადობის ა- პრეფიქსი).

ამ ჯგუფის თანხმოვანთკომპლექსის შემცველი საკუთრივ აფხაზური სიტყვა ჩვენ მიერ მოპოვებულ მასალაში არ შეგვხვდა, თუმცა გამოიყო მესამე კომპონენტად D² ჯგუფის თანხმოვნის შემცველი კომპლექსი D¹D¹D²: ა-ჟ-შჰათა „თეთრი ყურძნის ჯიში“, რომელშიც პირველი კომპონენტი ყურძნის აღმნიშვნელი ა-ჟ სიტყვის ძირია, დანარჩენი ნაწილის/ნაწილების რაობა საკვლეფია.

D¹B¹B¹: ა-უჩანსტკა „ნაკვეთი“ – რუსულიდან შესული სიტყვაა – участок, რომელიც არ შეიცავს სამწევრა კომპლექსს, მაგრამ აფხაზურში ფუქემ ცვლილებები განიცადა და წარმოიქმნა სამწევრა კომპლექსი.

ა-უ-ს-ფ-ყა „დადგენილება“ (ა-უ-ს „საქმე“, ა-ფ-ყა „მოჭრილი, მოწყვეტილი, გადაწყვეტილი“).

ამ ჯგუფის კომპლექსებში პირველ კომპონენტად სადა სპირანტოვან ორივე მაგალითში ს გვხვდება, ხოლო სადა ხშული თანხმოვნები კი ტკ, ფყ თანმიმდევრობით არის განლაგებული. აკად. ქ. ლომთათიძე ბაგისმიერ თავკიდურიან კომპლექსებს აფხაზურ-აბაზურში ე. წ. „მტკიცე“ კომპლექსებს უწოდებს და განსაკუთრებით გამოყოფს ფ თავკიდურიანს, მაგრამ მის მეზობლობაში უმთავრესად სპირანტები, ხოლო ხშულთაგან კი მხოლოდ სამი: ჩ, თ და წ გვხვდება (ლომთათიძე 1976, 243).

ფყ კომპლექსი, რომელიც „აუსფყა“ სიტყვაში გვხვდება, მეორეულია, რადგან კომპოზიტის შემადგენელ წევრთა საზღვარზეა.

მასალის შესწავლისას გამოიყო ისეთი ჯგუფები თანხმოვნებისა, რომლებშიც ორი სადა სპირანტი და ერთი სადა ხშულია:

D¹D¹B¹: ა-შა-ხ-ს-თა „იარა“

ხს თანმიმდევრობა აფხაზურისათვის ბუნებრივია და არანაირი სირთულე ამასთან დაკავშირებით არ გვხვდება (ლომთათიძე 1976, 244), თუმცა აქ იგი მორფემათა ზღვარზეა შექმნილი.

D¹B¹B³: ახთყა „გავარდნილი ტყვია“ (ახგ – ტყვია, ა-თყა-რა „გავარდნა“)

ხო კომპლექსი აფხაზურისათვის ასევე ბუნებრივია, მაგრამ ისიც მეორეულია და მორფემათა ზღვარზე მდებარეობს:

D¹B¹C³: ა-ხ-ფ-ჩგ-გა „თავსატეხი“ (ა-ხგ „თავი“, ა-ფ-ჩგ-გა „სატეხი, სამტვრევი იარაღი“)

D¹D³C¹: ა-ნგშ-ხჩა „მენავე“ (ა-ნგშ „ნავი“, ა-ხჩა „მწყემსი; მცველი“)

ა-ყგზ-ხჩა „მებატე“ (ა-ყგზ „ბატი“, ა-ხჩა „მწყემსი; მცველი“)

D¹B¹D¹: ა-ყგზ-ბჟ „ყიყინი“ (ბატებისა) (ა-ყგზ „ბატი“, ა-ბჟ „ხმა“)

D¹B²B¹: ა-ყგზ-კტ-აღ „ბატის კვერცხი“ (ა-ყგზ „ბატი“, ა-კტ-აღ „კვერცხი“)

ბოლო სამი სიტყვა კომპოზიტია და მათი პირველი შემადგენელი ნაწილი არის თურქულიდან ნასესხები ა-ყზ „ბატი“.

შედარებით უფრო მეტია რაოდენობა ისეთი სამწევრა თანხმოვანთკომპლექსებისა, რომელთა პირველი წევრიც ლაბიალიზებული სპირანტია, მის მომდევნოდ კი $D^1, D^2, D^3, B^1, B^2, C^1, C^3$ თანხმოვნები სხვადასხვა კომბინაციებითაა რეალიზებული. განვიხილოთ თანმიმდევრობით.

$D^2D^1D^2$: ა-ტა-გ-ხ-შა „უხეში, უკმეხი“ (ა-ტა-გ „ადამიანი“, ა-ხ-შა „თავაწყვეტილი“)

$D^2D^4B^1$: ტა-შ-შ-თა „აწ, ამიერიდან“ (არსებობს ამოსავალი ტა-შ-შ-თა ვარიანტიც, რომელშიც სამის ნაცვლად ორი თანხმოვნის შემცველი კომპლექსია).

ამ მაგალითში პირველ კომპონენტად ხ⁰ და შ⁰ ლაბიალიზებული სპირანტები გვხვდება, ხოლო მათ მომდევნოდ კი შთ კომპლექსი, რომელსაც აკად. ქ. ლომთათიძე „მტკიცე“ კომპლექსს უწოდებს (ლომთათიძე 1976, 244).

$D^2D^1C^1$: ა-ხ-შგ-ზ-ცარა „აზრი, ფიქრი; მოსაზრება“

$D^2D^3C^1$: ა-გ⁰-შ-ხ¹ჩა „ღარაჯი“ (ა-გ⁰-შ⁰ „ჭიშკარი“, ა-ხ¹ჩა „მწყემსი; მცველი“)

ა-შ⁰-ხ¹ჩა „ძროხების მწყემსი“ (ა-შ⁰ „ძროხა“, ა-ხ¹ჩა „მწყემსი; მცველი“)

$D^2B^1C^3$: ა-შ⁰თ-ჭა-ჰ⁰ა-რა „თაიგული“ (ა-შ⁰თ „ყვავილი“, ა-ჭა-ჰ⁰ა-რა „შეკვრა“)

$D^2D^3C^1$: ა-შ⁰-ხ¹ჩა „მეკარე“ (ზედმიწ.: კარის მცველი)

სამი მაგალითი გვაქვს, რომლებშიც სამწევრა კომპლექსის პირველი კომპონენტი პალატალიზებული სპირანტია;

$D^3B^1D^1$: ა-ხ¹ფშ „ზარდახშა“ (ფუძის აგებულება ბუნდოვანია)

$D^3C^1B^1$: ა-ხ¹ფაფტრ „პეპელა“ (ფუძის აგებულება ბუნდოვანია)

$D^3D^1B^2$: ა-ლახ¹-შ-კ⁰ა-კ⁰ა „ბედნიერი“ (ზედმიწ.: თეთრი შუბლი)

სამივე კომპლექსში ხ სპირანტია რეალიზებული, არა გვაქვს ღ-ს გამოყენების შემთხვევები, მომდევნო კომპლექსებს კი ფშ და ჩფ თანმიმდევრობა წარმოადგენს, ორივე მათგანი აფხაზურ-აბაზურში ბუნებრივი კომპლექსებია (ლომთათიძე 1976, 243).

ჩვენ მიერ შესწავლილ მასალაში მხოლოდ ერთი მაგალითი გამოიყო, რომელშიაც სამწვერა კომპლექსის პირველი კომპონენტი ინტენსიური შ სპირანტია; $D^4D^1B^2$: ა-ნგ¹მხ¹წ¹ „კოლოების გუნდი“ (ფუძის აგებულება ბუნდოვანია).

უმეტეს შემთხვევაში, სახელების სამწვერა კომპლექსებში თანხმოვანთა სხვადასხვაგვარი დისტრიბუცია მხოლოდ თითო მაგალითით შემოიფარგლება. მაგრამ ეს თითო მაგალითი სრულიად საკმარისია იმის დასადგენად, რომ აფხაზურისთვის ამგვარი დისტრიბუცია თანხმოვნებისა დასაშვებია და ენა არ იყენებს გ ხმოვანს მათ გასათიშად.

ცალკე ჯგუფს ქმნიან ისეთი თანხმოვანთკომპლექსები, რომელთა პირველი წევრი სადა ხშული თანხმოვანია (B^1), მომდევნო ორი კი $B^1, B^2, B^3, D^2, D^4, C^1, C^2$ ჯგუფების თანხმოვნები. მაგ.:

$B^1B^1D^1$ ა-საათ-ბჟა-კ „ნახევარი საათი“ (კომპოზიტია, შედგება ორი სიტყვისაგან: ა-საათ „საათი“, ა-ბჟა „ნახევარი“, -კ – განუსაზღვრელობის გამომხატველი სუფიქსი) (აფხაზურში გავრცელებულია განუსაზღვრელობის გამომხატვის ისეთი ხერხი, როცა ა-პრეფიქსის გარეშე წარმოდგენილ ფუძეს დაერთვის „ერთი“ რიცხვითი სახელის აკვ ფუძისგან მომდინარე -კ სუფიქსი (გვანცელაძე 2003, 41).

- ა-მაათ-ფსა „მანეთის ღირებულებისა“ (ა-მაათ „მანეთი“, ა-ფსა „ფასი“)
- ა-ჭაგ-თ-ბჟუ „ხმა“ (ზედმიწ.: ძახილის ხმა)
- ა-თაკ-ფხგ-ქ-რა „პასუხისმგებლობა“
- ა-ფსსა-გა „ცოცხი“
- ა-ფს-ხგ-ხ-რა „სულის ამოხდა“
- ა-ლა-ფშა-ხგ-რ-ფა-გა „ჯადოსნური საგანი (ზედმიწ.: მზერის ამცილებელი)
- ა-გოგ-ფს-შა „ჩუმი, წყნარი“

ამ ოთხ მაგალითში რეალიზებულია ფსს, ფსხ, ფშახ და ფსშ კომპლექსები, ანუ ბაგისმიერ თავკიდურიანები. სადა სპირანტებიდან გვხვდება ს, ხ და შ თანხმონები.

გამოიყოფა რამდენიმე მაგალითი, რომლებშიც ლაბიალიზებული სპირანტის წინა პოზიციაში B¹D¹ ჯგუფის თანხმომიანი გვხვდება. მაგ.:

- B¹D¹D²: ა-ფსჰგს-თ-რა „სირსველი“ (ფუძის მთავარი კომპონენტის რაობა ბუნდოვანია)
 ფშ-ჟგ-კ „ოთხი“ (ადამიანი, კლასის ნიშანი – ჟგ, ნივთის კატეგორიის ფორმა იქნება ფშ-ბა);
 ა-ლაფშჰჰაა „პორიზონტი“ (ზედმიწ.: მზერის საზღვარი, თვალ-საწიერი)

ამ ჯგუფის კომპლექსთა პირველ წევრად ბაგისმიერი თანხმონები გვხვდება, კერძოდ, ფ და ზ, სადა სპირანტებიდან ს, შ, ჟ, ხოლო ლაბიალიზებულ სპირანტთაგან კი – ჰ, ჯ, შ თანხმონები.

- B¹D²D²: ა-თშოშაა „მუქი“
 B¹D¹D³: შგ-ბჟ-ხა „სადილი“

შედარებით მეტია რაოდენობა ისეთი თანხმომიანთკომპლექსებისა, რომელთა პირველი და მესამე წევრი სადა ხშირი თანხმომიანია, ხოლო მეორე კი – სადა სპირანტი. მაგ.:

- B¹D¹B¹: ა-ხა-ფშ-გა-რა „თვითშემოქმედება“
 ა-ნა-პ-ხ-გა-რა „ხელმძღვანელობა“
 ზ-ეფ-ფშ-ყა-მ-ლა-ც „უჩვეულო“ (ზედმიწ.: რისი მსგავსიც ჯერ არ ყოფილა)
 ა-ფხთგ „მუნი, ქეცი“ (ფუძის აგებულება ბუნდოვანია)
 ა-ჩგ-ფხთ „მუნიანი, ქეციანი ცხენი“ (ა-ჩგ „ცხენი“, ა-ფხთგ „მუნი, ქეცი“)

ა-გ-ფ-ფხთ	„ფეთქებადი, ფიცხი“ (ზედმიწ.: ქეციანი გული)
ა-ფსთა	„ტყვია“
ა-ფს-თა	„ხეობა“
ა-ფს-თა-მ	„აზოტი“ (ნეოლოგიზმია. ზედმიწ.: რასაც სული არ უდგას)
ა-ფს-თა-ცა-გა	„სასიცოცხლო“
ა-ფს-თგ-რ	„მრავალრიცხოვანი ჯარი“ (ზედმიწ.: ხეობის ჯარი)
ა-ფსყ	„საჭკე“
ფშ-ბა	„ოთხი“ (ნივთის კლასისა)
ა-ფშ-გა-რა	„ინიციატივა“
აფშ-ჰაქ	„თიხის გამოსაწვავი ღუმელი, სამეთუნეო ღუმელი“
ა-დრფსთა	„თამბაქოს ფოთლები“
ა-გ-ფ-ფშქა	„გულჩვილი, ღმობიერი“ (ზედმიწ.: ჩვილი გული)

როგორც ვხედავთ, ამ ჯგუფის თანხმომავანთკომპლექსები სხვა ჯგუფებთან შედარებით უფრო მეტად არიან რეალიზებული. ამასთან, ერთგვარ „მყარ“ კომბინაციებს ქმნიან შემდეგი ჯგუფები: ფხთ, ფსთ. ყველა კომპლექსის პირველ კომპონენტს ბაგისმიერი ფ ფონემა წარმოადგენს, მხოლოდ ერთი შემთხვევა გვაქვს ჰ-ს არსებობისა სიტყვაში – ანაპხგარა, იგი ანაპ ზედა „ხელი“ ფუძის ბოლო-კიდური თანხმომავანია. მესამე წევრად სადა ხშულთაგან ამ ჯგუფის კომპლექსებში შემდეგი თანხმომავანია რეალიზებული: გ, ყ, თ, ბ, ჰ, ქ. თანხმომავანები ჰ და ქ მხოლოდ თითო მაგალითში გვხვდება.

ამგვარ კომპლექსებში მესამე წევრად ლაბიალიზებული ხშულის დისტრიბუციის რამდენიმე მაგალითი გვაქვს:

B¹D¹B²:

ა-ფს-გა-შა-რა	„მწუხარება, ურვა, სიმწარე“;
ა-ფს-ტ-გ	„ცხოველი“ (ძუძუმწოვარი)

ყველა შესაძლო კომბინაციიდან შემდეგი ვარიანტები გვხვდება: ფსგ°, ფსტ°; აქაც თავკიდურად ფ ფონემა გვევლინება.

ცალკე გამოიყოფა ისეთი შემთხვევები, როცა სადა და ლაბიალიზებულ ხშულ თანხმონებს შორის ინტენსიური სპირანტია რეალიზებული. მაგ., B¹D⁴B²:

- ა-ფშ-ტ°გ || ა-ფშ-შ°გ „ფერი“ (ზედმიწ.: ხედვისა); აქედან კომპოზიტები:
- ა-კაჰა-ფშ-ტ°გ „ყავისფერი“ (ა-კაჰა „ყავა“, ა-ფშ-ტ°გ „ფერი“)
- ა-ხ°ა-ფშ-ტ°გ-ლა „ნაცრისფერი“ (ა-ხ°ა „ნაცარი“)
- ა-ხ°ა-ფშ-ტ°ა-ლა „წაბლისფერი“ (ა-ხ°ა „წაბლი“)
- (ა-)ნასგფ-შ-კააკა „ბედნიერი“ (ზედმიწ.: თეთრი ბედი)

რეალურად მხოლოდ ორი კომპლექსი გვაქვს: ფშტ° და ფშკ°. ფშ კომბინაციას აკად. ქ. ლომთათიძე „პირვანდელ“ კომპლექსებს უწოდებს. თვითონ სიტყვა აფშტ°-ში „ფერი“ შემავალი კომპლექსი მეორეულია, შდრ. ა-ფშ-რა „ცქერა“ + დანიშნულების სახელთა მაწარმოებელი -ტ°(გ) სუფიქსი.

აფხაზურში სახელების ამ კუთხით შესწავლისას გამოიყოფა შემდეგი ქვეჯგუფები:

- B¹D⁴D²: ა-ფშ-ჯგ „მკითხავი“ (ზედმიწ.: მაცქერალი, მმზირალი; -ჯგ მოქმედის აღმნიშ. სუფიქსია)
- B¹C¹B¹: მშ-აფ-ჩ-გა-რა „დიდმარხვა“ (ზედმიწ.: აღდგომის მარხვა)
- B¹C²B²: ა-ნასგფ-ც°გ°ა || ა-ნასგფ-და „ბედკრული, უბედური“ (ზედმიწ.: ცუდი ბედი || უბედო)
- B¹D¹C²: ა-ფს-ც°ა-ჰა „სიკვდილის ღვთაება“ (ზედმიწ.: მკვდართა ბატონი)
- ა-ჟაფსწ°გ „პეშვი, მუჭა“ (ფუძის აგებულება ბუნდოვანია)
- B¹D¹C³: ა-ფს-ჰგ-ხ-გა „მხსნელი“
- B¹D⁴C¹: ა-ფშ-ძა „ლამაზი“
- ა-ფშ-ძა-რა „სილამაზე“

	ა-ფშ-ძ	„კვერნა“ (ტაბუირებული სახელია, მოდის აფშაძე „ლამაზი“ სიტყვისაგან)
B ¹ D ¹ C ¹ :	ა-ფხ-ძ	„ოფლი“
	ა-ფხ-ძა-შა	„მძიმე სამუშაო (ზედმიწ.: „მლაშე, მწარე ოფლი“)

განხილული მასალის მიხედვით აფხაზურში აღნიშნული ტიპის შემდეგი სამწვერა კომპლექსები ვლინდება: ფშჟ, ფზგ, ფცჟჟ, ფსცჟ, პსწჟ, ფსჭჟ, ფშძ, ფხძ. ყველა შემთხვევაში თავკიდურად კვლავ ფ ფონემა გვაქვს.

საზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ უსონორო სამწვერა თანხმოვანთკომპლექსებში ბაგისმიერ თანხმოვანთაგან თავკიდურ პოზიციაში ოდენ ფ თანხმოვანი დასტურდება.

რაც შეეხება თავკიდურად ლაბიალიზებული ხშული თანხმოვნის არსებობას, ამგვარი კომპლექსები საერთოდ არ გამოვლინდა. არ დასტურდება აგრეთვე თავკიდურ პოზიციაში პალატალიზებული ხშული თანხმოვნის არსებობის არც ერთი მაგალითი.

საერთოდ, აფხაზურში კომპლექსთა პირველ წვერად პალატალიზებულ ხშულთა და სპირანტთა, ასევე ინტენსიურ სპირანტთა და აფრიკატთა რეალიზების შემთხვევები ძალზე მცირეა.

სამწვერა კომპლექსთა პირველ წვერად სადა და ლაბიალიზებული აფრიკატებიც გვხვდება. მაგ.:

C ¹ C ¹ D ² :	ა-კც-ძ-ჯ	„მექოთნე, მეკეცე, მეჭურჭლე“ (ა-კც-ძ-რა „მექოთნეობა“, -ჯ – მოქმედის აღმნიშ. სუფიქსია);
C ¹ B ¹ D ¹ :	აფ-ც-ფსგ-კ-რა	„ერთსულოვნება“
C ² D ¹ D ² :	ა-ც-შ-ხა	„კავი (მარხილისა)“ (ზედმიწ.: ხარის ქუსლი)
C ² D ¹ B ² :	ა-ც-შ-ტა	„შესაწირავი ხარი“
C ² B ¹ D ⁴ :	ა-ც-კ-შა	„მარქენალი ხარი“

როგორც ვხედავთ, გამოიყოფა შემდეგი თანხმოვანთკომპლექსები: ცძჟ, ცფს, ცშჟ, ცშტ, ცკშ. როგორც სადა, ასევე ლაბიალიზებულ აფრიკატთაგან ამ ტიპის კომპლექსების პირველ კომონენტად ც და ც° თანხმოვნები გვხვდება. აკად. ქ. ლომთათიძის „პირველადი“ ანუ „მტკიცე“ კომპლექსების ცხრილის მი-

ხედვით ცფ სწორედ ამგვარი კომპლექსია, ანუ ენისთვის უფრო ბუნებრივი და მისაღები. საერთოდ, ყოველ ენაში ორწევრა კომპლექსები უფრო სრულად ავლენ თანხმოვანთა ურთიერთმეზობლობის შესაძლებლობებს და მათ საფუძველზე შესაძლებელი ხდება უფრო გრძელი მიმდევრობის აგება (ტრუბეცკოი 1961, 282). ამ პრინციპს ემყარება კომპლექსთა დაყოფა „პირვანდელ“ და „მეორეულ“ კომპლექსებად. ეს თეორია ამყარებს მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ მეტწევრიანი კომპლექსები აფხაზურში მეორეულია და მათი აბსოლუტური უმრავლესობა მორფემათა ზღვარზე გვხვდება. კომპოზიტებსა და სადერივაციო აფიქსებით ნაწარმოებ სიტყვებში კომპლექსთა მეორეული წარმომავლობა თვალსაჩინოა, მაგრამ რიგ შემთხვევებში ამის გარკვევა ჭირს. ამიტომ შეიძლებოდა გვეფიქრა, რომ ისინი აღარ ექვემდებარებიან ძირ-სუფიქსთა CV ტიპის ნორმებს და სხვაგვარი წარმომავლობა აქვთ, მაგრამ ეს უნდა აიხსნებოდეს იმ ფაქტით, რომ აღნიშნული ტიპის კომპლექსები (როგორც ორწევრა CC, ასევე სამწევრა CCC) აფხაზურ-აბაზურში მეტად ბუნებრივი და ადვილად შესაგუბელი გამოდგა, ამიტომაც მათი ამოსავალი ხმოვნის ვარიანტები ენას აღარ შემორჩა კომპლექსის ბუნებრივობის გამო (ლომთათიძე 1976, 245).

ზემოთ განვიხილეთ სამწევრა თანხმოვანთკომპლექსები სახელებში, რაც შეეხება ზმნებს, აქ გამოვყავით და ცალ-ცალკე დავაჯგუფეთ ისეთი სამწევრა თანხმოვანთკომპლექსები, რომლებშიც შემავალი სამი თანხმოვნიდან ორი ერთი და იმავე ჯგუფის (ჰომორგანული) თანხმოვანია. განვიხილოთ თანმიმდევრობით. მაგ.:

B ¹ D ¹ D ¹ :	ა-ფს-შა-რა	„დასვენება“
	ა-ც-რგ-ფსსა-რა	„დაშეება, ჩამოკიდება, ჩამოწევა“
	ა-ხ ¹ აფსსა-რა	„დარბილება“
	ა-გ ¹ ღ-ღ-ზზა-ლა-რა	„მივარდნა“, „ცემა“
	ა-ღ-ხ-ხგ-ლა-რა	„მირბენა“
	ა-ც ¹ გ-ფსსა-რა	„თლა, გათლა“

ამ ჯგუფში შემდეგი თანხმოვანთკომპლექსები გამოიკვეთა: ფსს, ფსშ, ღზზ, ღხხ. სადა ხშულ თანხმოვანთაგან პირველ წევრად ფ და ღ ფონემებია რეალიზებული, სადა სპირანტთაგან კი ს, შ, ზ და ხ, ამასთან ს, ზ და ხ გაორმაგებული სახით გვევლინება.

ორივე კომპლექსში გაორმაგებული შ სპირანტი გვევლინება, მის წინა პოზიციაში სადა ხშულთაგან ფ თანხმოვანია რეალიზებული.

ცალკე გამოიყო ისეთი სამწვერა კომპლექსები, რომელთა პირველი ორი წვერი სადა ხშული თანხმოვანია, მესამე კი სადა სპირანტი. მაგ.:

- $B^1B^1D^1$: ა-დ-ფშგ-ლა-რა „რაცაზე შეხედვა“
 ა-გოგ-დ-ფსა-ლა-რა „მოყრა“
 ა-გოგ-დ-ქშა-ლა-რა „დაგდება“
 ა-ნა-დ-კშა-ლა-რა „შეხება“

ამ ტიპის კომპლექსებში პირველ კომპონენტად სადა ხშულთაგან გვხვდება ოდენ დ ფონემა, მის მეზობლად – ასევე ხშული ფ, ქ, კ თანხმოვნები, ხოლო მესამე წვერად კი – შ და ს სადა სპირანტები, მათგან ს მხოლოდ ერთ კომპლექსში გვხვდება – აგოგდფსალარა.

სამწვერა კომპლექსებში პირველ წვერად სადა, ლაბიალიზებული და პალატალიზებული სპირანტებიც გვხვდება. მის მეზობლობაში კი ორი ერთი და იმავე ჯგუფის თანხმოვანი. განვიხილოთ თანმიმდევრობით. მაგ.:

- $D^1D^2D^2$: ა-ხ-ჰჰა-რს „ზევიდან აღება“
 $D^2B^1B^1$: ა-შო-თი-რა „ყვავილების გაყიდვა“
 $D^3D^1D^1$: ა-ხ[~]სს-რს „დაშვება, ჩამოკიდება, ჩამოწევა“ (ფუძის აგებულება ბუნდოვანია)
 $D^3B^2B^2$: ა-ხ[~]კკა-რს „ჩამოდენა“ (ფუძის აგებულება ბუნდოვანია)

ამ ტიპის თანხმოვანთკომპლექსებში პირველ კომპონენტად სადა, ლაბიალიზებული და ინტენსიური აფრიკატებიც გვხვდება. მაგ.:

- $C^1B^2B^2$: ა-წ-გოგა-რა „ძლივ-ძლივობით წამოდგომა“
 $C^1D^2D^2$: ა-წ-ჰჰა-რს „გამოხვეტა, გამოწმენდა“
 $C^1D^1D^1$: ა-ხოგ-წ-შშ-აა-რა „მოხვეტა, მონიხზვა“
 $C^3D^2D^2$: ა-ჭჰ-ჰჰა-რს „აშვერა, ამოშვერა“
 $C^3B^1B^1$: ა-ჩჰ-ფ-ყა-რს „თავის დაჭრა, საკუთარი თავისთვის ზიანის მიყენება“

როდესაც აფხაზური ენის ზმნაში შემავალ სამწევრა (უსონორო) თანხმოვანთკომპლექსებზე ვსაუბრობთ, აუცილებლად უნდა გავითვალისწინოთ აკად. ქ. ლომთათიძის ნაშრომი „რთულფუძიან ზმნათა აგებულება აფხაზურში“. ამ ნაშრომში ჩვენთვის არსებითი შემდეგი დასკვნებია წარმოდგენილი:

აფხაზურ ენაში არსებობს ადგილ-მიმართულების გამომხატველი წინდებულები, რომლებსაც შენარჩუნებული აქვთ გარკვეული კონკრეტული შინაარსი, სტატიკურ ზმნებში ისინი ფუძის როლში გვევლინებიან, დინამიკურში კი წინდებულებს უახლოვდებიან და აშკარაა მათი (ზმნების) კომპოზიტიური აგებულება.

აფხაზურში ამგვარი ფუძე-წინდებულების არსებობა გამოწვეულია მეტი კონკრეტულობის გამოხატვის აუცილებლობით, ამიტომ რიგ შემთხვევებში ზმნის ფუძე სათანადო სახელებსაც შეიცავს. ზოგჯერ ეს სახელები დღესაც არსებობს ენაში მისი ძირითადი მნიშვნელობით, ზოგჯერ კი საგნობრივი მნიშვნელობა დაჩრდილულია (ლომთათიძე 1953, 85).

ჩვენ მიერ განხილულ მაგალითებში ნათლად ჩანს ამგვარი ფუძე-წინდებულებით „გართულებული“ ზმნური ძირები. აქედან, შეიძლება შემდეგი დასკვნის გამოტანა: მასდარებში არსებული სამწევრა კომპლექსები მეორეულია, კომპლექსის თავიკიდური წევრი ფუძე-წინდებულების თანხმონურ ელემენტს წარმოადგენს და მათი ფუნქცია მოქმედების ადგილისა და მიმართულების კონკრეტიზაციაა.

§ 5. ოთხწევრა და ხუთწევრა თანხმოვანთკომპლექსები აფხაზურში

აფხაზურ ენაში, მიუხედავად ძირთა და აფიქსთა ამოსავალი CV ტიპის არსებობისა, დასტურდება სამზე მეტთანხმოვნიანი, კერძოდ, ოთხი და ხუთი თანხმოვნისაგან შემდგარი კომპლექსებიც. მათი რაოდენობა აფხაზურში ას ორმოცამდე ლექსიკურ ერთეულს შეადგენს, მათგან ხუთწევრა მხოლოდ ათია. ამგვარი კომპლექსები (ისევე როგორც სამწევრები) ყველა პოზიციაში მეორეულია და მათი უმრავლესობა შეიცავს სონორს, ზოგჯერ – ორსაც. ეს სონორი უმეტეს შემთხვევაში არის რ, ზოგ მაგალითში როგორც კაუზატივის ნიშანი, ზოგში კი – როგორც მასდარისა და აბსტრაქტულ სახელთა მაწარმოებელი სუფიქსის ნაწილი.

გვხვდება აგრეთვე მ, ნ და ლ სონორების შემცველი კომპლექსებიც. მაგალითების სიმრავლის გამო აქ მხოლოდ ტიპური ნიმუშების წარმოდგენით შემოვიფარგლებით.

ა) აფხაზურში დასტურდება ისეთი ოთხწევრა თანხმოვანთკომპლექსები, რომლებშიც სონორი საერთოდ არ შედის. მაგ.:

ბტძუ: ა-ბტ-ძუგ	„სიმყრალე“
ჭფშქ: ა-ბგა-ხოტჭ-ფშქა	„პატარა მელა“ (ზედმიწ.: ჩვილი მელა)
ძფშშო: ა-ძ-ფშ-შა-ლა	„წყლისფერი“
ფშხგ: ა-ლა-ფშ-ხგა	„ჩვენება“
ფშცოგ: ა-ლა-ფშ-ცოგა	„ავი თვალი“
ფშშოყ: ა-ლა-ფშ-შოყ	„ავგაროზი ავი თვალისგან დასაცავად“
ხხხჩ: ა-მხხხ-ჩა	„აქლემის მწყემსი“
ფშშკო: ა-ნგშ-აფშ-შ-კაკა	„თეთრი თიხა“
ფსთბ: ა-ფს-თბ-რა	„უეცარი სიკვდილი“
ფშხკ: ზ-ედ-ფშ-ხ-კ-უ-თახ-უ	„ნებისმიერი“
	(ზედმიწ.: როგორიც გინდა)
ფსთჰ: ა-ფს-თ-ჰა	1. „ღრუბელი“; 2. „ბურუსი“

როგორც ვხედავთ, მოყვანილი მაგალითების აბსოლუტურ უმრავლესობაში ოთხწევრა კომპლექსების პირველ ან მეორე წევრად ბაგისმიერი თანხმოვანია რეალიზებული, ერთ შემთხვევაში ეს არის ბ, ხოლო დანარჩენ შემთხვევაში – ფ თანხმოვანი, უფრო მეტიც, იგი ე. წ. „პირველადი“, ანუ „მტკიცე“ ფშ, ფშა, ფს კომპლექსების სახით არის წარმოდგენილი (ლომთათიძე 1976, 242). მნიშვნელოვანია ისიც, რომ ყველა კომპლექსი მორფემათა ზღვარზეა წარმოდგენილი.

აფხაზურში მცირე ჯგუფს შეადგენენ უსონორო ხუთწევრა თანხმოვანთკომპლექსები. მაგ.:

ა-ფჰ-ფშ-ტა-ლა	„ჩალისფერი, ღია ყვითელი ფერი“
ა-ხ-თ-ფ-შშა	„სულელი, დაბნეული“

ბ) ოთხწევრა კომპლექსებს (ისევე როგორც სამწევრებს) რედუპლიცირებული ძირებიც ქმნიან. მაგ.:

რპყყ:	აა-ქა-ქ-შგ-რ-პ-ყყა-რა	„ხანმოკლე თავსხმა წვიმა“
მფფრ:	აფ-მ-ფფ-რა	„წვრილ ნაწილებად დაშლა, დაპობა (იტყვიან შეშაზე)“
ლპპრ:	ა-გოგ-ლ-პპ-რა	„გადმოყრა“
რფშშ:	ა-ფგ-რ-ფ-შშა	„ოდნავ შებოლილი ხორცი“
ლჟჟრ:	ა-ლ-ჟჟ-რა	„ჟონვა“
წფსს:	ა-ლუ-წ-ფ-სსს	„ფქვილი, რომელიც გროვდება დოლაბის ირგვლივ“
მშშშ:	ა-მშ-შშა	„დათვის ქონი“

ზემოთ წარმოდგენილი თითოეული სიტყვა რთული აგებულებისაა, სირთულეს ქმნის გემინირებული თანხმოვნები და მორფოლოგიური მარკერები, ასევე კომპოზიტები. მაგ.: ამშშშა „დათვის ქონი“ ორი სიტყვისაგან შედგება: ა-მშ „დათვი“, ა-შშა „ქონი“.

გემინირებული თანხმოვანი გვხვდება არა მხოლოდ ოთხ, არამედ ხუთწევრა კომპლექსშიც. მაგ.:

ა-მ-ფ-ჩჩ-რა „მოსხლეტა“ (შდრ. ა-მ-ფ-ჩჩ-რა)

გ) დასტურდება ისეთი ოთხწევრა თანხმოვანთკომპლექსები, რომლებშიც თითო სონორი გვხვდება. მაგ.:

ნთშრ:	ა-რგ-ნ-თ-შ-რა	„ციება“
ზფშრ:	აფ-ზ-ფშ-რა	„ერთმანეთის მოცდა, დალოდება“
ჟტჟრ:	ა-რგ-ჟ-ტ-ჟ-რა	„სპირტიანი სასმელის სმა“ (ა-რგ-ჟ-ტ „სპირტიანი სასმელი“ (ზედმიწ.: დასალევინებელი), ა-ჟ-რა „დალევა“)
შთფრ:	ა-ნგ-შ-თ-ფრ-აა-რა	„სწრაფად აფრენა“
ბშთრ:	ა-ბ-შ-თ-რა	„მამის ნათესაობა“ (ზედმიწ.: „მამის კვალი“)
ბრსკ:	ა-ბრსკტლ	„აბრსკილი“ (აფხაზური ეპოსის გმირი. ფუძის აგებულება სარკვევია)
რფბჟ:	ა-გა-რფ-ბჟ-რ	„უსახლკარო“

პირველ ოთხ მაგალითში რ მასდარის მაწარმოებელი -რა სუფიქსის თანხმონური ელემენტია, აბშორა-ში – კრებითობის მაწარმოებელი სუფიქსი, აბრსკჯღლ-ს შემთხვევაში – ფუძეში შემავალი თანხმონი.

მ სონორის შემცველი ოთხწევრა კომპლექსები. მაგ.:

- უმჯხ: ა-დაჟ-მჟ-ხა || ა-დაჟ-მჟჟ-ხა „შვიდთავა გოლიათი“ (შდრ.: ა-დაჟ „დევი“, ბ(გ)ჟ-ბა „შვიდი“, *ა-ხა → ა-ხე „თავი“)
- მხფწ: ა-ყამხ-ფ-წა-წა „მათრახის ენა“
- მსთხ: ა-მსთ-ხა-გა ← || ა-ბესთა-ხა-გა „ლომის მოსარევი და ამოსაგები ჩოგანი“
- მწჭჟ: ა-მწ-ჭჟ „არასასიამოვნო სუნი“
- მჭფყ: ა-მჭ-ფ-ყა-რა „შემის ჭრა“
- მშხთ: ა-მშ-ხ-თგ-ს „დღის მოვლენა“

აფხაზურში გვხვდება ა-მშ „დღე“ ფუძისაგან ნაწარმოები, ოთხწევრა კომპლექსების შემცველი რამდენიმე სიტყვა. მათ გვერდით არსებობს ერთი სხვა კომპოზიტიც, რომელიც ოთხწევრა და მ თავიკიდურიან კომპლექსს შეიცავს. მაგ.:

- მშცგ: ა-მშ-ცგა 1. „ცული დღე“; 2. „ავდარი“
- მშწც: ა-მშ-წცა „ნათელი დღე“
- მშშშ: ა-მშ-შ-შე „მოდრუბლული ამინდი“
- მშხდ: ა-მშ-ხდ-შე „დათვის ჯიში“ (ზედმიწ.: თეთრკისერა დათვი)

დადასტურდა ერთადერთი ხუთწევრა კომპლექსი, რომელსაც თავიკიდურად მ სონორი მოუდის:

ა-მშ-ფშ-ტგ-ლა „რუხი“ (ზედმიწ.: დათვისფერი)

ღ სონორის შემცველი ოთხწევრა კომპლექსები; მაგ.:

ლფშშა: ა-გ^ორღ-ფშ-შ^ოგ „ვარდისფერი“ (ა-გ^ორღ „ვარდი“ ფუძე ნასესხე-
ბია თურქულიდან)

ფშქოლ: ა-ზ-ქ^ედ-ფშ-ქ^ოლა-რ-ტ^ო „საერთო სახალხო“ (ა-ზ-ქ^ედ-ფშ „საერთო“,
ა-ქ^ოლა-რ „ხალხი“)

არსებობს 6 სონორის შემცველი ოთხწევრა კომპლექსების შემცველი ორი-
ოდე სიტყვა:

ფშნხ: ა-ზ-ქ^ედ-ფშ-ნ-ხა-რ-თა „საერთო საცხოვრებელი“ (ა-ზ-ქ^ედ-ფშ „საერ-
თო“ ა-ნ-ხა-რ-თა „საცხოვრებელი ადგილი“)

ნთფს: ა-ნ-თ-ფს-აა-რა „ძალიან შეშინება“

დ) ჩვენ მიერ მოპოვებულ მასალაში ცალკე ჯგუფს ქმნიან ისეთი ოთხწევრა
თანხმოვანთკომპლექსები, რომელთა შემადგენლობაშიც ორი სონორი თანხმოვა-
ნი შედის. მაგ.:

რფშრ: ა-რ-ფშ-რა „გამომჟღავნება, ჩვენება“, „გამოხატულება“

რფსრ: ა-ბ-ა-რ-ფს-რა „ერთმანეთის მოკვლა“

რფშრ: ა-ფ-ჰ-რ-ფშ-რა „შედარება“

რშთრ: ა-გ^ო-ხ^ა-რ-შ^ოთ-რა „გართობა“

რმჩრ: ა-რ-მჩ-რა „გამკაცრება, გაუარესება“

ACCA ტიპის ამ კომპლექსებში რ სონორი თავკიდურად და ბოლოკიდურად
გვევლინება. ბოლოკიდური რ მასდარის მაწარმოებელი –რა სუფიქსის თანხმოვ-
ნური ელემენტია, თავკიდურა კი – კაუზატივის ფორმანტია. რაც შეეხება ფშ,
ფს, შთ კომპლექსებს, ისინი „პირველადი“ კომპლექსების რიცხვს განეკუთვნები-
ან (ლომთათიძე 1976, 244).

გამოიყოფა ორი სონორის შემცველი ხუთწევრა თანხმოვანთკომპლექსებიც. მაგ.:

ა-ბ-ა-რ-ფს-თ-რა „ერთმანეთის დამუნიანება, ერთმანეთისთვის მუნიის გადა-
დება“ (აქაც წარმოდგენილია კაუზატივისა და მასდარის
მაწარმოებელი რ თანხმოვანი)

ა-ხ-გ-ლ-წ-შ-თ-რა 1. „ტომი“; 2. „თაობა“; 3. „წარმოშობა“

CACA მიმდევრობა:

ღრკრ: ა-ღამჭღ-რ-კ-რა „ღაღის დასმა“

შორკრ: ა-ფაშო-რ-კ-რა „ფესვის გადგმა“

AACC მიმდევრობა:

ნმჩხ: ა-ზინ-მჩ-ხა-რა „სრული ძალაუფლება“

გამოვლინდა ისეთი ოთხწევრა თანხმოვანთკომპლექსები, რომელთა შემადგენლობაშიც სამი სონორი თანხმოვანი შედის.

AACA მიმდევრობა:

ნრკრ: ა-კატრან-რ-კ-რა „გზის მოფისვა“ (აკატრან ნასესხებია რუსულიდან. შდრ. гудрон „გუდრონი“. ყურადღებას იპყრობს ის ფაქტი, რომ სესხებისას აფხაზურში რუსული ფონემებიდან ყველა შეიცვალა, გარდა ნ თანხმოვნისა)

ACAA მიმდევრობა:

რკრრ: ა-ღბაა-რ-კრ-რა „დაჯახება“ (რაიმე დიდ საგანზე)

ა-თგ-რ-კრ-რა „გადმოყრა“

ჩვენი ნაშრომის ამ ნაწილში განხილული მასალა ცხადად გვიჩვენებს ერთ არსებით ფაქტს: აფხაზურ ენაში არ დასტურდება არცერთი შემთხვევა სამზე მეტთანხმოვნიანი კომპლექსების რეალიზებისა ერთი მორფემის ფარგლებში, რაც კიდევ ერთი საბუთია იმისა, რომ სრულიად უეჭველია აკად. ქ. ლომთათიძის მიერ მდიდარი ფაქტობრივი მასალის საფუძველზე ნავარაუდევო ძირთა და აფიქსთა ამოსავალი CV მოდელის არამცთუ ისტორიულად, არამედ ამჟამად არსებობა. ეს მოდელი დღესაც ახდენს გავლენას ფუძეთა ფონემატურ სტრუქტურაზე და ხელს უშლის აფხაზურ ენაში თანხმოვანთა დიდი რაოდენობის თავმოყრას როგორც ძირებსა და აფიქსებში, ისე მორფემათა ზღვარზეც კი.

**§ 6. ინტერნაციონალიზმების ფონეტიკური ადაპტაციის
თავისებურებანი აფხაზურში**

ისევე როგორც ყველა ენაში, აფხაზურშიც არის ნასესხები ლექსიკა, მათ შორის მრავლადაა საერთაშორისო ლექსიკური ერთეულები ანუ ინტერნაციონალიზმები. ზოგი ასეთი სიტყვა აფხაზურში ზუსტად ისეთივე ფონემატური სტრუქტურისაა, როგორც ეს გამსესხებელ ენაში გვაქვს, მაგრამ ზოგის ფონეტიკური ადაპტაცია გარკვეულ თავისებურებებს ამჟღავნებს აფხაზურში გამსესხებელი ენის შესაბამისი ფონემისა თუ თანხმოვანთკომპლექსის არარსებობის გამო.

როგორც ცნობილია, აფხაზური ენის დამწერლობამ 1862 წლიდან XX საუკუნის 50-იან წლების მეორე ნახევრამდე არაერთი ცვლილება განიცადა. კერძოდ, 1862 წელს პ. უსლარმა რუსული გრაფიკის საფუძველზე შექმნა დამწერლობა, ხოლო პირველი საანბანო წიგნი, რომელიც ასევე რუსული გრაფიკის საფუძველზე იყო შედგენილი, 1865 წელს გამოიცა თბილისში. 1926-1938 წლებში გამოიყენებოდა აკად. ნ. მარის მიერ შედგენილი ე. წ. ანალიზური ანბანი ლათინური ანბანის საფუძველზე, შემდეგ ნ. იაკოვლევის მიერ ლათინურ გრაფიკაზე დაფუძნებული ანბანი, ხოლო 1954 წლიდან მოყოლებული დღემდე კვლავ რუსულ გრაფიკაზე შექმნილი ანბანი გამოიყენება (გვანცელაძე, 2003, 19). ამასთან დაკავშირებით უნდა აღინიშნოს, რომ აფხაზური ენის ფონოლოგიურ სისტემას რუსულზე მეტად ქართული გრაფიკა შეესაბამება. ამის ნათელი მაგალითია ის ფაქტი, რომ ბევრი საერთაშორისო სიტყვა, რომლებიც რუსული ენიდან არის შესული, ისევე გამოითქმის, როგორც ეს ქართულ ენაში გვაქვს, მაგრამ XX საუკუნის 90-იან წლებამდე იწერებოდა ზუსტად ისე, როგორც რუსულად, 90-იანი წლებიდან კი იწერება რეალური აფხაზური გამოთქმის შესაბამისად. ეს შეეხება კт, кс, кц, пс თანხმოვანთკომპლექსებს, რომლებიც აფხაზურისათვის (ასევე ქართულისათვის) არაბუნებრივია და მისი გამოთქმა ჭირს. ეს კომპლექსები სწორედ ამგვარად, რუსულისათვის დამახასიათებელი ფორმითაა წარმოდგენილი 1986-1987 წლებში გამოცემულ კ. შაყრილის, ვ. კონჯარიასა და ლ. ჭკადუას ორტომეულ „აფხაზური ენის ლექსიკონში“ (კ. შაყრილი, ვ. კონჯარია, 1986; კ. შაყრილი, ვ. კონჯარია, ლ. ჭკადუა, 1987). განსხვავებული ვითარება გვაქვს 2005 წელს გამოცემულ ვ. კასლანძიას ასევე ორტომეულ „აფხაზურ-რუსულ ლექსიკონში“, რომელშიც მკვეთრი к п და т თანხმოვნები ყრუ ფშვინვიერი к т н თანხმოვნებით

არის გადმოცემული. მაგალითად, რუსული კტ კომპლექსის შემცველი სიტყვები ასეა ფიქსირებული ამ ლექსიკონებში (პირველად დასახელებული ვარიანტები კ. შაყრილის, ვ. კონჯარიასა და ლ. ჭკადუას ლექსიკონიდანაა, მათ შემდეგ კი ვ. კასლანდიას წიგნიდან. აღებული მასალა მოგვყავს):

აფხ. акт || акт (შდრ. რუს. акт, ქართ. აქტი); აფხ. актив || актив (შდრ. რუს. актив, ქართ. აქტივი); აფხ. антарктика || антарктика (შდრ. რუს. антарктика, ქართ. ანტარქტიკა); აფხ. антракт || антракт (შდრ. რუს. антракт, ქართ. ანტრაქტი); აფხ. адиалект || адиалект (შდრ. რუს. диалект, ქართ. დიალექტი); აფხ. адидактика || адидактика (შდრ. რუს. дидактика, ქართ. დიდაქტიკა); აფხ. адиктор || адиктор (შდრ. რუს. диктор, ქართ. დიქტორი); აფხ. адиректор || адиректор (შდრ. რუს. директор, ქართ. დირექტორი); აფხ. аинтеллект || аинтеллект (შდრ. რუს. интеллект, ქართ. ინტელექტი) და სხვ.

ყველა ეს სიტყვა ინტერნაციონალიზმია და, ბუნებრივია, ისინი ქართულშიც გვაქვს, მაგრამ, როგორც მაგალითებიდან დასტურდება, აფხაზურში ჯერ მკვეთრი კ (к) იწერებოდა, ახლა კი ქ (к) გვაქვს. აკად. ქ. ლომთათიძეს თავის მონოგრაფიაში „აფხაზური და აბაზური ენების ისტორიულ-შედარებითი ანალიზი“ აღნიშნული აქვს, რომ აფხაზურის უკანაენისმიერ ხშულთა სამეული г к к ბგერობრივად შეესაბამება ქართული ენის შესაბამის სამეულს. უნდა აღინიშნოს ასევე, რომ როგორც к, ასევე к ფორმები სიტყვის ძირებში იშვიათად გვხვდება, სამაგიეროდ к როგორც ერთეულის გამომხატველი და „ჭერა“ ზმნის ძირი ერთვის არაერთ ზმნურ ფუძეს და აწარმოებს რთულ ფორმებს. რაც შეეხება თანხმოვანთკომპლექსებში მკვეთრი к-ს არსებობას, იგი ძირითადად სონორების მეზობლობაში გვხვდება. მაგალითად; акра „ჭერა“ (კომპლექსი მეორეული წარმოშობისაა, რადგან ра მასდარის მაწარმოებელია და შესაბამისად თანხმოვანთშეჯრა მორფემათა ზღვარზე გვაქვს) (ლომთათიძე, 1976).

რუსული ენის кц და кс კომპლექსები უცვლელად გადმოიცემოდა აფხაზურ ენაში XX საუკუნის 90-იან წლებამდე, ამჟამად კი მათ ფშვინვიერი к (ქ) თანხმონით წერენ. მაგალითად:

- აფხ. акцент || акцент (შდრ. რუს. акцент, ქართ. აქცენტი);
- აფხ. акция || акция (შდრ. რუს. акция, ქართ. აქცია);
- აფხ. акциз || акциз (შდრ. რუს. акциз, ქართ. აქციზი);
- აფხ. акционер || акционер (შდრ. რუს. аукционер, ქართ. აქციონერი);

- აფხ. абокс || абокс (შდრ. რუს. абокс, ქართ. აბოქსი);
- აფხ. кодекс || кодекс (შდრ. რუს. кодекс, ქართ. კოდექსი);
- აფხ. атакси || атакси (შდრ. რუს. такси, ქართ. ტაქსი);
- აფხ. атекст || атекст (შდრ. რუს. текст, ქართ. ტექსტი) და სხვ.

ცალკე უნდა გამოვყოთ ისეთი შემთხვევები, როდესაც ფუძის აბსოლუტურ ბოლოში მდგარი მკვეთრი თანხმოვანი აფხაზურში ფშვინვიერით არის გადმოცემული და ეს მაშინ, როცა გვაქვს არა თანხმოვანთკომპლექსი, არამედ ოდენ თანხმოვანი წინამავალი ხმოვნით (VC). მაგალითები.

- აფხ. агазет (შდრ. რუს. газет, ქართ. გაზეთი);
- აფხ. асалат (შდრ. რუს. салат, ქართ. სალათი);
- афх. абиблиотека (შდრ. რუს. библиотека, ქართ. ბიბლიოთეკა);
- აფხ. акамфет (შდრ. რუს. камфет, ქართ. კამფეტი);

ამგვარი დაწერილობა გავრცელებული იყო XX საუკუნის 90-იან წლებამდეც და არც ამჟამად შეცვლილა. ვფიქრობთ, ეს სიტყვები ნასესხები უნდა იყოს არა რუსული ენის, არამედ ქართულის შუამავლობით.

ერთადერთი სიტყვა, რომელშიც ბოლოკიდური მკვეთრი T თანხმოვანი უცვლელად არის დაცული ვ. კასლანძიას ლექსიკონში, არის "ანეолит", ქართულში იგივე სიტყვა T (თ) ფონემით არის გადმოცემული: „ნეოლითი“. შესაძლოა, ამ შემთხვევაში ბეჭდვის შეცდომასთან გვექონდეს საქმე.

საგანგებოდ უნდა აღვნიშნოთ ის, თუ როგორ იყო და ამჟამად როგორ არის წარმოდგენილი აფხაზურში რუსული ფონემების я, э, ю, ё-ს შემცველი სიტყვები. ეს ხმოვნები და დიფთონგები უცხოა აფხაზურისთვის. მათ გადმოსაცემად ენა ალტერნატიულ გზას მიმართავს. ასე, მაგალითად: я გადმოიცემა როგორც иа, რომელიც გამოითქმის და-ს სახით და ეს ბუნებრივიცაა, ვინაიდან აფხაზურ ანბანში რუსული и გრაფემა უდრის და-ს:

- აფხ. авариа (ავარია) (შდრ. რუს. авария, ქართ. ავარია);
- აფხ. авиация (ავიაცია) (შდრ. რუს. авиация, ქართ. ავიაცია);
- აფხ. азия (აზია) (შდრ. რუს. азия, ქართ. აზია);
- აფხ. акция (აქცია) (შდრ. რუს. акция, ქართ. აქცია);

ეს მაგალითები გვიჩვენებს, რომ სამწერლობო ენაში რუსული я გრაფემის უქონლობამ ხელი შეუწყო ინტერნაციონალიზმების „გააფხაზურებას“ და ამ გზით რუსულის წამლექავი გავლენისაგან ამ მცირე უბნის დაცვას.

ანალოგიურია რუსული იუ-ს გადმოცემის წესიც: იწერებოდა და იწერება იუ, გამოითქმის ეუ:

აფხ. авантюра (ავანტიურა) (შდრ. რუს. авантюра, ქართ. ავანტიურა);

აფხ. бюро (აბიურა) (შდრ. რუს. бюро, ქართ. ბიურო);

აფხ. абиуцет (აბიუჯეტი) (შდრ. რუს. бюджет, ქართ. აბიუჯეტი);

აფხ. агрвиура (აგრაგვიურა) (შდრ. რუს. гравюра, ქართ. გრაფიურა) და სხვ.

იგივე ითქმის რუსული ე ხმოვნის გადმოცემაზეც: ქართულის მსგავსად აფხაზურშიც მას სადა е (ე) ხმოვანი ენაცვლება. ასე იყო XX ს. 90-იან წლებამდე და ასეა ამჟამადაც. მაგალითები:

აფხ. аеробус (შდრ. რუს. аэробус, ქართ. აერობუსი);

აფხ. емиграция (შდრ. რუს. эмиграция, ქართ. ემიგრაცია);

აფხ. аекватор (შდრ. რუს. экватор, ქართ. ეკვატორი);

აფხ. аекран (შდრ. რუს. экран, ქართ. ეკრანი);

რუსულ ё-ს ადრეც და ახლაც შეესაბამება იო, რომელიც წარმოთქმის მხრივ ახლოსაა რუსულთან:

აფხ. аликиор (შდრ. რუს. ликёр, ქართ. ლიქიორი);

აფხ. маниовр (შდრ. რუს. манёвр, ქართ. მანევრი);

ასეთი მაგალითები არც თუ ისე ცოტაა, აქ მხოლოდ ნაწილის წარმოდგენით შემოვიფარგლებით.

როდესაც რუსულიდან შემოსულ ნასესხობებზე ვსაუბრობთ, აუცილებლად უნდა განვიხილოთ რუსული და ევროპული ენების გაორმაგებული თანხმონების გადმოცემის შემთხვევები აფხაზურში.

რუსულ ენაში ევროპულ ენათა მსგავსად არის მთელი რიგი სიტყვებისა, რომლებშიც ფუძისეული თანხმონი გაორმაგებულია, რაც აფხაზურშიც ანალოგიურად აისახება. მაგალითები:

აფხ. агрессия (შდრ. რუს. агрессия, ქართ. აგრესია);

აფხ. антенна (შდრ. რუს. антенна, ქართ. ანტენა);

აფხ. артиллерия (შდრ. რუს. артиллерия, ქართ. არტილერია);

აფხ. ассистент (შდრ. რუს. ассистент, ქართ. ასისტენტი);

აფხ. аграмм (შდრ. რუს. грамм, ქართ. გრამი) და სხვ.

ნასესხებ ლექსიკაში არის სიტყვათა ჯგუფი, რომლებშიც სამწევრა თანხმონთკომპლექსები გვხვდება. მაგალითები:

- აფხ. апамфлет (შდრ. რუს. памфлет, ქართ. პამფლეტი);
- აფხ. аландшафт (შდრ. რუს. ландшафт, ქართ. ლანდშაფტი);
- აფხ. лингвистика (შდრ. რუს. лингвистика, ქართ. ლინგვისტიკა);
- აფხ. маршрут (შდრ. რუს. маршрут, ქართ. მარშრუტი);
- აფხ. амасштаб (შდრ. რუს. масштаб, ქართ. მაშტაბი) და სხვ.

განხილულ მასალასთან დაკავშირებით წამოიჭრება საკითხები: რითაა გამოწვეული ის ფაქტი, რომ XX ს. 90-იან წლებამდე აფხაზურ სამწიგნობრო ენაში ინტერნაციონალიზმების წერის ერთი წესი მოქმედებდა, ამჟამად კი სხვა წესი მოქმედებს? რომელი წესი უფრო მიესადაგება აფხაზური ენის ბუნებასა და მის ეკოლოგიას? ამ კითხვებზე პასუხის გაცემა შეუძლებელია, თუ არ გავითვალისწინებთ საბჭოთა კავშირის რუსიფიკატორული ენობრივი პოლიტიკის ისტორიას.

XX ს. 90-იანი წლების II ნახევარში რუსულიდან ნასესხები სიტყვების, სოვეტიზმებისა და ინტერნაციონალიზმების წერის წესები შემოდებულ იქნა იმ ხალხთა ენებში, რომლებიც გადაიყვანეს ლათინიზებული გრაფიკიდან რუსულ გრაფიკაზე („კირილიცაზე“). მათი მიზანი იყო ამ ენათა ლექსიკაში რუსიზმების მომრავლება და საარტიკულაციო ბაზისის მოშლა. ეს წესები შემდგეს გულისხმობდა:

1. აუცილებლად უნდა გამოყენებულიყო რუსული ანბანის ყველა ასო-ნიშანი, მიუხედავად იმისა, ჰქონდათ თუ არა ამ ენებს შესაბამისი ბგერები. ამ გზით აღნიშნულ ენებში დაინერგა სრულიად უცხო ბგერები და შეირყა მათი საარტიკულაციო ბაზისი.

2. არარუსული ენებისათვის დამახასიათებელ და რუსულში არარსებულ სპეციფიკურ ბგერათა გადმოსაცემად გამოიყენება მრავალი ორ და სამასლიანი კომპლექსი და ერთადერთი დამატებითი ნიშანი, რაც ანბანს არაეკონომიურს ხდის.

3. კატეგორიულად აიკრძალა რუსული ენის მეშვეობით ნასესხები რუსიზმების, სოვეტიზმებისა და ინტერნაციონალიზმების წერა და წარმოთქმა რუსული ენისაგან განსხვავებული ფორმით. ამ გზითაც არარუსულ ენებს თავს მოახვიეს რუსული მართლწერისა და მართლმეტყველების წესები და ხელი შეუწყვეს ამ ენათა საარტიკულაციო ბაზისის გადაგვარებას.

საბოლოოდ ამ წესების შედეგად ჩრდილო-კავკასიის ხალხთა ამჟამინდელი თაობების მეტყველება გადაგვარდა და დაუახლოვდა რუსულ გამოთქმას, რაც რეალურ საფრთხეს უქმნის ენების მომავალს.

რაც შეეხება აფხაზურს, მისთვის 1938 წელს საგანგებოდ შემოღებულ იქნა ქართულ გრაფიკაზე დაფუძნებული დამწერლობა. აფხაზური ენისათვის ყველაზე მეტად შესაფერისი სწორედ ქართული საანაბნო სისტემაა, ვინაიდან აფხაზური და ქართული ენები ერთმანეთის მონათესავე ენებია და ბგერითი შემადგენლობაც მსგავსი აქვთ. მაგრამ რაც ყველაზე მნიშვნელოვანია, 1938 წლიდან 1954 წლამდე აფხაზური ენა ვითარდებოდა ბუნებრივად, ყოველგვარი ძალდატანების გარეშე. ქართული ენიდან შესული სიტყვები იწერებოდა და წარმოითქმებოდა აფხაზური ენის ნორმების შესაბამისად. ამ მიზეზთა გამო აფხაზურ ენაში 16 წლის განმავლობაში მინიმალური რაოდენობით შევიდა რუსიზმები, სოვეტიზმები და ინტერნაციონალიზმები, ხოლო ქართველიზმები ძალზე მცირე რაოდენობით იქნა ნასესხები. ამგვარად, 1938-1954 წლები აფხაზური ენის ეკოლოგიური იერსახის შენარჩუნების პერიოდი იყო (გვანცელაძე, 2000, 91-92; სერდიუჩენკო, 1955, 92).

დასკვნა

წინამდებარე ნაშრომში განხილული ენობრივი მასალა შემდეგი ძირითადი დასკვნების გამოტანის საშუალებას გვაძლევს:

1) მართალია, ისტორიულად აფხაზურ-აბაზურ ენობრივ ერთობას ახასიათებდა ძირთა და აფიქსთა მარტივი სტრუქტურა – CV ტიპი და ხშირ შემთხვევაში იგი ამჟამადაც შენარჩუნებულია (ქ. ლომთათიძე), მაგრამ აფხაზურ ენაში დღეისათვის უცხო აღარ არის თანხმოვანთა კომპლექსების არსებობა. ენაში ამჟამინდელ ეტაპზე რეალიზების სიხშირის მიხედვით თანხმოვანთა კომპლექსებიდან ყველაზე გავრცელებულია თანხმოვანთა ორწევრა კომპლექსები, მეორე ადგილი უჭირავთ სამთანხმონიან ჯგუფებს, ხოლო ოთხ- და ხუთწევრიანი კომპლექსები საკმაოდ იშვიათია. რაც შეეხება ხუთზე მეტი წევრისაგან შემდგარ კომპლექსებს, ისინი საერთოდ არ დასტურდება.

2) თანხმოვანთა კომპლექსების ჩამოყალიბებაში წამყვან როლს თამაშობენ: მახვილის ზემოქმედება, ახალ სიტყვათა შექმნაში კომპოზიციის ხერხის წამყვანი ადგილი, ძირეულ ელემენტთა რედუქციაციის სიხშირე, ენის მიდრეკილება მრავალმარცვლოვან სიტყვათა სიგრძის რეგულირებისაკენ და მათი თანმდევი ფონეტიკური ცვლილებანი. არსებითია ისიც, რომ ტიპოლოგიური თვალსაზრისით სხვა მონათესავე იბერიულ-კავკასიურ ენათაგან აფხაზურ ენას (აბაზურთან ერთად) გამოარჩევს სახელთა შედარებითი სიმარტივე და ზმნური სისტემის განსაკუთრებული სირთულე, რაც იწვევს ზმნაში ისეთ სიტყვათწარმოებით და ფორმათმწარმოებელ ელემენტთა ჩართვას, რომლებსაც ეკისრებათ სხვა ენათა სისტემებში სახელური სიტყვათ- და ფორმათწარმოების საშუალებათა ფუნქციების შესრულება. ამ ელემენტთა უმრავლესობა აფხაზურში ან ოდენ თანხმონიანია, ან შეიცავენ თანხმონებს. ეს განაპირობებს თანხმოვანთა კომპლექსების დიდი რაოდენობით წარმოქმნას სწორედ ზმნურ ან ნაზმნარ ფორმებში, თანაც მორფემათა ზღვარზე.

3) აფხაზური ენის ორწევრა კომპლექსებში ხშირ თანხმოვანთა პირველ კომპონენტად დისტრიბუციის მიხედვით შემდეგი ტიპის ორწევრა თანხმოვანთკომპლექსები გამოვლინდა: B^1B^1 , B^1B^3 , B^3B^1 , B^3B^3 , B^1D^1 , B^1D^3 , B^1D^4 , B^1C^1 , B^1C^3 . ამ ჯგუფის კომპლექსებში პირველ წევრად რეალიზებულია როგორც სადა, ასევე პალატალიზებული ხშირი თანხმონები.

სადა ხშირ ფონემათაგან ზემოთ ჩამოთვლილ თანხმოვანთჯგუფებში შემ-

დეგი თანხმონები დასტურდება: ბ, ფ, პ, დ, თ, ტ, ყ, კ, გ. არ გამოვლინდა პირველ წევრად ქ ფონემის გამოყენების შემთხვევები.

პალატალიზებულ ხშულთაგან დასტურდება ყ, გ ფონემები. სადა სპირანტთაგან მეორე წევრად გვხვდება: ზ, ს, უ, შ, ღ, ხ, ვ, ჰ თანხმონები; შეინიშნება ღ, ხ, უ, შ პალატალიზებული და ინტენსიური სპირანტების ორწევრა კომპლექსში დისტრიბუციის შემთხვევები; სადა აფრიკატთაგან მეორე წევრად გვხვდება: ძ, ც, წ, ჩ, ჭ; ინტენსიურ აფრიკატთაგან – ჩხ და ჭზ. ზოგადად, ძალზე მცირეა ჯ და ჯზ ფონემების როგორც ორ, ასევე ორზე მეტწევრა კომპლექსებში დისტრიბუციის შემთხვევები.

აფხაზურისათვის დამახასიათებელია როგორც ჰომოგენური და ჰეტეროგენული, ასევე ჰომორგანული და ჰეტერორგანული კომპლექსები (იხ. დანართი).

4) აფხაზურში ორწევრა თანხმონთა კომპლექსების პირველ წევრად სპირანტების დისტრიბუციის მიხედვით შემდეგი ჯგუფები გამოიყო: D^1D^1 , D^3D^3 , D^4D^4 , D^3D^1 , D^4D^1 , D^1B^1 , D^1B^3 , D^1C^1 , D^1C^3 , D^3B^1 , D^4B^1 , D^3C^1 , D^3C^3 , D^1D^1 . ჯგუფში შეინიშნება როგორც სხვადასხვა სპირანტისაგან შემდგარი, ასევე გემინირებული თანხმონები. გემინირებულ ძირთა რაოდენობა გაცილებით მეტია. ინტენსიურ სპირანტთაგან როგორც მეორე, ასევე პირველ წევრად ოდენ შ ფონემა გვხვდება. პალატალიზებულ სპირანტთაგან – ღ. სადა სპირანტთაგან სადა ხშულების პირველ პოზიციაში არ არის რეალიზებული უ, ღ, და პ. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ჯ აფრიკატი ხ სპირანტის მეზობლობაში დასტურდება.

5) ორწევრა კომპლექსებს სადა და ინტენსიური აფრიკატებიც ქმნიან. გამოვლინდა შემდეგი ჯგუფები: C^1C^1 , C^1C^3 , C^3C^1 , C^3C^3 , C^1B^1 , C^1B^3 , C^1D^1 , C^1D^3 , C^3B^1 , C^3D^1 , C^3B^3 , C^3D^3 . C^1C^1 ჯგუფში ერთიანდება როგორც სხვადასხვა სადა აფრიკატისაგან შემდგარი, ასევე გემინირებული თანხმონები. ამ ჯგუფში არ შეინიშნება ჯ და ჩ ფონემების გამოყენების შემთხვევები; ინტენსიურ აფრიკატთაგან გვაქვს – ჭ და ჩხ როგორც კომპლექსის პირველ, ასევე მეორე წევრად. უნდა აღინიშნოს, რომ ჯ ფონემა ბ, ფ და გ სადა ხშულებისა და ხ, შ სადა სპირანტების წინ დასტურდება.

6) ორწევრა კომპლექსებში სონორის გამოყენების შემთხვევები აფხაზურში სიმრავლით გამოირჩევა. ერთმანეთისგან უნდა გავმიჯნოთ სონორთაგვიდურიანი და სონორბოლოკიდურიანი კომპლექსები. სონორი თავკიდურად გვხვდება $B^1, B^3, D^1, D^3, C^1, C^3$ ჯგუფების თანხმონებთან. B^1, B^3, D^1, C^1, C^3 ჯგუფების თანხმონების წინ დასტურდება ოთხივე სონორი, D^3 ჯგუფის თანხმონთანა წინა პოზიციაში არ შეინიშნება ლ ფონემა, ხოლო D^4 ჯგუფის წინა პოზიციაში კი – ნ. იმ კომპლექსებში, რომლებშიც ოთხივე სონორია რეალიზებული, მეტი სისშირით რ-ს გამოყენების შემთხვევები გამოვლინდა.

7) CA მიმდევრობის, ანუ სონორბოლოკიდურიანი კომპლექსების აბსოლუტური უმრავლესობა (თუ მასში რ სონორია) მეორეულია, რადგან -რ მასდარისეული სუფიქსის თანხმონური ელემენტია, მაგრამ აფხაზურში ამგვარი კომპლექსები გვხვდება არა მხოლოდ ერთი მორფემის შიგნით, არამედ მორფემათა ზღვარზეც და მათში ოთხივე სონორია რეალიზებული. უნდა აღინიშნოს, რომ მათი აბსოლუტური უმრავლესობა ნასესხებია სხვა ენიდან (უმთავრესად რუსულიდან) და შესაბამისად, კომპლექსებიც უცვლელად გამოვლინდა. მაგრამ ერთი მორფემის შიგნით არსებული CA მიმდევრობა საკუთრივ აფხაზურ ლექსიკაშიც გვხვდება, კერძოდ, სახელებში (მცირე რაოდენობით).

8) ორწევრა კომპლექსების მეორე წევრად ლაბიალიზებული თანხმონებიც დასტურდება. მათ წინა პოზიციაში რეალიზებულია ხშული, სპირანტი და აფრიკატი ფონემები. ხშულთაგან ლაბიალიზებული სამეულების წინა პოზიციაში არ გვხვდება გ და ქ. ლაბიალიზებული სპირანტების წინ – პ, დ, ტ, ქ, კ, ყ, ჰ ფონემის წინ – ფ, ტ, გ, კ, ყ თანხმონები; აფრიკატთაგან ლაბიალიზებული სპირანტების წინ არ დასტურდება ძ, ჯ, ჩ ფონემები, ჰ თანხმონის წინ არ გვხვდება ვ, ჟ, ლაბიალიზებულ სპირანტებთან – ვ, ჟ, ჟ, დ თანხმონები. ლაბიალიზებულ თანხმონთანა პირველ კომპონენტად ოთხივე სონორი დასტურდება.

9) აფხაზურში ხშირია გემინირებული თანხმონებისაგან შემდგარი ორწევრა კომპლექსები, მაგრამ ისინი სამ- და მეტწევრა კომპლექსებსაც ქმნიან. გემინირებული სახით გვხვდება როგორც სადა, ასევე ლაბიალიზებული, პალატალიზებული და ინტენსიური თანხმონებიც.

გაორკეცებული თანხმონის შემთხვევაში რაიმე თავისებური გემინირებული თანხმონები კი არა გვაქვს, არამედ სახელისა თუ ზმნის ფუძის ნაწილის გაორკეცება სიმრავლე-სისშირე-ინტენსივობის გამოხატვის ფუნქციით, რაც ხშირად ხმონის რედუქციის წყალობით თავს უყრის ორ ერთგვაროვან თანხმონს (ქ. ლომთათიძე).

10) სონორთაკიდურიან სამწევრა კომპლექსებში გამოვლინდა შემდეგი მიმდევრობები: AB^1B^1 , AB^1D^1 , AB^1D^4 , AD^1B^1 , AD^1D^1 , AB^2B^2 , AC^1C^1 , AB^1C^1 , AB^1B^2 , AB^1D^3 , AD^1C^1 , AD^1D^2 , AD^2B^2 , AD^3C^1 , AD^4D^4 , AD^4B^1 , AD^4D^2 , AC^1B^1 , AC^1B^2 , AC^1D^2 , AC^1B^3 , AC^2D^2 , AC^2C^1 , AC^3D^1 , AC^3B^1 , AC^3D^2 , AC^3D^1 , AB^2D^2 , AB^2C^3 , AB^3D^2 . ამგვარ თანხმონანთკომპლექსთა შემცველი ლექსიკური ერთეულები რთული აგებულებისაა და ამოსავალ ვითარებას არ ასახავს. სირთულეს ქმნის გემინირებულ ძირებზე კაუზატივის ნიშნის დართვა, კომპოზიცია. ამასთან, ბევრი სიტყვა ნასესხებია და შესაბამისად კომპლექსიც გადმოჰყვა. ამგვარ კომპლექსთა თავკიდურად სიტყვათა აბსოლუტურ უმრავლესობაში \mathcal{R} სონორი დასტურდება, რომელიც კაუზატივის მაწარმოებელი პრეფიქსია. დანარჩენ სონორთა რეალიზების თითო-ოროლა მაგალითი გვხვდება.

11) სონორბოლოკიდურიანი სამწევრა კომპლექსების აბსოლუტურ უმრავლესობაში (თითო-ოროლა შემთხვევის გარდა) ბოლოკიდურ სონორს \mathcal{R} ფონემა წარმოადგენს, როგორც მასდარის, აბსტრაქტულ სახელთა და კრებითობის მაწარმოებელი სუფიქსი. სამწევრა კომპლექსებში იგი მიერთვის როგორც გემინირებულ ძირებს, ასევე სხვადასხვა თანხმონისაგან შემდგარ კომპლექსებს. გამოიყო შემდეგი ჯგუფები: B^1B^1A , B^2B^1A , D^1D^1A , B^1D^1A , D^1B^1A , D^2B^1A , D^2D^1A , B^2D^1A , D^2B^2A , C^2D^2A , C^2B^2A , B^2B^2A , D^2D^2A , B^2D^2A , C^1D^1A , C^1B^1A , C^1C^1A , C^3B^1A , C^3D^1A , C^2D^1A , B^1D^4A , B^1C^3A , B^1C^1A , D^1C^1A .

12) აფხაზურისათვის დამახასიათებელია სამწევრა თანხმონანთკომპლექსის CAC ტიპი. ამგვარ კომპლექსებში თანხმონანთა დისტრიბუცია საკმაოდ შეზღუდულია. კერძოდ, პირველ კომპონენტად საერთოდ არ გვხვდება B^1 , B^2 , B^3 , D^3 , C^2 , C^3 ჯგუფის თანხმონები. CAC ტიპის კომპლექსთა შემცველი სიტყვები კომპოზიტები და ნეოლოგიზმებია.

13) აფხაზურში გამოიყოფა ისეთი სამწევრა თანხმოვანთკომპლექსებიც, რომლებშიც სონორი თანხმოვანი ერთდროულად კომპლექსის პირველ და მესამე წევრად გვხვდება, ხოლო მათ შორის ხშული, სპირანტი და აფრიკატი თანხმოვანებია წარმოდგენილი. ACA ტიპის კომპლექსებში პირველ და ბოლო წევრებად ოთხივე სონორია რეალიზებული, მაგრამ მათი დისტრიბუცია შეზღუდულია.

14) ცალკე ჯგუფს ქმნიან უსონორო სამწევრა თანხმოვანთკომპლექსები. გამოიყო შემდეგი ჯგუფები: $D^1B^1D^1$, $D^1B^1D^2$, $D^1B^1D^4$, $D^1D^1D^1$, $D^1B^1B^1$, $D^1D^1B^1$, $D^1B^1B^3$, $D^1B^1C^3$, $D^1D^3C^1$, $D^1B^1D^1$, $D^1B^2B^1$, $D^2D^1D^2$, $D^2D^4B^1$, $D^2D^2B^1$, $D^2D^1C^1$, $D^2D^3C^1$, $D^2B^1C^3$, $D^2D^3C^1$, $D^3B^1D^1$, $D^3C^1B^1$, $D^3D^1B^1$, $B^1B^1D^1$, $B^1D^1D^1$, $B^1D^1D^2$, $B^1D^2D^2$, $B^1D^1D^3$, $B^1D^1B^1$, $B^1D^4D^2$, $B^1C^1B^1$, $B^1C^2B^2$, $B^1D^1C^2$, $B^1D^1C^3$, $B^1D^4C^1$, $B^1D^1C^1$, $C^1C^1D^2$, $C^1B^1D^1$, $C^2D^1D^2$, $C^2D^1B^2$, $C^2B^1D^4$. ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ უსონორო სამწევრა თანხმოვანთკომპლექსებში ბაგისმიერ თანხმოვანთაგან თავკიდურ პოზიციაში ოდენ **ფ** თანხმოვანი დასტურდება. რაც შეეხება თავკიდურად ლაბიალიზებული ხშული თანხმოვნის არსებობას, ამგვარი კომპლექსები საერთოდ არ გამოვლინდა. არ დასტურდება აგრეთვე თავკიდურ პოზიციაში პალატალიზებული ხშული თანხმოვნის არსებობის არც ერთი შემთხვევა.

15) აფხაზურში, მიუხედავად პირთა ამოსავალი CV ტიპისა, დასტურდება ოთხ- და ხუთწევრა თანხმოვანთკომპლექსებიც. მათ შემცველ სიტყვათა რაოდენობა ას ორმოცამდე ლექსიკურ ერთეულს შეადგენს, მათგან ხუთწევრა კომპლექსის შემცველი მხოლოდ ათი სიტყვაა. ამგვარი კომპლექსები ყველა პოზიციაში მეორეულია და მათი უმრავლესობა შეიცავს ერთ ან ორ სონორს, თუმცა გამოვლინდა უსონორო კომპლექსთა შემცველი მაგალითებიც. სონორიან ოთხწევრა და ხუთწევრა თანხმოვანთკომპლექსებში შემდეგი ჯგუფები გამოიყო: CCCA, ACCC, ACCA, CACA, AACC, AACA, ACAA.

16) ისევე როგორც ქართულში, აფხაზურშიც არსებობს პარმონიული კომპლექსები, მაგრამ მათი რაოდენობა რამდენადმე შეზღუდულია.

ქართულში განარჩევენ პარმონიულ კომპლექსთა A და B სისტემებს:

A სისტემა:

ბგ ~ ფქ ~ პკ

ღგ ~ თქ ~ ტკ

ძგ ~ ცქ ~ წკ

ჯგ ~ ჩქ ~ ჭკ

B სისტემა:

ბღ ~ ფხ ~ პყ

ღღ ~ თხ ~ ტყ

ძღ ~ ცხ ~ წყ

ჯღ ~ ჩხ ~ ჭყ

A სისტემაში ლაბიალურ და დენტალურ, ასევე აფრიკატთა სამეულების მომდევნო პოზიციაში ნეიტრალიზებულია გ ~ ქ ~ კ დაპირისპირებები.

B სისტემაში ლაბიალურ და დენტალურ, ასევე აფრიკატთა სამეულების მომდევნო პოზიციაში ნეიტრალიზებულია ღ ~ ხ ~ ყ დაპირისპირებები (გამკრედიძე, კიკნაძე, შადური, შენგელაია, 2003, 142)

აფხაზურში ამ ჰარმონიულ კომპლექსთაგან დასტურდება შემდეგი ბგერათშერთებები: ბგ, პკ, ღგ, ტკ, ჯგ, ჩქ, ბღ, პყ, თხ, ტყ, ძღ, ცხ, წყ, ჩხ. ამასთან აღსანიშნავია, რომ ტყ კომპლექსი მხოლოდ ნასესხებ ლექსიკაში გვხვდება.

დანართი

ერთი მორფემის შიგნით არსებული ორწევრა კომპლექსები

ბ: ბგ, ბტ, ბჟ, ბზ, ბღ, ბღ~, ბჟჟ, ბწ, ბჭ, ბჩ, ბრ, ბნ, ბლ, ბთ°, ბჰ°

ვ: ვბ, ვვ

გ: გღ, გტ, გჭ ა, გრ, გლ, გბ

გ~:

გ°: გ°გ°

ღ: ღრ, ღნ, ღლ, ღდ

ღ~: ღ~ღ~

ღ°: ღ°ღ°

ღ: ღრ, ღდ

ღ°: –

ჟ: –

შ: შშ

შ°: შ°ჰ, შ°ლ, შ°ტ°, შ°ც°, შ°წ

ზ: ზყ, ზქ, ზჭ, ზნ, ზლ, ზქ°, ზჰ, ზზ

ძ: ძყ, ძღ, ძნ, ძლ, ძგ°, ძძ

ძ°: ძ°ძ°

კ: კშ, კვ, კრ, კლ, კპ

კ~: –

კ: კტ, კრ, კპ

ქ: ქლ

ქ: –

ქ: –

ყ: ყლ, ყყ

ყ: ყყ

ყ: ყრ, ყმ

ლ: ლ ტ

ლ: ლტ, ლდ, ლთ, ლგ , ლს, ლჰ, ლ

მ : ძჲ, ძგ°, ძყ°, ძჟ°, ძბ, ძპ, ძფ, ძთ, ძგ~, ძქ, ძხ, ძზ, ძშ, ძღ, ძყ, ძხ~, ძშა,

ძძ, ძჟა, ძკ°, ძშ°, ძწ°, ძჭა, ძც, ძრ, ძწ, ძჭ, ძჯ, ძს, ძპ

ნ : ნჭ, ნტ, ნთ, ნდ, ნგ, ნყ, ნჯ, ნჩ, ნწ, ნხ~, ნკ~, ნგ~, ნხ°, ნჩა, ნჭა, ნც°

პ : პყ, პზ, პპ

ფ : ფჩ, ფღ, ფთ, ფკ, ფს, ფშ, ფხ~, ფც, ფჰ, ფჭ, ფრ, ფლ, ფხ, ფშა,

ფშ°, ფჰ°, ფთ°,

რ : რთ, რძ, რც°, რც, რჰ, რღ, რქ, რგ, რპ, რტ, რკ~, რქ, რხ, რს, რფ, რშა,

რჯ, რღ~, რჰ°, რგ°, რკ°, რჲ

ს : სთ, სჰ, სქ, სკ~, სკ, სნ, სმ, სფ, სტ, სს, სხ°

ტ : ტყ~, ტღ, ტმ, ტტ, ტყ°, ტყ

ტ° : ტ°ტ°

თ : თბ, თხ, თჰ, თღ, თგ

თ° : –

ფ : ფბ, ფლ, ფჲ

ხ : ხღ~, ხჩ, ხჭ, ხრ, ხლ, ხმ, ხხ, ხრ, ხშა, ხჭა

ხ~ : ხ~ფ, ხ~ჩ, ხ~ნ, ხ~ჰ°, ხ~შ°, ხ~ხ°, ხ~ხ~

ხ° : ხ°შ, ხ°ც°, ხ°წ°, ხ°შ°, ხ°ჟ°

ჰ : ჰმ, ჰპ

ჰ° : ჰ°წ°, ჰ°ჰ°

ც : ცკ, ცჰ, ცხ, ცც, ცქ, ცხ, ცხ~, ცკ°, ცთ°, ცხ°

ც : ცგ~, ცქ, ცც°

წ : წყ~, წხ, წშა, წკ°, წლ, წმწჲ, წწ

წ° : წ°რ, წ°წ°

ჩ : ჩგ, ჩფ, ჩკ, ჩხ, ჩჰ, ჩმ, ჩნ, ჩღ, ჩკ°, ჩხ°, ჩჩ

ჭ : ჭბ, ჭნ, ჭლ, ჭჭ, ჭყ°, ჭკ°, ჭღ°

ჩა : ჩახ, ჩან, ჩახ°, ჩაჰ°, ჩაჩა

ჭა : –

შ ა : შახ, შაჰ, შათ, შან, შაღ, შახ°, შაშა

შ : შქ, შხ, შნ, შშ, შკ°, შგ°

შ° : შ°ყ°, შ°შ°

ვ : ვხ, ვზ, ვნ

ჟ : –

ჯ : ჯბ, ჯგ, ჯდ, ჯე, ჯვ, ჯზ

მორფემათა ზღვარზე არსებული ორწევრა კომპლექსები

ბ : ბყ, ბწ, ბღ, ბრ, ბჭ, ბხ, ბტ, ბჟ

გ : გყ

გ : გრ, გხ, გმ, გლ, გჭ, გშ

გ~ : გქ, გლ

გ° : გ°რ, გ°კ, გ°ნ

ღ : ღშ, ღჟ

ღ~ : ღ~შ, ღ~ხ, ღ~რ, ღ~ჭ, ღ~ც, ღ~ც°

ღ° : ღ°ტ°

ღ : ღლ, ღგ, ღკ, ღფ, ღხ, ღჟ, ღხ, ღწ, ღძ, ღც, ღჭ, ღჩ, ღნ, ღყ, ღთ°, ღტ°, ღძ°, ღწ°, ღშ°, ღჟ°, ღჟ°

ღ° : ღ°ჟ°

ჟ : ჟღ

ქ : ქრ, ქხ, ქლ, ქც, ქწ, ქქ

ქ° : ქ°ბ, ქ°ღ, ქ°ტ°, ქ°ც°, ქ°კ, ქ°შ, ქ°ჟ°

ხ : ხნ, ხხ, ხგ, ხთ, ხდ, ხქ, ხწ, ხც, ხმ, ხლ, ხგ, ხკ, ხჟ°, ხგ°, ხჭ, ხც°, ხშ°, ხტ°, ხწ°, ხხ°, ხნ

ძ : ძრ, ძნ, ძლ, ძმ, ძც, ძყ, ზშ, ძს, ძჟ, ძღ, ძწ, ძტ°, ძყ°, ძშ°, ძჟ°

ძ° : –

კ : კბ, კც, კნ, კრ, კგ, კხ, კწ

კ~ : –

კ° : –

ქ : ქჟ°

ქ : ქჟ°

ქ° : ქ°წ, ქ°ტ°, ქ°ძ°, ქ°ც°, ქ°შ°, ქ°ჟ°, ქ°ხ°

ყ : ყჭ, ყმ
 ყ̃ : ყ̃წ, ყ̃ხ
 ყ° : ყ°ჟ, ყ°შ
 ლ : ლხ, ლყ, ლფ, ლჩ, ლბ, ლგ, ლტ, ლკ, ლხ, ლჟ, ლც, ლძ, ლწ, ლქ,
 ლჰ, ლშ, ლჟ, ლგ°, ლწ°, ლყ, ლმა, ლჭა
 მ : მშ, მრ, მდ, მთ, მგ, მბ, მტ, მღ, მფ, მკ, მხ, მს, მჩ, მგ~, მყ~, მხ°, მჩა,
 მჰ, მხ~, მშ°, მჟ°, მღ°, მც°, მტ°
 ნ : ნწ, ნრ, ნკ, ნგ, ნყ, ნფ, ნხ, ნშ, ნჰ, ნჯ, მდ, მც, ნყ, ნჭა, ნგ°, ნტ°, ნწ°, ნთ°, ნჰ
 პ : პკ, პყ, პრ, პყ, პჭა, პხ°, პც°, პშ°, პჰ
 ფ : ფთ, ფგ, ფყ, ფკ, ფწ, ფნ, ფჩა, ფწ°, ფჟ°
 რ : რგ, რრ, რც, რთ, რღ, რბ, რფ, რტ°, რყ°, რკ, რღ, რხ, რს, რჰ, რშ°,
 რღ, რხ, რძ, რწ°, რჯ, რჩ, რჭ, რჰ, რშ, რყ, რწ, რთ°, რღ°, რძ°,
 რც°, რჰ°, რხ°, რჟ°, რღ°, რგ~, რკ~, რყ~, რქ~, რხ~, რღ~
 ს : სრ, სღ, სბ, სძ, სნ, სთ, სს, სზ, სქ, სჰ, სკ°, სტ°, სც°, სგ°, სშ°
 სჰ
 ტ : ტკ, ტრ, ტქ
 ტ° : ტ°რ, ტ°ხ
 თ : თშ°, თჟ°, თხ°, თჰ°, თტ°, თთ°, თნ, თმა, თც, თჩ, თხ, თჰ, თშ, თფ, თყ,
 თგ, თტ,
 თ° : თ°ჰ°
 ფ : –
 ხ : ხბ, ხრ, ხს, ხგ, ხკ, ხპ, ხთ, ხძ, ხწ, ხჯ, ხღ, ხმა, ხყ, ხჭა,
 ხჯა, ხჰ, ხწ°, ხც°, ხტ°, ხკ°, ხგ°, ხშ°, ხჟ°
 ხ~ : ხ~ტ, ხ~ყ, ხ~ძ, ხ~ჭა, ხ~ჰ°, ხ~წ°, ხ~ც°, ხ~ტ°, ხ~ჟ°
 ხ° : ხ°ტ, ხ°ც°, ხ°ჰ°
 ჰ : –
 ჰ° : ჰ°წ°
 ც : ცნ, ცძ, ცწ, ცგ, ცბ, ცკ, ცფ, ცხ, ცღ, ცრ, ცჭა, ცჩა, ცჟ, ცჰ°
 ცტ°, ცგ°, ცჟ°, ცჰ°

ც° : ც°რ, ც°ხ°, ც°ღ°, ც°ღ°, ც°გ°, ც°ქ°, ც°კ°, ც°ყ°, ც°ჰ°
 წ° : წ°პ, წ°ყ, წ°ღ, წ°გ, წ°ხ, წ°რ, წ°მ, წ°ნ, წ°ყ, წ°კ, წ°ჟ, წ°ღ°, წ°შ°, წ°ქ°,
 წ°ჰ°
 წ° : წ°ჰ°, წ°გ°
 ჩ : ჩგ, ჩქ, ჩრ, ჩბ
 ჭ : ჭხ, ჭრ, ჭძ, ჭც, ჭს, ჭმ, ჭშ°, ჭქ°
 ჩხ: ჩათ, ჩან, ჩად, ჩაჭ, ჩაკ, ჩავ, ჩახ, ჩავ, ჩაყ, ჩაღ, ჩამ, ჩაკ°, ჩავ°
 ჭა: ჭაც, ჭად, ჭაკ, ჭათ, ჭახ, ჭას, ჭარ, ჭან, ჭაყ°, ჭაც°, ჭაჰ°
 შა: შარ, შახ, შაჰ, შაფ, შავ, შახ, შაღ, შამ
 შ : შრ, შღ, შთ, შც, შხ°, შკ°, შტ°
 შ° : შ°გ°
 ჰ : ჰპ, ჰრ, ჰლ, ჰბ, ჰგ, ჰკ°, ჰყ°, ჰტ°, ჰც, ჰხ, ჰჟ, ჰშ, ჰჰ
 ჰა: –
 ჰ : ჰრ, რფ, ჰხ, ხშ, ჰლ

ერთი მორფემის შიგნით არსებული სამწვევრა კომპლექსები

ბ: ბრსკ~
 ქ° : ქ°კნ, ქ°კრ, ქ°ჰჰ°
 მ : მტყ°, მფხ~, მსკ°, მძღ, მცხ°, მთღ
 ნ : ნსთ, ნთხ°, ნძღ°, ნგრ, ნჩღ, ნჯნ, ნწ°ღ
 ფ : ფხღ, ფხნ, ფხჰ°, ფშ°მ, ფსს, ფხთ, ფსთ, ფსყ, ფშქ,
 ფსწ°, ფშშა
 რ : რფს, რსტ, რბწ, რკჯ, რწკ~, რძგ, რთღ, რთმ, რწღ, რჭმ,
 რჯმ, რც°მ, რწკ, რგ~ღ
 თ : თშ°შ°
 ხ : ხთყ~
 ხ~ : ხ~ფშ, ხ~ჩფ, ხ~სს, ხ~კ°კ°
 ც : ცხრ
 ც° : ც°ხღ

ჩ: ჩაფნ

მორფემათა ზღვარზე არსებული სამწევრა კომპლექსები

ბ : ბკრ, ბბრ, ბჟრ, ბჟხ~

გ : გხრ, გსრ, გწრ

გ : გკრ

გ~ : –

გ° : გ°ჩრ

ღ : ღღრ, ღხრ, ღკრ

ღ~ : ღ~თრ, ღ~ტ°რ

ღ° : ღ°ხრ

ღ : ღღრ, ღხრ, ღჟლ, ღწრ, ღზზ, ღხხ, ღღ°ღ°, ღც°ც°, ღშ°შ°,

ღჰ°ჰ°, ღფშ, ღფს, ღქშ, ღკშ

ღ : –

ჟ: ჟთრ

ქ : ქკრ, ქჟრ, ქვრ, ქრვ

ქ° : ქ°თრ, ქ°ხრ, ქ°შთ, ქ°ხ~ჩ

ზ : ზკრ, ზთრ, ზფს, ზხ~ჩ, ზბჟ, ზკ°ტ

ძ : ძთრ, ძბრ, ძკრ

ძ° : ძ°თრ

კ : კფხ

კ~ : –

კ° : კ°კ°რ

ქ : –

ქ~ : –

ქ° : ქ°ბლ, ქ°სრ, ქ°ჟრ, ქ°ხრ, ქ°ჩრ, ქ°წრ, ქ°შშ

ყ : ყყრ

ყ~ : ყ~ცრ

ყ° : –

ღ : ღძვ, ღხრ, ღწრ, ღფყ, ღფყ, ღფშ, ღგხ, ღბჟ, ღფწ, ღხვ,

ღფხ, ღმშ, ღმჩ, ღკრ, ღტრ, ღღრ, ღსრ, ღჟრ, ღშრ, ღგ°გ°,

ლწწწ, ლცცც, ლჰჰ, ლწწ, ლყყ, ლტტ, ლკკ
 მ : მხდ, მბზ, მფხ, მშთ, მხთ, მშხ, მღხ, მცხ, მჩხ, მჩჰ, მკრ, მსრ,
 მხრ, მღრ, მხნ, მჩრ, მძრ, მწრ, მწლ, მშგ, მშნ, მჩხ, მჭალ,
 მხშ, მჭყ, მძძ, მშყ, მცჰ, მხქ, მტტ
 ნ : ნტრ, ნსყ, ნხჩ, ნჩგ, ნჩხ, ნფწ, ნჭჭ, ნრგ, ნწშ, ნთრ, ნკრ,
 ნღრ, ნჩრ, ნშრ, ნკტ, ნსჰ, ნღყ, ნტტ, ნჰრ, ნწრ, ნხშ, ნხჩ
 პ : პკრ, პხგ
 ფ : ფხნ, ფკრ, ფფრ, ფთრ, ფშრ, ფხრ, ფსლ, ფსმ, ფსხ, ფსშ,
 ფშგ, ფსთ, ფშბ, ფშჰ, ფსტ, ფჩგ, ფხბ, ფშბ, ფსჭა, ფშყ, გშხ,
 ფჩრ, ფშლ, ფშრ, ფსც, ფსგ, ფშჰ, ფშჰ, ფშკ, ფშტ, ფცაგ
 რ : რყჭ, რკბ, რკჭ, რშც, რწდ, რბგ, რჩგ, რძხ, რკრ, რშრ,
 რსთ, რწრ, ტბგ, რთბ, რპყ, რბბ, რტტ, რფფ, რფხ, რბჟ, რგხ,
 რფხ, რღხ, რფშ, რზბ, რსყ, რშშ, რხხ, რზზ, რჭჭ, რწწ, რჩჩ,
 რძჰ, რკკ, რყყ, რძძ, რშშ, რხხ, რღღ, რჰჰ, რრზ,
 რწწ, რპრ, რტლ, რთრ, რფრ, რბლ, რტტ, რღრ, რხრ, რსრ,
 რჩრ, რძნ, რჯრ, რძჰ, რყმ, რფჰ, რთშ, რთტ, რქფ, რგღ,
 რტჰ, რყრ, რთრ, რტტ, რშლ, რშრ, რჟრ, რხლ, რცტ,
 რწრ, რქტ, რცჰ, რწბ, რბლ, რფხ, რცქ, რკრ, რხრ,
 რშჰ, რჩხ, რფშ, რკშ, რშრ, რშლ, რჭრ, რჩრ, რყჭა, რქჰ

ს : სთრ, სბჟ, სფშ, სთხ, სჩნ, სძჰ

ტ : ტკრ, ტთრ

ტ : –

თ : თშრ, თბჟ, თფს

თ : –

ჭ : ჭჯრ

ხ : ხთრ

ხ : ხწრ, ხწრ, ხწრ

ხ : ხხრ, ხშრ, ხკრ, ხჩნ, ხსთ, ხჩრ, ხფშ, ხფჩ, ხთჰ, ხჰჰ

ჰ : –

ჰ : ჰტტ

ც : ცხრ, ცკლ, ცძრ, ცნხ, ცრგ, ცფს, ცძუ

ც° : ც°ქ°რ, ც°ტ°რ, ც°შხ°, ც°შტ°, ც°კ°შ

წ : წხრ, წხრ, წშრ, წფრ, წწრ, წგ°გ°, წჰ°ჰ°, წწ°წ°

წ° : –

ჩ : ჩკ°რ

ჭ : ჭჭრ

ჩხ: ჩხორ, ჩხკნ, ჩხშრ, ჩხფყ

ჭხ: ჭხორ, ჭხშრ, ჭხჰ°ჰ°

შხ: შხორ, შხტ°რ, შხრწ°

შ : შშრ, შკლ, შთლ, შხ~ჩ

შ : შ°ტ°რ, შ°თრ, შ°შრ, შ°შ°რ, შ°რჰ°, შ°რჟ, შ°ხ~ჩ, შ°თჭხ, შ°თთ

ჯ : ჯტ°რ, ჯნც, ჯრრ, ჯხე°, ჯხც

ჯხ: –

ჯ : –

მორფემათა ზღვარზე არსებული ოთხწევრა კომპლექსები

ბ : ბტჭჟ, ბშორ

ღ : ღრკრ

ქ : ქ°ტ°ქ°რ

ზ : ზფშრ

ძ : ძფშქ

ლ : ლჟურ, ლფშშ, ლპპრ

მ : მფფრ, მშ°შშშ, მფჩჩჩ, მჩფწ, მსთხ°, მწწწ, მჭფყ, მშხთ, მშც°გ~, მშწ°ც, მშშშშ

ნ : ნთფს, ნმჩხ, ნრკრ

ფ : ფშხგ, ფშც°გ~, ფშშ°ქ°, ფშშკ°, ფსთბ, ფშხკ, ფსთჰ°, ფშქლ, ფშნხ

რ : რფშშ, რპყყ, რფბჟ, რფშრ, რფსრ, რშორ, რმჩრ, რჯრრ, რყ~ცრ

ჟ : ჟმჟხ

ხ : ხჩხჩ

ხ̄ : ხ̄თშრ

წ : წფსს

ჭ : ჭფშქ

შ : შთფრ

შ° : შ°რკრ

მორფემათა ზღვარზე არსებული ხუთწევრა კომპლექსები

ლ : ლწშორ

მ : მშ°ფშ°ტ°, მშ°ხ°დშ

რ : რფხორ

ფ : ფჰ°ფშ°ტ°

ხ : ხთფშშ

ლიტერატურა

1. აბაევი, 1973 – В. И. Абаев, О вариативности сонантов. Folia Linguistica, VI, 1-2, 1973.
2. აბზიანიძე, 1984 – თ. აბზიანიძე, ფშენიერი თანხმევანი ხშულ თანხმევანთა მეზობელ პოზიციაში. საენათმეცნიერო კრებული, I. თბ., 1984
3. აგე, 1968 – Грамматика Абхазского языка. Фонетика и морфология. Сухуми, 1968
4. ალიროევი, 1964 – И. Ю. Алироев, Геминированные согласные в чеченском языке. Сборник статей и материалов по вопросам нахского языкознания. т. V, Грозный, 1964.
5. ამიჭბა, გუბლია, 1984 – В. А. Амч-цха, Р.К. Гублиа - цха, Ацсуа бызшәа. Акуа, 1984.
6. არდოტელი, 2002 – ნ. არდოტელი, ხუნძურ-ანდიურ-დიდოურ ენათა ფონოლოგიური სისტემის ისტორიულ-შედარებითი ანალიზი. დისერტაცია ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. თბ., 2002
7. არსთაა, ჭკადუა, 1966 – Ш. К. Арстаа, Л. П. Чкадуа, Апсуа бызшәа, Алекциакуа ркурс апрофессор К. В. Ломтатизе ллекциакуа ацырхырааны. Акуа, 1966.
8. არშბა, 1979 – Н. В. Аршба, Динамическое ударение и редукция гласных в абхазском языке. Тбилиси, 1979.
9. აფსუა ლაკუქუა, 1940 – აფსუა ლაკუქუა. არედაქტორ ა. მ. ჭოჭუა, I. აყუა, 1940..
10. აფხ. ფოლკ. მას. 1967 – Аџсуа фольклор аaterialაკუа. Акуа, 1967
11. აფხ. ფოლკ. 1967 – Аџсуа фольклор. Акуа, 1967
12. აფხ. ფოლკ. 1992 – Аџсуа жәлар рџаџыц рџиамта, жәаџа томкны, I атом. Акуа, 1992.
13. ახვლედიანი, 1999 – გ. ახვლედიანი, ზოგადი ფონეტიკის საფუძვლები. თბ., 1999
14. ბაბლუანი, 1985 – ლ. ბაბლუანი, თანხმევანთკომპლექსები სვანურ ენაში. დისერტაცია ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატის ხარის-

ხის მოსაპოვებლად. თბ., 1985.

15. **ბაბლუანი, 1985** – ლ. ბაბლუანი, სამწვერა და ოთხწვერა თანხმოვან-
თკომპლექსები სვანურსა და ქართულში. იკე, XXIII. თბ., 1985.
16. **ბარამიძე, 2002** – ც. ბარამიძე, თაბასარანული ენის ფონემატური სტრუქ-
ტურა და მორფონოლოგიის საკითხები. დისერტაცია ფილოლოგიის მე-
ცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. თბ., 2002.
17. **ბარნოვი, 1981** – ნ. ბარნოვი, თანხმოვანთა კომპლექსები ანდიურ ენებში.
„მაცნე“, ენისა და ლიტერატურის სერია, №1. თბ., 1981.
18. **ბარნოვი, 1983** – ნ. ბარნოვი, თანხმოვანთა შეთავსებადობის საკითხები
ხუნძურ ენაში. თბ., 1983.
19. **ბუცხრიკიძე, 2002** – M. Butskhrikidze, The Consonant Phonotactics of Georgian.
Utrecht, 2002 "LOT"
20. **ბღაუბა, 1964** – X. C. Бгажба, Бзынский диалект абхазского языка. Тб., 1964
21. **გამყრელიძე, 1968** – თ. გამყრელიძე, დეზაფრიკატიზაცია სვანურში,
„გადაწერის წესები“ დიაქრონულ ფონოლოგიაში. თბ., 1968.
22. **გამყრელიძე, 2000** – თ. გამყრელიძე, ქართულ თანხმოვანთა განდასება.
კრებულში „თ. გამყრელიძე, რჩეული ქართველოლოგიური შრომები“. თბ.,
2000.
23. **გაფრინდაშვილი, 1955** – შ. გაფრინდაშვილი, ლაბიალიზაციის ბუნები-
სათვის ზოგ იბერიულ-კავკასიურ ენაში. იკე, VII. თბ., 1955.
24. **გაფრინდაშვილი, 1962** – შ. გაფრინდაშვილი, ხშულ-მსკდომ თანხმოვან-
თა კლასიფიკაციისათვის ქართველურ ენებში. იკე, XIII. თბ., 1962
25. **გენკო, 1955** – A. M. Генко, Абазинский язык. Грамматический очерк наречия
Тапанга. М., 1955.
26. **გვანცელაძე, 1992** – თ. გვანცელაძე, ქართველური ლექსიკა აფხაზურში.
I. აჭყანდარ. ენათმეცნიერების ინსტიტუტის 50-ე სამეცნიერო სესია. მო-
სვენებათა თეზისები. თბ., 1992.
27. **გვანცელაძე 1997** – თ. გვანცელაძე, ქართველიზმები აფხაზურ ბოტანი-
კურ ტერმინოლოგიაში და აფხაზთა ისტორიული მიგრაციის მიმართუ-
ლებანი. კრებ. „გიორგი როგავას“. თბ., 1997.
28. **გვანცელაძე, 2000** – თ. გვანცელაძე, მცირე აფხაზურ-ქართული ლექსი-
კონი. თბ., 2000.
29. **გვანცელაძე, 2000** – თ. გვანცელაძე, აფხაზური დამწერლობის ქართულ

47. კიზირია, 1980 – ნ. კიზირია, თანხმოდანთა წყვილები ჭანურში. იკე, XXII. თბ., 1980.
48. კუიპერსი, 1955 – Aert H. Kuipers, the North-West Caucasian Languages. Analecta Slavica, I. Amsterdam, 1955
49. კუიპერსი, 1960 – A. M. Kuipers, Phoneme and Morpheme in Kabardian. 'S-Gravenhage, "Mouton and co", 1960
50. კლიჩევი, 1988 – Р. Кълыч, Асуффиксоидкви ащатакви йнарахвуа ашыпIа превернква, 1988.
51. ლომთათიძე, 1940 – ქ. ლომთათიძე, რედუპლიკაციის ფუნქციებისათვის აფხაზურში. ენიმკის მოამბე, ტ. V-VI. თბ., 1940
52. ლომთათიძე, 1942 – ქ. ლომთათიძე, ერთი ფონეტიკური კანონზომიერების შესახებ აფხაზურ-აბაზურ დიალექტებში. სმამ, ტ. 3, №8. თბ., 1942
53. ლომთათიძე, 1944 – ქ. ლომთათიძე, აფხაზური ენის ტაპანთური დიალექტი (ტექსტებითურთ). თბ., 1944.
54. ლომთათიძე, 1944 – ქ. ლომთათიძე, ბულბულის სახელწოდების ყარანა-ს გამო. საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტ. V, № 1. თბ., 1944
55. ლომთათიძე, 1947 – ქ. ლომთათიძე, ქცევის კატეგორიისათვის აფხაზურ ზმნაში. თსუ შრომები, ტ. XXX-XXXI, №1. თბ., 1947
56. ლომთათიძე, 1952 – ქ. ლომთათიძე, რთულფუძიან ზმნათა აგებულება აფხაზურში. იკე, ტ. IV. თბ., 1952.
57. ლომთათიძე, 1954 – ქ. ლომთათიძე, აშხარული დიალექტი და მისი ადგილი სხვა აფხაზურ-აბაზურ დიალექტთა შორის (ტექსტებითურთ). თბ., 1954
58. ლომთათიძე, 1954 – ქ. ლომთათიძე, ზოგი ზმნისართის აგებულებისათვის აფხაზურ-აბაზურ დიალექტებში. იკე, ტ. VI. თბ., 1954.
59. ლომთათიძე, 1955 – ქ. ლომთათიძე, ბგერათა პროცესებისა და ბგერათა შესატყვისობების ზოგი საკითხი იბერიულ-კავკასიურ ენებში. სმამ, ტ. XVI, №10. თბ., 1955.
60. ლომთათიძე, 1968 – ქ. ლომთათიძე, ლაბიალიზაციის საკითხისათვის ქართველურ ენებში. იკე, XVI. თბ., 1968.
61. ლომთათიძე, 1976 – ქ. ლომთათიძე, კომპლექსთაგან მომდინარე ბილაბიალური ხშულები ქართველურ ენებში. თბ., 1984

62. ლომთათიძე, 1976 – ქ. ლომთათიძე, აფხაზური და აბაზური ენების ისტორიულ-შედარებითი ანალიზი, I. ფონოლოგიური სისტემა და ფონეტიკური პროცესები. თბ., 1976.
63. ლომთათიძე, 1979 – ქ. ლომთათიძე, ზოგი არაპროდუქტიული აბაზურ-აფხაზური მიმღეობა და მათი უბიხურ-ადიღური პარალელების საკითხი. კრებ. „არნოლდ ჩიქობავას“. თბ., 1979 ინსტიტუტის 56-ე სამეცნიერო სესიის მოხსენებათა თეზისები. თბ., 1997.
64. ლომთათიძე, 1997 – ქ. ლომთათიძე, აფხაზურში ნასესხებ სიტყვათა ფუნქციების აუსლაუტის ა-ური ვოკალიზაცია. არნ. ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების
65. ლომთათიძე, 2006 – ქ. ლომთათიძე, აბაზური ენა. თბ., 2006
66. ლომთაძე, 1962 – ე. ლომთაძე, თანხმოვანთა შესატყვისობანი დიდოურ ენებსა და ხუნძურს შორის. იკე, ტ. XIII. თბ., 1962.
67. მაჭავარიანი, 1965 – გ. მაჭავარიანი, საერთო ქართველური კონსონანტური სისტემა. თბ., 1965.
68. მაჭავარიანი, 2006 – ნ. მაჭავარიანი, მცენარეთა ლექსიკა აფხაზურში. თბ., 2006.
69. მელიქიშვილი, 1980 – ი. მელიქიშვილი, სონორ ფონემათა განაწილების ზოგადი კანონზომიერება და ძირის სტრუქტურა საერთო-ქართველურში. თანამედროვე ზოგადი ენათმეცნიერების საკითხები, V. თბ., 1980.
70. მიქაია, 1985 – Цъ. И. Микаиа, Аѣсуа бызшѣа арпагатѣ жѣар. Аѣуа, 1985
71. პაპასქირი, 1977 – И. Папаскъыр, Санду лажѣабжѣкуеи егырѣти. Аѣуа. 1977
72. ჟღენტი, 1949 – ს. ჟღენტი, სვანური ფონეტიკის ძირითადი საკითხები. თბ., 1949.
73. ჟღენტი, 1953 – ს. ჟღენტი, ჭანურ-მეგრულის ფონეტიკა. თბ., 1953
74. რაღ, 1964 – Русско-абхазский словарь, под редакцией Х. С. Бгажба. Сухуми, 1964.
75. როგავა, 1941 – გ. როგავა, მუღერი ფარინგალური სპირანტი ადიღურ ენებში. ენიმკის მოამბე, ტ. X. თბ., 1941.
76. როგავა, 1942 – გ. როგავა, შიშინა აფრიკატები ქვემო-ადიღურში. ენიმკის მოამბე, ტ. XII. თბ., 1942.
77. როგავა, 1943 – გ. როგავა, ხშულთა ოთხეულგებრივი სისტემისათვის კავკასიურ ენებში. სმამ, ტ. 8. თბ., 1943.

78. როგავა, 1946 – გ. როგავა, ფარინგალურ ხშულთა რიგისათვის ქართველურსა და ადიღურ ენებში. იკე, ტ. I. თბ., 1946.
79. სერდიუჩენკო, 1955 – Г. П. Сердюченко, Язык абазин (общие сведения об абазинах, их диалекты, фонетика, морфология, тексты и словарь). - Известия Академии педагогических наук РСФСР 1955.
80. სპრუიტი, 1986 – A. Spruitt, Abkhaz studies, geboren te Beverwijk in 1948, 1986.
81. ტრუბეცკოი, 1961 – Н. С. Трубецкой, Основы фонологии. Москва, 1961
82. ტყეშელაშვილი, 2006 – ს. ტყეშელაშვილი, ოთხწევრა თანხმოვანთკომპლექსები ქართული ენის ფერეიდნულ დიალექტში. საენათმეცნიერო ძიებანი, XXIII. თბ., 2006.
83. უთურგაიძე, 1971 – თ. უთურგაიძე, ჰარმონიულ კომპლექსთა დიაქრონიული ინტერპრეტაციისათვის ქართულში. „მაცნე“, ენისა და ლიტერატურის სერია, №4, 1971.
84. უთურგაიძე, 1976 – თ. უთურგაიძე, ქართული ენის ფონემატური სტრუქტურა. თბ., 1976.
85. ქობალავა, 1958 – ი. ქობალავა, აფრიკატიზაციისა და დეზაფრიკატიზაციის პროცესები იბერიულ-კავკასიურ ენებში. იკე, ტ. IX-X. თბ., 1958.
86. ქობალავა, 1967 – ი. ქობალავა, CVC ტიპის ძირთა ფონემატური სტრუქტურისათვის ქართულში, I. კრებ.: თანამედროვე ზოგადი და მათემატიკური ენათმეცნიერების საკითხები, ტ. II. თბ., 1967
87. ქუთელია, 2005 – ნ. ქუთელია, ლაზურის ფონემატური სტრუქტურა. თბ., 2005.
88. შარაძენიძე, 1968 – თ. შარაძენიძე, დამატებითი დისტრიბუციის პრინციპი და მისი მნიშვნელობა ფონოლოგიისა და მორფოლოგიისათვის. იკე, ტ. XVI. თბ., 1968.
89. შაყრილი, კონჯარია, 1986 – К. С. Шьякрыл, В. Х. Концъариа, Аџсуа бызшџа ажџар, I атом. Аџуа, 1986
90. შაყრილი, კონჯარია, ჭკადუა, 1987 – К. С. Шакрыл, В. Х. Концъариа, Л. П. Чкадуа, Аџсуа бызшџа ажџар, II атом. Аџуа, 1987.
91. შორი, 1935 – Р. С. Шор, к вопросу о т. н. „геминатах“ (усиленных смычных) в яфетических языках Дагестана. Языки Северного Кавказа и Дагестана, т. I. М.-Л., 1935.

92. ჩანტლაძე, 1974 – ი. ჩანტლაძე, ლაბიალიზაციის ისტორიისათვის სვანურში. „მაცნე“, ენისა და ლიტერატურის სერია, 2, 1974.
93. ჩიქობავა, 1952 – არნ. ჩიქობავა, ენათმეცნიერების შესავალი, თბ., 1952.
94. ჩიქობავა, 1965 – არნ. ჩიქობავა, იბერიულ-კავკასიურ ენათა შესწავლის ისტორია. თბ., 1965.
95. ჩიქობავა, 1979 – არნ. ჩიქობავა, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების შესავალი. თბ., 1979.
96. ცერცვაძე, 1953 – ი. ცერცვაძე, ანდიური ენის ფონეტიკის საკითხისათვის. იკე, ტ. V. თბ., 1953.
97. ცერცვაძე, 1958 – ი. ცერცვაძე, ბგერათცვლილებებისათვის ხუნძურ-ანდიურ ენებში. იკე, ტ. IX-X. თბ., 1958.
98. ციკოლია, 1969 – მ. ციკოლია, აფხაზური ენის აბუჟური დიალექტი. თბ., 1969.
99. ციკოლია, 1984 – მ. ციკოლია, -ძა, -ხა აფიქსებით ნაწარმოები ფორმები აფხაზურში. იკეს წელიწდეული, ტ. XI. თბ., 1984.
100. ძიძიშვილი, 1966 – მ. ძიძიშვილი, თანხმოვანთა კომპლექსისა და ფონეტიკური პროცესის ურთიერთმიმართების შესახებ ქართულში. იკე, ტ. XV. თბ., 1966.
101. ჭრელაშვილი, 2006 – კ. ჭრელაშვილი, ნახური ენების თანხმოვანთა სისტემის პარადიგმატული და დისტრიბუციული ანალიზი. თბ., 2006.
102. ხეცია, 1986 – А. Д. Хечия, Русско-абхазский экономический словарь. Сухуми, 1986.
103. ჯანაშია, 1954 – ბ. ჯანაშია, აფხაზურ-ქართული ლექსიკონი. თბ., 1954.
104. ჯეირანიშვილი, 1966 – ევბ. ჯეირანიშვილი, ლაბიალიზებული თანხმოვნები და მათი ცვლის ზოგი სახეობა წახურ-მუხადურსა და თვისტომ ენებში. იკე, ტ. XV. თბ., 1966.

შინაარსი

შესავალი	2
თავი I ორწევრა თანხმომთანთკომპლექსები აფხაზურში	13
§ 1 სშული თანხმომთანთკომპლექსები აფხაზურში	13
§ 2 სპირანტის შემცველი ორწევრა კომპლექსები აფხაზურში	27
§ 3 აფრიკატის შემცველი ორწევრა კომპლექსები აფხაზურში	36
§ 4 სონორის შემცველი ორწევრა კომპლექსები აფხაზურში	44
§ 5 ლაბიალიზებული თანხმომთანთკომპლექსები აფხაზურში	71
§ 6 ორი ლაბიალიზებული თანხმომთანთკომპლექსები აფხაზურში	81
§ 7 უ თანხმომთანთკომპლექსები აფხაზურში	90
თავი II ორზე მეტწევრა კომპლექსები აფხაზურში	95
§ 1 სონორთაგვიდურიანი სამწევრა კომპლექსები აფხაზურში	95
§ 2 სონორბოლოკვიდურიანი სამწევრა კომპლექსები აფხაზურში	110
§ 3 ორი სონორის შემცველი სამწევრა კომპლექსები აფხაზურში	128
§ 4 უსონორო სამწევრა კომპლექსები აფხაზურში	136
§ 5 ოთხ და ხუთწევრა თანხმომთანთკომპლექსები აფხაზურში	148
§ 6 ინტერნაციონალიზმების ფონეტიკური ადაპტაციის თავისებურებანი აფხაზურში	154
დასკვნა	160
დანართი	166
ლიტერატურა	175